

OED sa: «*Bli lys!*» Og det *ble* storm

En analyse av konflikten rundt kraftlinja Sima–Samnanger 2005–2011

Masteroppgave våren 2012

av

Trine E Unander

Masteroppgave i teknologi, kunnskap og samfunn (STS)

Institutt for tverrfaglige kulturstudier

Senter for teknologi og samfunn

NTNU

Trondheim 2012

Forsidefoto og øvrige foto: Astrid Weidemann

«La nu pent lysmastene i fred. Og se hvor vakre de er i seg selv, der de står med sine praktfulle armer som bærer lys, kraft og varme til fattig og rik – monumenter over vårt århundre.»

Forfatter Aksel Sandemose, i debattinnlegg i Arbeiderbladet 1. juli 1966 (Hegtun, AP, 13.08.2010)

Forord

Er det ikke rart hvor utrolig lyst man får til å snu seg og se når noen sier man ikke må? Det er kanskje den trangen som har fått meg til å legge merke til alle de ragende stålmastene med noen enorme girlandere av noen kabler som strekker seg gjennom landskapet over alt hvor jeg går og står. Ikke en gang den digre, rosa, egentlig ganske majestetiske, transformatorstasjonen, bare et par-tre hundre meter fra stuevinduet hjemme, har jeg lagt merke til før. Før jeg begynte på denne oppgaven.

Etter å ha skiftet tema for masteroppgaven min sikkert 5 ganger, i takt med at nye tema inntok samfunnsdebatten, klarte jeg våren 2011 endelig å bestemme meg for hva jeg skulle skrive om. Det vil si, valget falt etter sterk inspirasjon fra en av mine gode veiledere, og hadde bakgrunn i en eksamensoppgave innen teknologi og vitenskapsstudier ved institutt for tverrfaglige kulturstudier ved NTNU, høsten 2010. I utgangspunktet hadde jeg verken erfaring med, eller særlig mye kunnskap om saken, men jeg hadde *hørt* om den. Naturlig nok. Det var nemlig en av de mest omtalte mediasakene i 2010: Historien om «Monstermastene» i Hardanger. Temaet hørtes spennende ut, og dermed var valget gjort.

Opgaven min skal altså handle om den planlagte utbyggingen av en 420 kV kraftlinje mellom Sima og Samnanger i Hardanger, og kontroversen som oppstod rundt den. Jeg hadde som sagt begrenset kjennskap til saken i utgangspunktet, og jeg dykket derfor 'uhildet' ned i kildematerialet. Jeg hentet det i all hovedsak fra Internet, og mengden tilgjengelig informasjon om saken viste seg der å være overveldende, med enorme mengder tidvis uoversiktlige innspill og påstander. Det har derfor vært en utfordring å orientere seg, og arbeidet med å finne dekkende og relevant informasjon, og samtidig unngå desinformasjon ble tidkrevende. Likevel, det har vært svært spennende og engasjerende å jobbe med oppgaven, og når den nå er ferdig, er det eneste litt 'dumme' at det er så uendelig mye *mer* som kunne, burde og skulle vært utforsket og sagt om saken. Men det får bli til en annen anledning.

Tusen takk til alle de rundt meg som på ulike vis har vært med på å gjøre det mulig å få dette i havn! Til alle partene i kontroversen rundt «Monstermastene», for intens og langvarig krangling! Til rådgiver Jan Groven Grande for veiledning og støtte, og for med overbevisning å ha løst alle slags praktiske utfordringer i forbindelse med studiet! Til mine to fantastiske, kunnskapsrike veiledere, Nora Levold og Margrethe (Maggi) Aune, som med stor faglig tyngde, stort engasjement, smittende energi og stor fleksibilitet har dyttet meg fremover, holdt meg på sporet, og hjulpet meg i havn. En ekstra takk til Nora, som hjalp meg med å velge oppgave, og å tilpasse studieforløpet, slik at jeg på deltid, ved siden av jobb og barselpermisjon, fikk tatt studiet i nøyaktig motsatt rekkefølge!

Tusen takk til Oskar, som har smilt og sprellet like gledesstrålende hver gang jeg har kommet hjem etter en lang dags studier, til Eivind for sitt smittende humør og oppmuntrende ord når ting har gått trått, til Astrid, som også har vært god til å muntre opp i motbakkene, og som med hjelp fra Tara har gjort en super jobb som «Monstermastfotograf», men ikke minst tusen, tusen takk til min kjære Tor Erling, som har tilpasset arbeidstiden sin, forsaket mange helgeturer, og holdt hus og heim i orden, for å gi meg mest mulig tid og anledning til å få jobbet med oppgaven, og få den i havn. Som har fungert som sparringpartner, punching ball, klagemur, personlig sekretær og tjener, og som ikke minst har sparket meg bak, oppmuntret meg og motivert meg i motbakkene!

Trine E Unander
Trondheim, mai 2012

Innhold

Forord	v
Innhold.....	vii
1. Innledning.....	1
1.1. Et system stadig under utbygging	1
1.2. En lang og kronglete veg	3
1.3. Oppgavens oppbygging	5
2. Kontroversens vesen	7
2.1. Innramming av verdensbilde.....	8
2.2. Når det flyter over	9
2.3. En vellykket innramming	10
2.4. 'Varme' og 'kalde' situasjoner	12
2.5. En kontroverstypologi.....	14
2.6. Fakta + verdier = politikk	16
2.7. Vanskelig å løse.....	17
3. En kontroversanalyse	19
3.1. Valg av aktører og data.....	19
3.2. Datainnsamling	21
3.3. Oppgavens innhold	22
3.4. Validitet	23
3.5. Oppgavens empiriske grunnlagsmateriale	25
4. Prosessen fra a til ø	29
4.1. Hvorfor master fra Sima til Samnanger?	29
4.2. Beste alternativ.....	31
4.3. Ut i offentligheten	32
4.4. Protestene ryr inn	35
4.5. Behandling eller forhandling	37
4.6. Søknad til besvær	38
4.7. NVE tar saken	40
4.8. Anket til OED	42
4.9. Vedtaket opprettholdes.....	43
5. Da sa OED: «Det skal bli lys!» Og det ble storm.	47
5.1. Problemer med prosessen	47
5.2. Samstemt negative	49
5.3. Krafttak for ny kabelpolitikk	52
5.4. Nye virkemidler	54
5.5. Motstand i reprise.....	55

5.6.	Det blåser opp	56
5.7.	Media blir forhandlingsarena.....	57
5.8.	OED tar avgjørelse.....	58
5.9.	Ulike verdensbilder	60
6.	Ekspertise til låns	63
6.1.	Innbyggere vs. utbyggere.....	64
6.2.	Fornuft og følelser.....	66
6.3.	Bergen kan gå i svart.....	68
6.4.	Natur eller miljø?	69
6.5.	Et unødvendig tiltak?	71
6.6.	En bedre løsning.....	72
6.7.	Samfunnsøkonomisk forsvarlig?	75
6.8.	Fakta, faksjon og følelser	77
7.	Mot en lukking?	79
7.1.	Parallelle prosesser.....	79
7.2.	Hvorfor stilnet det?	81
7.3.	En lang gang.....	83
7.4.	Hva nå?.....	83
8.	Litteratur.....	85

1. Innledning

Nordmenn er mot atomkraftverk og utbygging av fosser, mot gasskraftverk, vindmøller og monstermaster. Vi er imidlertid for billigere strøm, på én betingelse: den skal ikke komme fra noe sted. (Nærum 2010)

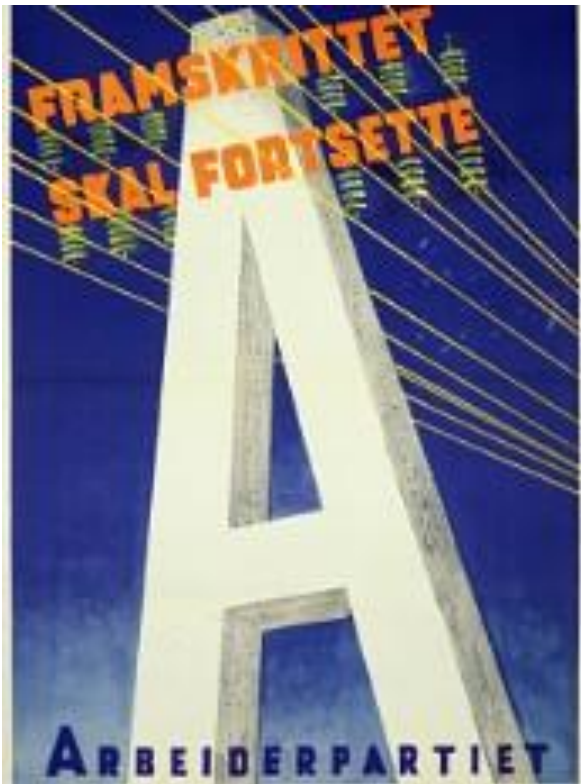
Dette sitatet setter en vanskelig problemstilling på spissen, men når vi ser på de mange kontroversene rundt kraftutbygging som har pågått i Norge i de senere år, er det lett å forstå hva Nærum sikter til. En av sakene som har tatt særdeles mye plass i samfunnsdebatten, er utbyggingen av de såkalte «Monstermastene», dvs. en 420 kV luftledning mellom Sima kraftverk og Samnanger transformatorstasjon i Hardanger. En utbygging her vil rent fysisk berøre fem kommuner i Hordaland. Det som kom fram i media under den mest intense debatten, tydet imidlertid på at den emosjonelt sett berørte et helt land. Skal vi tro riksantikvarens uttalelser i saken, er det snakk om at en hel verdensarv går tapt med byggingen av denne kraftlinjen. (NTB, VG 15.07.2010) Kontroversen rundt kraftlinja og masteutbyggingen i Hardanger har utvilsomt engasjert mange, og mye er sagt og skrevet om saken. I denne oppgaven skal jeg undersøke denne såkalte «Monstermastsaken» fra den startet opp som en plansak i 2005, til den eksploderte i en kontrovers, sommeren 2010.

1.1. Et system stadig under utbygging

Tilgang på elektrisitet er i det moderne samfunnet blitt en uunnværlig selvfølge. At tilgjengeligheten skal opprettholdes, utvikles, forbedres og trygges, råder det derfor -i prinsippet- ingen tvil om. Og kanskje er det på grunn av vår oppfatning av dette godet som nærmest en menneskerett, at vi ikke bare krever stabil tilgang, men også at strømmen skal være billig.

Da det norske kraftsystemet enda var under utbygging, ble det i utbyggingssaker i all hovedsak lagt vekt på kraftutbyggingens positive sider. I et historisk perspektiv kan man få inntrykk av at det pågikk en form for romantisering rundt utbyggingen av kraftnettet, og det faktum at elektrisk strøm etter hvert ble tilgjengelig på så vel små øyer som avsidesliggende grender.

Centraler samkjedet med hverandre innbyrdes og til en hovedcentral, hvor én vilje dirigerer det hele. Slikt kunde oldtiden drømme om, middelalderen tenke sig selve Vårherre arbeide, den nye tid famlende arbeide sig op mot, men bare vår tid delvis nå frem til realisasjonen av. Samkjøringen er det strålende ideal for all organisasjon. Som dette ideal er nådd på elektrisitetsforsyningens område, og ennå bare som en liten begynnelse, slik kan vi tenke oss det gjennomført på en hel mengde områder i fremtidens by, i fremtidens samfund. (Brochmann 1930: 385).

En ekte «Monstermast»?¹

Det var den gang lite eller ingen fokus på miljømessige hensyn, ødelegging av naturlandskap eller andre omgivelser. Målet var klinkende klart: Distriktsutvikling, økonomisk vekst og økt sysselsetting, og staten tok et selvfølgelig ansvar (Red., energifakta.no).

Så sent som i 1946 bodde rundt 20% av den norske befolkningen i områder uten tilgang på elektrisitet (Red., SNL), og helt frem mot midten av 1960-tallet var hovedmålet for norsk elektrisitetspolitikk fremdeles å produsere og levere mest mulig kraft, til flest mulig, så effektivt som mulig (Red., energifakta.no). Etter hvert havnet imidlertid søkelyset også på de mindre positive sidene ved elektrisitetsproduksjon, da først og fremst på hva utbygging av strømmettet hadde å si for natur og miljø. At fokuset ble utvidet kunne på den ene siden

innebære at flere interesser ble ivaretatt, noe som jo må betraktes som en positiv utvikling. Samtidig medførte det nødvendigvis også en fare for at det skulle oppstå interessekonflikter i forbindelse med utbygging, og dermed en betydelig mer komplisert situasjon med tanke på hvordan det skulle jobbes videre med utbygging av strømmettet. Enn så lenge lå likevel ansvaret for nettutvikling og strømproduksjon hos det offentlige, som måtte ta ansvaret for å opprettholde en viss balanse og stabilitet i utbyggingen.

Den virkelig store endringen i det norske kraftsystemet skjedde først noen tiår senere, i 1991, da en ny energilov trådte i kraft, og elektrisitetsmarkedet ble deregulert (Lovdata 29.06.1990). Markedsaktører fikk nå avgjørende roller for energiforsyningen i landet, og ved siden av teknologi og teknologiforvaltning var dermed også kommersielle krefter med på å påvirke utviklingen (Karlstrøm 2012).

I dag er det lenge siden elektrisitet ble tilgjengelig for folk flest i Norge, og siden da har forbruket av strøm vært i stadig vekst. Med et årlig elektrisitetsforbruk på i snitt 23 558 kWh pr. innbygger pr. 2009, ligger Norge i dag helt i verdenstoppen, kun slått av Island. (International Energy Agency 2011) Det er lett å tenke at den store energitilgangen vi har i landet er medvirkende årsak til det høye forbruket, og at den kanskje er med på å gjøre oss blaserte i energispørsmål. Likevel; i løpet av de siste årene er en viss bekymring vekket til live blant folk. Usikkerhet i energimarkedet har ført til store svingninger i strømpriser, og med det har spørsmål rundt forsyningssikkerhet fått fornyet fokus i energidebatten.

¹ Valgkamplakat, Arbeiderpartiet, 1953. Hentet fra:

www.flickr.com/photos/arbeiderpartiet/3289410331/sizes/l/in/set-72157614017207141/

I politiske fora er det stadig oppe til diskusjon hvordan vi skal greie å utvinne nok energi for et forbruk i stadig vekst, og da helst til en stadig lavere, eller i det minste stabil pris. Men samtidig som forbrukerne etterspør mer og billigere kraft, har også holdningene endret seg. Strømkunder stiller ikke lenger bare krav til leveranse; hos mange står nå også ønsket om å beskytte natur og miljø høyt på lista (Aune et al. 2011). Menneskeskapte klimaproblem, reduksjon av CO₂-utslipp, og klimanøytralitet har også havnet høyt oppe på den internasjonale dagsorden.

For energipolitikken i Norge har det å sikre en trygg strømforsyning til hele landet, og å gi mulighet for vekst i privatforbruk, industri og næringsliv lenge vært de sentrale, primære målene. Dagens situasjon med hensyn til det globale miljøet, får imidlertid en viss styrende effekt på politikken også her til lands, og i en slik kontekst smelter energipolitikk og klimapolitikk gjerne sammen (Sørensen 2008).

De aller fleste er enige i at noe må gjøres for det globale miljøet. Langt vanskeligere er det å bli enige om *hva, når og hvordan*. Skal man få til en merkbar reduksjon i CO₂-utslipp er det imidlertid nødvendig med mer enn engangstiltak, det kreves endringer i handlemønster. Spørsmålet da er hvor langt velstandssamfunnet med dets innbyggere er villig til å strekke seg i miljøets tjeneste.

Det er altså ikke lenger enkelt å avgjøre hva som er rett og galt å gjøre med hensyn til energipolitikk i samfunnet vårt. Ønsket om god kvalitet på bomiljø, estetiske omgivelser og trivsel blir satt opp mot nødvendighet av sikre forsyningslinjer og en forsvarlig nasjonal klimapolitikk. Lar det seg gjøre å ta vare på uberørt landskap samtidig som det gis rom for forbruksvekst, næringsutvikling og miljøbevissthet? Er naturvern og miljøvern fortsatt forenelig? Disse spørsmålene, og mange flere, utgjorde deler av den «Monstermastsaken» som denne oppgaven skal handle om.

Energipolitikk i dag må altså forholde seg til dilemmaer det er vanskelig å finne enkle løsninger på, og mangfoldet av interesser og interessenter som ønsker å være med på å bestemme i disse sakene er stort. Hvilke valg man gjør er gjerne knyttet til verdispørsmål, og sterkt motstridende interesser i slike spørsmål gir grobunn for konflikter.

1.2. En lang og kronglete veg

Kraftlinjeutbyggingen mellom Sima og Samnanger i Hardanger, var under behandling i flere år. Og nokså jevnlig, helt fra det ble sendt ut melding om igangsatt planlegging av tiltak i 2005, har saken vært i media. Det var imidlertid først i juli 2010 det tok helt av, etter at OED hadde stadfestet konsesjonstillatelsen på nytt, etter en anke. I aviser og radio, på tv og nett, flommet det over av artikler, kommentarer, leserbrev, blogginnlegg og intervjuer. Etter mediedekningen å dømme kunne man få inntrykk av at stort sett hele befolkningen var mot kraftledningen, mens olje- og energiministeren var for (Knutsen 2011).

Denne utbyggingen ble etter hvert altså et eksempel på en sak med interessekonflikter så store at den vanskelig lar seg løse uten kompromisser. Det store spørsmålet blir da hvem det er som skal få bestemme eller styre? Hvem skal

høres, og i hvilken grad? Hvilke hensyn bør tas, og hvordan skal det prioriteres? Politikere skulle gjøre vedtak, men på hvilket grunnlag?

Spørsmålet som ligger på overflata av mastestrident i Hardanger kan synes enkelt nok; skal det bygges høyspentlinje over Hardangerfjorden eller ikke? Ser man imidlertid på de mange ulike forklaringer og argumenter som brukes for å støtte opp under så vel et 'ja'-svar som et 'nei'-svar på dette, blir bildet straks mye mer komplisert. Nye spørsmål dukker opp, og nye argumenter trekkes inn i kontroversen. For er det strengt tatt nødvendig å bygge ut kraftnettet til dette BKK-området i det hele tatt? Trengs det egentlig mer strøm der? Er ikke tilførselen sikker nok som den er? Hvem er det egentlig som skal bruke all kraften? Og hvem er det som tjener på utbyggingen? Er det ikke bedre med sjøkabel? Kan man ikke sette i verk tiltak for å redusere energibehovet? Og ikke minst; hvem er det egentlig som er kompetente til å kunne uttale seg om disse tingene? Alle disse spørsmålene, og flere til, har blitt trukket inn i debatten omkring Sima-Samnangerutbyggingen. Og både lærde og mindre lærde har hatt sitt de har villet si.

I løpet av de årene Sima-Samnangersaken har vært under planlegging og til behandling, har fagfolk innen mange fagområder uttalt seg om mye. Ikke alle har imidlertid kommet til samme konklusjon, og dermed har utfordringen blitt å avgjøre *hvem* av dem man skal tro på? Ekspertene som har talt *for* en utbygging har lagt fram som hovedargument at man må sikre forsyning av dagens energibehov i Bergensområdet. Det store og åpenbare argumentet *mot* at det bygges luftlinje er at mastene og ledningene er skjemmende elementer i naturen. På begge sidene av saken har det stått både forskere og eksperter, og uttalt seg og lagt fram 'bevismateriale' til fordel for sitt syn på saken. Ved siden av ekspertene har agitatorene stått, og talt høyt, varmt og lenge for sin sak.

Gjennom prosessen har motstanderne av utbyggingen klaget på at de ikke har hatt noen reell mulighet til å påvirke prosjektet. De har gitt uttrykk for at Statnett og NVE (Norges vassdrags og energidirektorat) mer eller mindre har overkjørt lokalbefolkningen med en utilbørlig kort og letthendig saksgang, som ikke har gitt de berørte partene mulighet til å delta. Høsten 2010 ble dette imidlertid tilbakevist av Sivilombudsmannen, som etter gjennomgang kunne slå fast at konsesjonsprosessen fra Statnett, NVE og OEDs side var gjennomført i tråd med boka.

Mange ulike aktører var involvert, og de var uenige om det meste, over lang tid. Og etter flere år med diskusjon og uro, endte saken altså opp i en kontrovers av så store dimensjoner at regjeringen måtte sette ned fire eksterne ekspertutvalg som skulle utrede sjøkabelalternativet en gang til (det hadde allerede vært utredet tidligere). Da rapportene fra de fire utvalgene kom i februar 2011, ble det imidlertid lite medieoppmerksomhet rundt dem. Dette stod i sterk kontrast til alt oppstyret det hadde vært rundt prosessen tidligere. Hvorfor stilnet kontroversen? Ble saken lukket?

I denne oppgaven vil jeg studere Hardangermastsaken fra den kom opp første gang i 2005, til de fire utvalgene ble nedsatt i august 2010. Jeg vil undersøke saksgangen slik den først ble lagt opp av OED og NVE: Hvilke aktører ble involvert, og hvilke fora for diskusjon ble etablert? Og ikke minst; hvordan argumenterte de

ulike aktørene i saken, hvilke former for ekspertise ble satt i spill? På hvilke andre måter forsøkte de ulike aktørene å få sine synspunkter gjennom? Mer eller mindre langsomt utviklet saken seg fra å være en 'vanlig' plansak til å bli en mediekontrovers: Hvordan forløp kontroversen da den eksploderte i media, og på hvilken måte endret dette saken?

1.3. Oppgavens oppbygging

I det neste kapittelet vil jeg presentere det teoretiske rammeverket jeg har brukt i arbeidet med oppgaven. Jeg tar utgangspunkt i Michel Callons (1998) begreper om «innramming» og «eksternaliteter», og knytter disse til de ulike aktørenes perspektiver og posisjonering i saken. Hvordan endret disse seg gjennom sakens gang, og hvilken betydning fikk det? Deretter ser jeg på Dorothy Nelkins perspektiver på kontrovers i forbindelse med ny teknologi og vitenskap, og vurderer «Monstermastkontroversen» i forhold til hennes kategoriseringer av ulike *typer* kontroverser. Disse teoriene er redskaper for analysene jeg presenterer utover i oppgaven, og jeg prøver ved hjelp av dette rammeverket også avslutningsvis å si noe om hvor saken står i dag.

I kapittel 3 gjør jeg rede for datamateriale og metode, før jeg i kapittel 4 tar fatt på empiridelen av oppgaven. I det første empirikapittelet gir jeg en kronologisk redegjørelse for den formelle saksgangen, dvs. prosessen primært sett fra Statnett og NVEs side, fra forprosjekt, via konsesjonssøknad, vedtak, klagebehandling og vedtak igjen. Kapittel 5 er oppgavens andre empirikapittel, og der legger jeg frem saken slik den ble presentert i media. Jeg har valgt å fortelle om pressedekningen helt fra saken ble meldt i 2005, frem til høsten 2010, for å gi et mest mulig helhetlig bilde av sakens 'offentlige liv' og utvikling. Kapittel 6 er oppgavens tredje empirikapittel, og der går jeg nærmere inn i selve kontroversen fra sommeren 2010. Her undersøker jeg primært hvordan ulike *ekspertise* ble dratt inn i, og fikk påvirkning på, prosessen rundt søknaden, og på de endelige vedtakene som ble gjort.

I oppgavens siste kapittel trekker jeg trådene fra de foregående kapitlene, og presenterer mine konklusjoner rundt saken slik den stod høsten 2010.

2. Kontroversens vesen

Ti dager før regjeringen annonserte at den ville nedsette fire eksterne utvalg for på nytt å utrede det såkalte «sjøkabelalternativet» i Sima-Samnangersaken, sa tidligere olje- og energiminister Terje Riis-Johansen dette til avisa Nationen:

Motstanden mot å få kraftlinjer nært inn på seg (...) er en kamp vi har sett før og kommer til å se igjen. Men den delen av debatten som går på at vi ikke skal bygge flere kraftledninger og at kraftutbygging i seg selv er noe som vi bør unngå, er en debatt som bekymrer meg. Skal vi få ned klimautslippene, få opp produksjonen av fornybar energi, og redusere regionale prisforskjeller på strøm, trenger vi flere kraftlinjer og ikke færre. (Barstad, N 11.02.2011)

Riis-Johansen hadde på det tidspunktet erfart hvilke store dimensjoner kontroversen rundt utbyggingen i Hardanger antok, og engasjementet som kom til uttrykk gjennom den. Kontroversen var blitt så stor at regjeringen måtte gripe inn. Hva var det som hadde skjedd?

I denne oppgaven ønsker jeg å ta utgangspunkt i et STS²-perspektiv for å studere prosessen som gikk forut for medieeksplosjonen, sommeren 2010, og selve kontroversen. Hvordan utviklet denne saken seg? Og hvorfor utviklet den seg slik den gjorde? Målet er slik sett å 'åpne den svarte boksen' (Hardangermastsaken) for å identifisere og forstå de mekanismene som har vært i sving. Saken var først en vanlig planprosess, den utviklet seg så til en hissig debatt, før den endte i en offentlig kontrovers. Med dagens fokus på energispørsmål, og nytenkning rundt vegen framover i norsk energipolitikk, vil det være av stor verdi å finne ut hvordan slike konflikter utvikler seg, og hvordan de eventuelt kan stabiliseres. Finnes det f.eks. andre måter å organisere prosedyrer på, som kan gi mer forutsigbarhet og stabilitet rundt kraftutbyggingssaker, slik at man kan unngå gjentatte, langvarige og kostbare konsesjonsprosesser av Sima-Samnangertypen?

I møtet mellom teknologi og samfunn er det ikke uvanlig at det oppstår konflikter, særlig når implementering av en teknologi medfører store naturinngrep eller sosiale endringer for grupper i en befolkning. I noen tilfeller vokser og eskalerer konfliktene så mye at det oppstår *kontroverser*; opphetede situasjoner hvor mange er berørt, meningene er sterkt motstridende, og virkelighetsforståelsene avvikende. Innenfor STS-feltet er det et sentralt utgangspunkt at teknologiske prosesser og sosiale dimensjoner ikke kan betraktes adskilt, og dette kan særlig spores gjennom analyser av kontroverser. Kontroversanalyser er derfor ofte brukt for å forstå hvordan vitenskap og/ eller teknologi implementeres og integreres i samfunnet.

I forrige kapittel presenterte jeg kort noen dilemmaer innen norsk kraftpolitikk i dag, og gikk også kort inn på kontroversen som denne oppgaven skal dreie seg rundt; kraftlinjeutbyggingen mellom Sima og Samnanger i Hardanger. I dette kapitlet skal

² STS -Science and Technology Studies, eller vitenskaps- og teknologistudier

jeg presentere de analyseverktøy jeg har lagt til grunn for oppgaven. Jeg vil først gi en oversikt over Michel Callons (1998) teorier rundt «innramming» (framing) og «overflyt» (overflow), deretter går jeg inn på det teoretiske rammeverket Dorothy Nelkin (1995) har utarbeidet rundt kontroverser, og presenterer blant annet hennes kontroverstypologi.

2.1. Innramming av verdensbilde

Utbyggingssaken rundt Sima-Samnangerlinja er et «skoleeksempel» på en sak som endte som en kontrovers rundt vitenskap og teknologi. Det som gjør saken til noe mer enn en enkel debatt, i tillegg til at mange ble berørt, er at interesser og verdier av svært ulik karakter ble satt i spill; energibehov, klimatiltak og samfunnsøkonomiske kostnader, mot natur, estetikk og nærmiljø.

En måte å beskrive hvordan de ulike aktørene produserer posisjoner eller roller i en debatt/ kontrovers på, er ved å bruke begrepet «innramming». Dette er som nevnt et begrep hentet fra den franske sosiologen Michel Callons (1998) teorier, opprinnelig imidlertid utviklet av Goffman. Som det ligger i ordet, handler det om å trekke en linje rundt noe, dvs. definere en grense; mellom en setting/ sammenheng, og omgivelsene rundt. Innenfor rammen foregår handlinger mer eller mindre uavhengige av omverdenen.

I artikkelen «An essay on framing and overflowing: economic externalities revisited by sociology», fra 1998, bruker Callon innrammingsbegrepet for å beskrive dynamikken i økonomiske markeder. Det er imidlertid fullt mulig å bruke begrepet for flere typer analyser, særlig omkring samhandling og forhandling i interessekonflikter. I denne oppgaven bruker jeg altså tilnærmingen i en kontroversanalyse.

Perspektivet innebærer at et og samme fysiske og/eller praktiske fenomen kan oppfattes, tolkes, struktureres og brukes på ulike måter av ulike aktører. Hvordan ulike aktører forstår og forholder seg til en og samme situasjon, dvs. rammer den inn, avhenger av hva de finner viktig og relevant i den gitte sammenhengen. Mens noe defineres som viktig og får betydning, blir andre ting uvesentlige og uinteressante. Noe får plass innenfor ramma, andre ting faller utenfor. Det er lett å plassere Sima-Samnangersaken inn i et slikt perspektiv, da partene i saken så åpenbart har tillagt ulike elementer betydning i sine innramminger av saken. De hadde altså med seg svært forskjellige oppfatninger og ulike verdier inn i kontroversen, dvs. de hadde rammet inn saken helt ulikt.

Blant elementene som gir en innramming innhold og mening er aktørens forkunnskaper og engasjement. Deres personlige ressurser, som adferdsmønstre, kommunikasjonsevner, eller handlingsstrategier, har betydning, men også materielle forutsetninger kan være viktig. Aktører som lager en bestemt innramming i en gitt situasjon må innbyrdes være i stand til å bli enige om hva rammen for dem skal inkludere, og hvilke handlemåter som aksepteres innenfor den. Likevel, sier Callon, må enhver ramme forholde seg til de fysiske og organisasjonsmessige forholdene den befinner seg i. På tross av at rammen altså skaper en klar avgrensning til verden omkring, er den likevel, på samme tid, uløselig knyttet til den.

2.2. Når det flyter over

Med utgangspunkt i begrepet om innramming, har Callon utviklet et annet begrep, som beskriver det som faller *utenfor* ramma. Her låner han begrep fra økonomien og kaller det «eksternaliteter». Han illustrerer begrepet med et eksempel: En fabrikk produserer aluminium og slipper ut kloggasser. Disse sprer seg ut over landskapet, og representerer en trussel for bøndene i nærområdet. For å redusere eller fjerne de giftige effektene disse gassene har, må de berørte bøndene gjøre bestemte investeringer. All den tid den forurensende bedriften mangler insentiver til å forholde seg til problemstillingen, vil imidlertid ikke kostnadene de påfører de lokale bøndene komme med eller bli synlig i noe regnskap. Selv om bøndene ikke kan fortsette som før, men tvinges til å gjøre investeringer for å forbli konkurransedyktige, får de ingen kompensasjon. På tross av at fabrikkens forurensning går ut over de lokale bøndene, forblir forurensningen, sier Callon, *eksternalisert* i forhold til det forurensende selskapets økonomiske sfære. Fabrikken påfører altså bøndene *negative eksternaliteter* (Callon 1998).

Eksternaliteter kan imidlertid også være positive. Her tar Callon i bruk et eksempel med et farmasøytisk selskap som har forsknings- og utviklingslaboratorier hvor de analyserer diverse molekyler. Gjennom forskningen gjør selskapet nye oppdagelser, og for å beskytte funnene, og den potensielle fortjenesten som de kan forvente på bakgrunn av oppdagelsene, søker de ulike patenter. Patentene på sin side, avslører noe av informasjonen som er blitt produsert, og denne blir dermed tilgjengelig for konkurrentene. Da konkurrenter innen fagfeltet i stor grad bygger arbeidet sitt på like kunnskapsbaser, kan de dra stor gratis nytte av den innsatsen, de investeringene og den risikoen det første selskapet påtok seg. Dette er et klassisk eksempel på *positive eksternaliteter*.

Callon bruker også begrepet «overflow», *overflyt* for å betegne eksternaliteter. Knyttet opp mot innrammingsbegrepet er det kanskje en mer beskrivende metafor; det definerer noe som flyter ut over en rammes bredder. At noe kan *flyte ut* av en ramme indikerer imidlertid også at noe kan flyte den andre vegen; inn i ramma. Og dette igjen sier noe om innrammingsprosessens natur; det er en stadig pågående, dynamisk prosess. Samtidig som aktører kan velge å se bort fra, eller stenge ute kjent informasjon vil det alltid være en mulighet for at nye oppdagelser, eller ny kunnskap eller informasjon kan finne vegen inn i en ramme, og påvirke innrammingsprosessen.

Slik Callon ser det, kan man forholde seg til innramming på to forskjellige måter. Fra det ene perspektivet, som har vært vanligst innenfor økonomifaget, ser man på innrammingen som normen, både som ønskelig og mest vanlig. Med et slikt utgangspunkt, vil eksternaliteter, eller overflyt, betraktes som resultat av feil eller svikt i innrammingsprosessen. Med et konstruktivistisk utgangspunkt derimot, er det i følge Callon mer vanlig å betrakte en tilstand med overflyt som regelen, hvor holdninger, oppfatninger, aktiviteter og prosesser beveger seg i mange retninger. En klar innramming av et forløp er sjeldent, og selv om det er mulig å få til, kanskje til og med ønskelig, vil det alltid være kunstig og påtatt, og dessuten ressurskrevende. Uansett, sier Callon, vil resultatet bli mangelfullt. På den annen side, hadde

innrammingen vært komplett, ville den, som vi skal se under, ikke tjene sin hensikt (Callon 1998).

For bedre å forklare kompleksiteten og utfordringene ved å ramme inn overflyt, bruker Callon som eksempel en forskningskontrakt mellom en akademisk institusjon og et kommersielt foretak. Her er det, som han sier, ikke enkeltmennesker som bindes sammen, men juridiske enheter og de mange ulike elementene et forskningsprosjekt består i, teoretisk og praktisk. Kontrakten introduserer en rekke håndgripelige og uhåndgripelige elementer (i tillegg til forskere og teknikere, også utstyr, materialer, konsepter, teorier etc.) som hjelper med å ramme inn, avgrense og strukturere innholdet i avtalen. Samtidig som alle elementene er nødvendige ressurser for rammen, blir de imidlertid også mulige åpninger og mellomledd til omverden; potensielle kilder til overflyt. De rammer inn, men representerer samtidig åpninger. Hvis for eksempel en teori ikke hadde hatt et offentlig liv, et liv utenfor rammen den er skapt i, ville den heller ikke blitt akseptert som sertifisert kunnskap. Eller enda tydeligere; for at det skal bli fullt og helt mulig å ramme inn et forskningsprosjekt i en kontrakt – uten risiko for overflyt- vil det være nødvendig på forhånd å vite det nøyaktige resultatet forskningen vil kunne ut i. Det siste eksemplet illustrerer tydelig hvordan en innramming blir meningsløs i det den blir total. I følge Callon vil det da også være en illusjon å tro at det over hodet lar seg gjøre å 'internalisere' en hver eksternalitet. Uansett hvor omfattende man lager kontrakter, og prøver å ta hensyn til en hver tenkelig eventualitet (Callon 1998).

Sett med en konstruktivists øyne er altså *overflyt* det som skjer hele tiden; det er en uunngåelig konsekvens av at aktørene i en ramme har forbindelser med omverdenen. Overflyten er vanskelig å kontrollere, noe som gjør innramming ressurskrevende, men for å gjøre samhandling og forhandling rundt interesser mulig, vil målet med en innramming alltid være å trekke så tydelige linjer som mulig rundt en situasjon.

Når ulike parter har gjort en noenlunde lik innramming av en situasjon, blir det mulig å sette opp regler for en forhandling mellom partene. Kjente spilleregler er en forutsetning for at det skal la seg gjøre å gjennomføre en forhandling. Det er også et premiss at partene faktisk er i stand til å kommunisere med hverandre, noe som igjen avhenger av partenes ståsted og virkelighetsforståelsene, og graden av avvik mellom innrammingene deres. At det eksisterer en arena for samhandling og forhandling er også en forutsetning (Callon 1998). Som vi skal se senere har utfordringene på dette området vært store og komplekse i Hardanger.

2.3. En vellykket innramming

Hva er det så som skal til for å lykkes med å ramme inn en prosess? Her er svaret, sier Callon, *å gjøre eksternalitetene målbare*:

Det er ved å tillate en hver aktør å ha preferanser, å rangere dem, og deretter å avdekke og forhandle dem –med andre ord, å kalkulere hans eller hennes interesser, uttrykke dem og forsvare dem- at transaksjoner kan skje, og resultere

i en robust og legitim, om ikke nødvendigvis, optimal omfordeling av ressurser og eiendomsrettigheter. (Callon, 1998: 256, min oversettelse)

Callons definisjon av eksternaliteter impliserer at både aktørene i en ramme, og effektene av det de foretar seg kan identifiseres; dermed blir det mulig også å identifisere de som enten tjener eller taper på eksternalitetene. Helt enkelt er det imidlertid ikke, for før denne identifiseringen kan finne sted, må det bevises at eksternaliteter – overflyt – overhodet eksisterer i den gitte situasjonen. For at noe skal berøre aktører utenfor en ramme, er det avgjørende at noe krysser eller bryter gjennom rammens grenser, at *noe* flyter over. Og at dette 'noe' eksisterer, må det skaffes bevis for, helst gjennom bruk av måleapparater eller overvåkingsutstyr, sier Callon.

Først er det altså nødvendig å identifisere kildene til, og virkningene av, overflyten. Hvem er ansvarlige, og hvem påvirkes? Det er ikke nødvendigvis enkelt å finne ut av, og som eksempel bruker Callon global oppvarming. Å spore opp kildene til denne er både vanskelig og dyrt, og krever ekstensiv forskning. Heller ikke aktørene som *påvirkes* av en overflyt er det nødvendigvis lett å spore opp, blant annet fordi de ikke alltid har noen individuell eksistens eller identitet før overflyten er bekreftet. Her bruker Callon som eksempel de gravide kvinnene som på slutten av 50-tallet ble foreskrevet thalidomid – før bivirkningene av stoffet var kjent – og som på grunn av medisinbruken fødte barn med defekter av ulike slag.

Selv etter at arbeidet både med å identifisere aktører og overflyt er ferdig, gjenstår det en viktig oppgave før det er klart for forhandling, sier Callon; å *måle* og *evaluere* overflyten; den *nøyaktige verdien* må fastsettes. En bonde som opplever at forurensning ødelegger avlingen hans, må være i stand til å måle hvor *stor* innvirkning forurensningen har. Som del av sitt innrammingsperspektiv har Callon satt opp en oversikt over de forutsetningene han mener må være til stede for at aktører skal kunne nettopp måle og sette verdi på denne overflyten. For det første, sier han, må aktørene være i stand til å lage en liste over mulige framtidsscenarioer de ser for seg som resultat av interesseforhandlingene. Disse må de så kunne hierarkisere og rangere, for at det deretter skal bli mulig å identifisere og beskrive nødvendige handlinger for å nå disse. Så lenge målbare strukturer mangler, sier Callon, er det vanskelig å finne kompromisser i en forhandling. Her er vi inne på et poeng som flere ganger har blitt hentet fram i kontroversen rundt Sima-Samnanger. For hvor lett lar det seg gjøre å måle, kvantifisere og fastsette verdien på en ødelagt utsikt? Motstanderne av utbyggingen i Hardanger satte flere ganger fram krav om at de ville ha gjennomført samfunnsøkonomiske analyser av prosjektet som tok i betraktning den forringelsen av naturen som utbyggingen ville medføre; de ønsket å få satt verdi på overflyten de opplevde.

Til slutt, når både overflyten, kilden til overflyten, og de som er påvirket av overflyten til en ramme er identifisert og beskrevet, blir det mulig å gjøre en *ominnramming* av situasjonen. Aktører som tidligere ble berørt av resultatene av en forhandling, uten å ha deltatt i forhandlingsprosessen, kan dermed få mulighet til å delta i de forhandlingene de tidligere var utestengt fra. Slik blir det mulig å

internalisere elementer som tidligere var eksternalisert; å 'ominnramme' situasjonen, sånn at overflyt blir inkludert.

2.4. 'Varme' og 'kalde' situasjoner

En innrammingsprosess kan i følge Callon (1998) ha to forskjellige hovedkarakterer. I det han kaller 'varme situasjoner' blir alt kontroversielt, både identifiseringen av overflyten, av kildene, av de berørte aktørene, og av måten effektene av overflyten måles på. Når en situasjon blir så kontroversiell, sier han, er det en indikasjon på at det ikke eksisterer noen stabilisert kunnskapsbase på det aktuelle feltet. Og i slike tilfeller involveres som regel en rekke ulike aktører. Aktørene vil ofte variere etter som saken utvikler seg, men det er gjennomgående at partene som står mot hverandre i konflikten stadig vil fremsette gjensidig inkompatible beskrivelser av mulige framtidsscenarioer.

Callon bruker benevnelsen «hybride forum» på disse forvirrede, 'varme situasjonene', eller kontroversene, fordi fakta og verdier har viklet seg inn i hverandre i så stor grad at det ikke lenger lar seg gjøre å skille mellom produksjon og formidling av informasjon eller kunnskap om saken, og beslutningsprosessen i seg selv. Slike kontroverser har dukket opp stadig oftere de senere årene, og har en stadig voksende, stadig mer variert rollebesetning. I Sima-Samnangersaken er det ikke bare eksperter og fagfolk som har uttalt seg, men også politikere og aktivister, musikere og naturvernere, ungdomslag, idrettslag, velforeninger, direktorater, bygdekvinnelag, foreldreutvalg, næringslag, ja selv biskopen i Bjørgvin har tatt side i saken (Gjørum, Naturvernforbundet 23.08.2010).

Fordi ingenting er sikkert, sier Callon, verken kunnskapsbasen som ligger til grunn for forhandlingene, eller metodene som benyttes for å fremskaffe gyldig informasjon, heller slike kontroverser ofte først i en retning, så i den andre. De ulike aktørene og deres interesser er i konstant bevegelse, og aktørene er verken i stand til å bli enige om fakta i saken, eller om hvilken beslutning som skal tas. Innrammingsprosessen kan med andre ord være svært kaotisk.

I motsetning til disse 'varme situasjonene' står 'kalde situasjoner'. Her oppnås raskt enighet omkring en rammes overflyt. Aktører identifiseres, interesser stabiliseres, preferanser uttrykkes, og ansvar erkjennes og aksepteres. De mulige framtidsscenarioene er ofte kjent allerede i utgangspunktet, eller enkle å identifisere, slik at kvalifiserte avgjørelser kan tas.

'Varme' og 'kalde situasjoner' har i følge Callon (1998) eksistert ved siden av hverandre helt siden vitenskap og teknologi begynte å få en sentral betydning i vestlig kultur. Men, fortsetter han, de varme situasjonene oppstår stadig oftere, og brer stadig om seg. For det første fordi moderne samfunn stadig blir mer komplekse. Utviklingen innen teknovitenskap går fort, og medfører stadig flere gjensidige avhengighetsforhold mellom aktører av ulike slag. For det andre produseres kunnskap under andre forhold enn tidligere. Mens det i kalde situasjoner er nok å gå til ekspertene for svar, kan ekspertene i varme situasjoner gjerne lite gjøre. De tvinges, sier Callon, til å forholde seg til ikke-eksperter, som faktisk også har blitt

sentrale aktører i kunnskapsproduksjonen. Dette skal vi se eksempler på i empirikapitlene 4-6.

At 'varme' situasjoner er blitt dagligdagse, og stadig vanskeligere å kjøle ned, er i følge Callon, en indikasjon på at samfunnet etter hvert har blitt gjennomsyret av teknovitenskap. Teknovitenskapen fostrer, sier Callon, usikkerhet og kontrovers, og samfunnet blir dermed 'varmt'. Eksternaliteter havner i sentrum for den offentlige debatten, uten at man nødvendigvis kommer fram til noen åpenbare konklusjoner. Og mens eksperter har vist en tendens til å vektlegge uenighetene seg imellom, har aktører med økonomiske interesser inntatt stadig viktigere roller i debattene. Et kompliserende forhold, sier Callon, er dessuten at det stadig oftere må tas beslutninger i saker hvor det vanskelig lar seg gjøre å tallfeste verdien til eksternalitetene. Og her fungerer «Monstermastkontroversen» som et godt eksempel.

Som vi har sett, forhandler altså aktørene i «hybride forum», eller kontroverser, ikke bare om overflytens eksistens, natur og størrelse, men også om egne identiteter og interesser. I følge den institusjonelle økonomen, nobelprisvinner Ronald Coase, som har jobbet mye med statlig intervensjon i økonomien, vil aktørene rimelig greit være i stand til å finne ut av interesseforhandlingene på egen hånd (Coase i Callon, 1998), men kun så lenge eksternalitetene og aktørenes roller innenfor en ramme er klart definert; og så lenge det ikke koster aktørene noe. Verre blir det hvis innrammingens ulike elementer er vanskelig å etablere. Da er det ofte nødvendig med statlig intervensjon, sier Coase. Dette lar seg imidlertid greit løse, ved å lage et institusjonelt rammeverk for forhandlinger.

Dette kan synes behagelig enkel, som Callon sier, men i realiteten stilles det en rekke krav til forhandlingssituasjonen. Først og fremst må naturlig nok de aktørene som er involvert være identifisert. Disse må videre være i stand til å forhandle med hverandre, det vil si at de må kunne definere sine interesser, og måle fordelene eller skadevirkningene de blir påført i en situasjon med overflyt. Ikke minst må overflyten være bekreftet og anerkjent, og det må la seg gjøre å etablere identiteten og ansvaret både til kilden bak overflyten, og til de det går ut over. Men hva gjør man når staten er *part* i kontroversen, som i tilfellet Sima-Samnanger? Her gir verken Coase eller Callon noe svar.

Det er lett å se for seg at en slik teori kan fungere bra i kalde situasjoner. I varme situasjoner derimot, må det gjerne gjøres betydelige investeringer for å samle tilstrekkelig kunnskap og informasjon, og for å skape et målbart rammeverk som gjør det mulig å forhandle innenfor en ramme. I det temperaturen i en situasjon begynner å stige, sier Callon, forandrer ting seg, og identifisering og måling av eksternaliteter får fokus. Nå blir utfordringen å få dannet en kunnskapsbase som kan aksepteres av alle parter involvert, og det handler om å få kartlagt overflyten mest mulig nøyaktig. I den grad det foregår forhandling, relaterer denne seg til eksistensen av og naturen til eksternalitetene; og identiteten til aktørene involvert. Først når partene i en kontrovers har kommet til enighet om at det eksisterer en overflyt, og at denne må forhandles, er det mulig å få til en entydig innramming av saken. Da først kan de 'virkelige' forhandlingene begynne (1998).

Det er nok så åpenbart at medieeksplosjonen rundt Monstermastene, sommeren 2010, var knyttet til et svært 'varmt' tidspunkt i Sima-Samnangerdebatten. Kan så partenes innramminger av saken på dette tidspunktet avsløre noe av bakgrunnen for at kontroversen utviklet seg som den gjorde? Og kan utviklingen av partenes innramminger gjennom den øvrige saksgangen si noe om hvorfor saken fikk så store dimensjoner? Ved å se nærmere på partenes innramminger av saken, vil jeg senere i oppgaven også prøve å nærme meg en forklaring på hvorfor det så ganske brått ble stille etter at fire nye ekspertrapporter var bestilt.

2.5. En kontroverstypologi

Som jeg var inne på tidligere har det deltatt svært mange og ulike aktører i kontroversen rundt Sima-Samnangerutbyggingen. Mange holdninger, meninger og argumenter er kommet til syne, og mye informasjon og kunnskap er blitt lagt fram. Både samfunnsmessige og økonomiske hensyn er satt i spill, det samme er verdispørsmål og etiske spørsmål. Likevel har altså ikke partene i Sima-Samnangerkonflikten kommet særlig mye nærmere hverandre. En av årsakene kan, ut fra Callons (1998) teori, være at partene ikke har lyktes i å gjøre en noenlunde lik innramming av situasjonen, med det sviktende forhandlingsgrunnlaget det medfører. Men hva er det så som gjør at ulike aktører noen ganger rammer inn situasjoner så nærmest diametralt forskjellig?

Den amerikanske sosiologen Dorothy Nelkin har jobbet mye med kontroverser innen vitenskap og teknologi, og blant hennes bidrag til STS-feltet, er en svært anvendelig typologi utviklet for å kategorisere nettopp kontroverser (Nelkin, 1995). Kontroverser, sier Nelkin, avslører spenninger mellom individuell autonomi og samfunnsbehov. Samtidig som de setter vitenskapsforvaltning i et perspektiv, fungerer de som verktøy for å utforske holdninger i befolkningen. I følge Nelkin kan både politiske spenninger og moralske dilemmaer rundt teknologisk og vitenskapelig praksis komme til syne i kontroverser. Ofte har de fokus på spørsmål omkring politisk kontroll over vitenskapelig utvikling og anvendelse. Generelt, sier Nelkin, vitner kontroverser om redusert tillitt til vitenskap og teknologi i befolkningen, og en avtakende tro på at det er befolkningens interesse som tjenes. Når det kommer til stykket har konfliktene gjerne mindre å gjøre med tekniske detaljer enn med politiske spørsmål, mener hun. I sin typologi tar hun utgangspunkt i de grunnleggende årsakene til at konflikter utvikler seg, og hun deler inn i fire hovedtyper (Nelkin 1995).

Den første av Nelkins fire kategorier beskriver hun som den mest intense og uhåndterbare av dem, nemlig disputer som knytter sosiale, moralske eller religiøse spørsmål til vitenskapelig teori eller praksis. Konflikter som havner i denne gruppen har utgangspunkt i spørsmål som berører sterke personlige oppfatninger, meninger eller følelser hos de involverte, som for eksempel dyreforsøk eller forskning på stamceller. I sistnevnte tilfeller vil noen forsvare praksisen på grunn av den positive medisinske nytten man kan få ut av forskningen. Andre vil se på aktiviteten som moralsk og etisk tvilsom, som krenkende i forhold til grunnleggende overbevisninger,

eller truende for menneskesyn og oppfatninger om menneskets vesen. Ikke minst kan potensialet til å misbruke teknologien oppleves truende. Slike konflikter stiller ikke bare spørsmål ved forskningspraksis, men utfordrer de grunnleggende verdiene forskning baserer seg på. Ser vi på en del av det som kom til uttrykk i media under «Monstermastkontroversens» 'varmeste' periode, er det er mye som kan tyde på at utbyggingssaken berørte sterke personlige følelser og oppfatninger. Særlig blant de som hadde et nært personlig forhold til naturen i området, er det ikke utenkelig at de planlagte inngrepene opplevdes som svært sterke.

Nelkins andre hovedgruppe av kontroverser er knyttet til spenningsforhold mellom miljømessige verdier, og politiske eller økonomiske prioriteringer. I følge Nelkin oppstår en type konflikt av denne karakteren gjerne i møte mellom lokalmiljø og storsamfunn når det skal tas avgjørelser, for eksempel rundt nasjonal infrastruktur, eller andre prosjekter av store dimensjoner, prosjekter som samfunnet i sin helhet tjener på, men som går ut over noens nærmiljø. En merkelapp som gjerne settes på en konflikt av denne typen er NIMBY - not in my back yard (Schively 2007). Et begrep som impliserer at folk for så vidt gjerne vil ha – eller de har i det minste ingenting *i mot*, teknologien – bare den ikke kommer for nær dem selv. Kontroverser av dette slaget reiser spørsmål omkring rettferdighet i fordelingen av risiko og goder i samfunnet, og slike konflikter kan i følge Nelkin bli utgangspunkt for langvarige politiske aksjoner.

I dette perspektivet står frontene i Hardanger-saken mellom Staten; som vil bygge ut et overordnet, praktisk og økonomisk fornuftig sentralnett, og lokalbefolkning i Hardanger; som vil bevare det vakre, uberørte kulturlandskapet i sitt nærområde. Målkonflikten mellom lokalsamfunnet, som har fokus på nærmiljøet, og storsamfunnet, som har behov for et sikkert strømmnett er åpenbar. Det hersker ingen tvil om at et moderne samfunn trenger strøm, men i Norge i dag er det like selvfølgelig at naturen, og turistnæringen, må vernes. Enkeltpersoner, organisasjoner og styresmakter argumenterer altså steilt mot hverandre (og i hver sin ramme), uten at posisjonene beveger seg særlig mye.

Kontroverser tre hos Nelkin er knyttet til risiko for enkeltmennesker, og her stiller hun som eksempel helsespørsmål opp mot kommersielle interesser. Konfliktlinjen går mellom befolkningsgrupper som risikerer å utsettes for helsefare, og bedrifter som ønsker å gjennomføre prosjekter i vinnings hensikt. Et moment i forbindelse med denne type konflikt, som gjerne forverrer situasjonen, er at det i mange tilfeller knytter seg stor usikkerhet til arten og omfanget av risikoen det er snakk om (jf. Callons usikkerhet mht. måling av eksternaliteter). Det manglende vitenskapelige grunnlaget, gjerne kombinert med motstridende utsagn fra ulike eksperter, skaper grobunn for tvil og tolkninger; som i sin tur er med på å forsterke konflikten. I siste instans blir spørsmålet hvem det er som skal få bestemme hvordan risiko skal veies opp mot nytte eller gevinst? Sima-Samnangersaken er ikke noe typisk eksempel på en konflikt rundt slik risiko, vi ser imidlertid også trekk fra denne typen kontrovers, i argumentasjonen til de som hevder at strålingen fra høyspentmastene er kreftfremkallende.

Den fjerde kategorien Nelkin definerer, beskriver kontroversene som oppstår i spenningen mellom individuelle forventninger og fellesskapets eller storsamfunnets mål. Slike kontroverser oppstår gjerne i tilknytning til statlig regulering eller lovpålegg, og kommer gjerne til uttrykk som en kamp for enkeltindividers rettigheter. Det kan være snakk om pålegg, for eksempel i form av innføring av vaksinasjonsprogram eller skolereformer, eller det kan dreie seg om forbud, for eksempel mot utbygging i strandsone eller annet sted. Slike pålegg eller forbud kan av publikum i noen tilfeller oppfattes som unødvendig og uriktig statlig overformynderi: «Selv får jeg ikke bygge skogsveg til huset mitt, men en høyspentmast på tomta mi skal de bygge.»

2.6. Fakta + verdier = politikk

Det kan i følge Nelkin være ulike grupperinger som deltar i kontroverser. Naturlig nok vil mennesker eller grupper som kommer i umiddelbar personlig nærhet til, eller blir direkte berørt av et omdiskutert prosjekt, gjerne gå aktivt inn i disputten. Dette ser vi i stor grad i Hardangerkontroversen, i form av bygdelag og grendelag, idrettslag og foreldreutvalg, og ikke minst i form av folkeaksjoner og enkeltindivider som fører an. Ikke alle saker berører imidlertid noen befolkningsgruppe direkte. Et aktuelt eksempel her er klimaspørsmålet, som kanskje i mindre grad vil påvirke dagens befolkning, men som vil kunne få desto mer å si for fremtidige generasjoner. I slike tilfeller velger ofte større eller mindre grupperinger å gå inn i kampen og kjempe på vegne av andre. Noen kjemper for dyr, andre for ufødt liv, atter andre drives av ideologi. Interessant nok behøver det, i følge Nelkin, ikke være noen sammenheng mellom politisk tilhørighet og det ståsted man inntar i en bestemt kontrovers. Felles for gruppene som involverer seg er, sier hun, et krav om større ansvarlighet, og økt kontroll til befolkningen. I Sima-Samnangersaken ser vi et eksempel på denne typen aktør blant andre i Den Norske Turistforening, DNT, som i alle fall etter sigende, kjempet for en uberørt natur på vegne av potensielle framtidige turister.

I likhet med Callon definerer Nelkin det som et sentralt trekk ved kontroverser rundt teknologi og vitenskap at moralske argumenter ofte kombineres med utbredt bruk av fakta – eller teknologisk ekspertise. Ekspertisen fungerer i slike sammenhenger som politisk ressurs. Dette fordi eksperter gir tilgang til den kunnskap som er nødvendig for å kunne sette spørsmålstegn ved data brukt for å legitimere forslag eller avgjørelser. Å være i stand til å sette slike spørsmålstegn er grunnleggende for å skaffe seg makt og innflytelse i kontroverser.

Etter hvert som ekspertene har blitt mange, har bildet av den 'rene' vitenskapen eller den 'uhildede vitenskapsmannen' blitt mer sammensatt. Ironisk nok, sier Nelkin, har forskernes villighet til å låne ut sin ekspertise til ulike grupperinger i offentlige debatter vært med på å underminere troen på at vitenskapen er objektiv, nettopp det som tidligere ga vitenskapen makt og legitimitet. Disputter *mellom* ulike eksperter har medført en økende skepsis til forskernes rolle, og folk må nå foreta avveininger

mellom ekspertvurderinger, på et verdigrunnlag. Som en følge av dette må forskere nå bygge tillitt. Uten tillitt får vitenskapen for liten innflytelse (Nelkin 1995).

Med den økende skepsisen til forskere og vitenskapen har det fulgt en bevissthet rundt de politiske dimensjonene ved bestemmelser som tidligere har vært definert som tekniske. Nettopp det at eksperter er uenige, mener Nelkin, har tvunget diskusjoner ut på den offentlige arena, og har oppmuntret publikum til å ta aktiv del i tekniske avgjørelser. En utfordring er imidlertid at forskning etter hvert kan tas til inntekt for alle sider i en disputt; forskere brukes som 'vitner' av alle parter. Jeg vil i oppgavens analysedel komme tilbake til hvordan de ulike partene i Sima-Samnangersaken har tatt i bruk hver sine eksperter til støtte for egne argumenter i saken.

Det er, i følge Nelkin, imidlertid ikke nok for deltakerne i en kontrovers å skaffe tekniske bevis for sin sak. De må også vinne diskusjonen. Og for å få til dette, fortsetter hun, er de nødt til å organisere sine aktiviteter på en måte som gjør at de får medhold og støtte, politisk og økonomisk. I tillegg til å bruke kjente, demokratiske virkemidler som lobbyvirksomhet og intervensjon i offentlige høringer, gjennomføres gjerne dramatiske og høyt flaggede offentlige arrangementer. Slike metoder er nødvendige for å fange publikums oppmerksomhet, og politisk interesse. For å vinne fram kreves det også at man fanger *medias* oppmerksomhet, og her gjelder det å bruke 'fargerike eller synlige skribenter og aktivister', sier Nelkin, og å få støtte fra filmpersonligheter og politikere. Også visuelle virkemidler gir en sak oppmerksomhet, og i ytterste konsekvens, når alle andre virkemidler er brukt, vil enkelte aktører gå til mer dramatiske skritt, som ulike former for sivil ulydighet. Ikke minst har bruk av søksmål som kampmiddel blitt en viktig strategi, i nyere tid. Som vi senere skal se, kan Sima-Samnangersaken fungere som et utmerket eksempel til å illustrere de fleste poengene i Nelkins teorier.

2.7. Vanskelig å løse

Som Callon og Nelkin viser i sine teorier, er årsakene til at kontroverser rundt kunnskap og teknologi oppstår mange, varierende og komplekse. Et åpenbart fellestrekk har slike situasjoner imidlertid, nemlig at de er svært vanskelige både å kontrollere og løse opp i. Måten ulike mennesker oppfatter vitenskap og teknologi på reflekterer en variasjon av interesser, holdninger og personlige valg, og derfor finnes det ingen generell oppskrift som kan følges, sier Nelkin. Virkemidler vil variere fra sak til sak. Forhandlinger og kompensasjon kan i en del tilfeller være mulige virkemidler for å roe ned disputten, men om det som står på spill for en av partene er for personlig, eller av sterk moralsk karakter, strekker slike ting sjelden til. I de tilfeller hvor politikk og økonomi innehar sentrale roller i en konflikt, kan en måte å lette på trykket på være å skaffe mer informasjon, og gjøre grundigere undersøkelser rundt saken. Likevel; få konflikter basert på konkurrerende sosiale og politiske verdier løses i realiteten på den måten. Og om de bare 'roes ned' og deretter forbigås i stillhet, er faren stor for at den samme debatten dukker opp igjen – eventuelt på et annet sted, på et annet tidspunkt.

Det som i følge Callon er avgjørende for at en kontrovers skal kunne løses opp, er at det etableres en felles kunnskapsbase som godtas av alle de involverte aktørene. Dette lar seg gjøre gjennom at eksternaliteter blir identifisert og målt – som i sin tur er avhengig av at involverte aktører er identifisert og anerkjent. Først når dette er gjort blir det mulig å kartlegge overflyt på en sånn måte at det blir mulig å forhandle rundt denne, sier han, og slik eventuelt få løst opp i kontroversen. Jeg har i dette kapitlet presentert det teoretiske rammeverket jeg bruker i denne oppgaven. Med utgangspunkt i Callons innrammingsbegrep forsøker jeg å finne ut hvordan partene i Sima-Samnangersaken rammet inn denne saken og hvordan den utviklet seg fra å være *en konfliktfylt planprosess* til å bli stor *offentlig kontrovers*.

Innrammingsperspektivet vil bli brukt på to måter. Først vil jeg se på hvordan selve *prosessen* ble rammet inn fra utbyggerens side. Dernest og delvis parallelt med dette, vil jeg studere hvordan de ulike aktørene, både utbyggerne og motstanderne, rammet inn selve *prosjektet*. Hva har aktørenes innramminger hatt å si for så vel prosessen som prosjektets forløp? Jeg vil så ved hjelp av Nelkins kategorier, sortere de ulike aspektene ved denne kontroversen. Hvilke verdier har ligget til grunn for diskusjonene? Er det overensstemmelse mellom disse, og måten saken faktisk ble presentert og diskutert på? Hvilke typer av argumenter ble brukt? Gjennom å åpne 'den svarte boksen' som kontroversen representerer prøver jeg å se om det er sider ved saken som det gjenstår å belyse, og som kan bidra til en bedre forståelse av konflikten.

3. En kontroversanalyse

Tema for denne oppgaven er kontroversen rundt kraftlinjeutbyggingen mellom Sima og Samnanger i Hardanger, sommeren 2010. Oppgaven tar både for seg det som foregikk på den formelle arenaen og på den uformelle arenaen, helt fra linjen ble påtenkt i 2004, gjennom søknadsprosessen, klagebehandlingen, og til konsesjonen var et *nesten* ugjenkallelig faktum, sommeren 2010. Jeg kunne ha brukt flere metoder for å studere kontroversen som utviklet seg, for eksempel ved å foreta kvalitative intervju med de mest sentrale aktørene. Jeg har imidlertid valgt å gjøre en dokument- og medieanalyse for å belyse prosessen. Når jeg har gjort dette, er det fordi det gir mulighet for å favne bredt, og dermed skape et større helhetsbilde av det som utspant seg. For å skape en dypere forståelse av kontroversen, hadde det ideelt sett vært en fordel å både analysere dokumenter og media, og å gjøre intervju. Til det er imidlertid masteroppgavens format for lite.

3.1. Valg av aktører og data

For å belyse både prosessen som gikk forut for «Monstermastkontroversen» og selve kontroversen, har jeg altså analysert tekstmateriale, i form av diverse offentlige dokumenter og medieoppslag. Alt materialet jeg har brukt er søkt opp og hentet ned via Internet.

Når det gjelder materialet knyttet til den formelle siden av prosessen, er den største mengden dokumenter enten produsert av, eller bestilt av Statnett. Øvrige saksdokumenter fra konsesjonsprosessen er i stor grad produsert av Norges vassdrags- og energidirektorat, NVE, i tillegg til OED og Sivilombudsmannen. Typen dokumenter de formelle aktørene har produsert er i stor grad utredninger, rapporter, søknader og svar på søknad og anker (se tabell s. 31–32). Jeg har imidlertid også sett på andre relevante saksdokumenter, som korrespondanse mellom konsesjonsmyndighetene og ulike involverte aktører. Helt sentrale kilder for oppgaven har vært Statnetts ”*Melding med forslag til utredningsprogram*” fra juni 2005, deres ”*Søknad om konsesjon, ekspropriasjonstillatelse og forhåndstiltredelse*” fra mai 2006, NVEs ”*Bakgrunn for vedtak*” fra mai 2008, samt OEDs opprettholdelse av NVEs konsesjon fra juli 2010. De nevnte dokumentene er svært relevante for å få innblikk i de ulike aktørenes deltakelse og argumentasjon i den formelle konsesjonsprosessen. I tillegg gir dokumentene innsikt i myndighetenes vurdering av saken.

Når det gjelder det som foregikk *utenfor* den formelle arenaen, har jeg kun tatt for meg det som er referert i media, og kan søkes opp via Retriever eller Google. Jeg har imidlertid ikke gjort noen medieanalyse som sådan, men derimot en kontroversanalyse. Utvalget artikler fra media er direkte knyttet til forløpet til den formelle saksgangen, og strekker seg derfor over en periode på drøye fem år, fra våren 2005, til tidlig høst 2010. Dette var tiden som gikk fra de berørte kommunene

ble informert om oppstart av planarbeidet i mars 2005, til kontroversen var over den verste toppen, og utbyggingen var påbegynt, i oktober 2010.

Mengden medieoppslag knyttet til saken har gjennom de fem årene vært enorm, jeg har derfor måttet være svært brutal med hensyn til siling av materiale. Jeg har på langt nær sett gjennom alle artiklene jeg har funnet, men gjort et utvalg på bakgrunn av skumlesing av overskrifter og ingresser. Den eneste formelle begrensningen jeg har satt ved utvelgelsen av materiale, er at kildene har måttet være skriftlige, jeg har således ikke tatt hensyn til hvilken type oppslag det har vært snakk om. Dette er en begrensning jeg har satt rett og slett for å redusere mengden empirisk kildemateriale, av kapasitetshensyn. At jeg ikke har satt ytterligere regler for utvelgelse har vært fordi jeg har ønsket å gå så bredt ut, og skape et så representativt utvalg som mulig.

Den avisen som har dekket saken klart mest i omfang er Bergens Tidende, BT. Dette gjelder både på nett og i papirformat. Et godt utgangspunkt for å finne mye informasjon omkring saken og prosessen, kunne derfor være å søke artikler herfra. Erik Knutsen (2011), student ved universitetet i Bergen, som skrev masteroppgave om saken i 2011, refererte imidlertid til at BT hadde hatt en klar lokalpatriotisk vinkling på sin dekning av saken, og en svært kritisk holdning til kraftlinjen. For å være sikker på at jeg i så stor grad som mulig har fått med meg viktig og relevant informasjon fra alle aktører i saken, har jeg derfor også brukt andre aviser og tidsskrifter som kilder (se tabell, s. 31–32). Enkelte større oppslag har nådd riksmidia, mens mindre hendelser i noen tilfeller kun har vært dekket av lokalaviser. De avisene/ tidsskriftene/ nettavisene jeg har hentet artikler fra, er i tillegg til Bergens Tidende (I parentes står forkortelsene jeg har brukt i referanser i oppgaven):

ABC nyheter	Dagsavisen (DA)	Nationen (N)
Aftenposten (AP)	Hardanger Folkeblad (HaF)	Nettavisen (NA)
Avisa Hordaland (AH)	Hordaland Folkeblad (HF)	NTBtekst (NTB)
Bergensavisen (BA)	Klassekampen (KK)	Stavanger Aftenblad (SA)
Dag og Tid (DT)	Kommunal Rapport (KR)	Teknisk ukeblad (TU)
Dagens Næringsliv (DN)	Morgenbladet (MB)	TV2 nettutgaven (TV2)
Dagbladet (DB)	NRK Hordaland (NRK-H)	VG

Jeg har dessuten hentet informasjon fra en del andre nettsteder:

BKK AS	Fylkesmannen i Hordaland	Regjeringen.no
Bevar Hardanger	Hardangeraksjonen	Store norske leksikon (SNL)
Energi Norge	Hordaland fylkeskommune	Statnett
energifakta.no	Lovdata	Turistforeningen (DNT)
ECgroup AS	Naturvernforbundet (NVF)	WWF-Norge (WWF)
forskning.no	NVE	Zero

Utgangspunktet for å velge ut artikler til det empiriske grunnlagsmaterialet var at jeg ønsket å skaffe meg en størst mulig, kronologisk oversikt over forløpet av konsesjonssøknadsprosessen slik den ble presentert i media. Idealet var å få en mest

mulig komplett kjennskap til konkrete hendelser og begivenheter knyttet til saken, både det som angikk den formelle siden av prosessen, og det som foregikk utenfor den formelle prosessen. Det har vært sentralt å få oversikt over hvilke aktører som var toneangivende for diskusjonen, og på hvilken måte og til hvilke tider de ulike aktørene har deltatt i prosessen. Målet for øvrig har vært å skaffe et så klart inntrykk som mulig av det totale mediebildet, både med hensyn til hvordan saken ble vinklet for eller mot mastene, og med hensyn til hvor bred dekning saken fikk i rikspresen i forhold lokal- og regionspressen. Det er imidlertid viktig å poengtere at jeg ikke har gjort noen kvantitativ analyse av dette.

I mange tilfeller er Bergens Tidende den eneste avisen som har hatt oppslag om en sak. Blant disse oppslagene har jeg søkt å velge ut artikler med så mye *forskjellig* informasjon som mulig, både med hensyn til tema og vinkling. I en del tilfeller, hvor oppslagene har vært sensasjonspregede, har jeg enten valgt å se på oppslaget til VG eller Dagbladet. I øvrige tilfeller hvor saken har nådd riksdekkende media, har jeg hyppig brukt oppslag fra Aftenposten, eller Nationen, da disse gjerne har hatt mer grundige og balanserte oppslag enn for eksempel Bergens Tidende. Teknisk Ukeblad har tatt for seg en del teknologispørsmål, men også skrevet relativt balansert om sak og prosess. Dagens Næringsliv har hatt mange oppslag hvor samfunnsøkonomi har vært sentralt, Klassekampen og Dag og Tid har hatt en del interessante kronikker, mens Bergensavisen, Avisa Hordaland og Hardanger Folkeblad gjerne har dekt mindre begivenheter, uten nyhetens interesse annet enn på lokalt nivå. Utvalget av empirisk materiale har vært basert på skjønn.

3.2. Datainnsamling

Da jeg startet på denne oppgaven, samlet jeg først inn relativt mye empirisk materiale ved å 'surfe' meg fram på Internet. *Mengden* informasjon var absolutt stor nok, og den dekket også de mest sentrale aktørenes deltakelse i kontroversen. Likevel, etter hvert som jeg kom i gang med å sortere og få oversikt over materialet, fikk jeg behov for å hente inn flere opplysninger, og også sørge for at materialet var så representativt som mulig. På bakgrunn av dette tok jeg dermed i bruk medieanalysebyrået Retrievers ATEKST³, og gjorde søk der.

For å få opp så mange artikler som mulig søkte jeg på flere kombinasjoner av ord man kunne forvente at ble brukt i en artikkel om saken. Oppslagene måtte minst inneholde ett av ordene 'kraftlinje', 'monstermast', 'sjøkabel' eller 'Statnett'. I tillegg måtte det inneholde minst ett av ordene 'Sima', 'Samnanger' eller 'Hardanger'. Et søk i 'alle kilder', fra 1. mars 2005 til 31. oktober 2010, ga meg da 7971 treff. Nå hadde jeg i alle fall nok å ta av... En slik mengde oppslag var imidlertid både u håndterbar og uhensiktsmessig med tanke på omfanget av oppgaven, og jeg forsøkte derfor ulike måter å begrense søket på. Jeg fikk ikke noen dramatisk effekt med hensyn til reduksjon av antall oppslag før jeg fjernet "Hardanger", da havnet jeg imidlertid nede i 3553 oppslag. Et viktig poeng her er at navnet på avisa som har

³ Et digitalt nyhetsarkiv med artikler både fra nett, og scannet fra norske papiraviser.

trykket artikkelen kommer med i søket hos Retriever, og at Hardanger Folkeblad er en av avisene som inngår i ATEKST-arkivet. Dette innebar at hver minste notis denne avisa hadde skrevet om en hvilken som helst kraftlinje eller sak hvor Statnett hadde vært involvert, kom opp som treff. Med både ”Sima” og ”Samnanger” som mulige treff mht. sted, valgte jeg derfor å stole på at de 3553 artiklene innebar dekkende og representativ informasjon om saken.

Da jeg gikk gjennom lista, så jeg både på overskriftene til artiklene, og leste de 4-5 første linjene av ingressen, for å avgjøre om jeg ville ha artikkelen med i grunnlagsmaterialet mitt eller ikke. Særlig i den mest intense perioden av kontroversen, sommeren 2010, viste det seg å være mange artikler som var mer eller mindre identiske i flere norske aviser. Etter å ha ’kontrollert’ en del av disse, med utgangspunkt i overskriften, ble det mulig å tidvis gå ganske raskt nedover lista. En imponerende liten del av artiklene som ble plukket opp av søket var irrelevante treff. Etter en gjennomgang hadde jeg valgt ut 572 artikler fra 2005–2010 (henholdsvis 33, 42, 63, 17, 56 og 360 artikler).

Det er et forskningsmessig ideal at mest mulig av det empiriske materialet skal være tilgjengelig for alle, noe oppslag i ATEKST ikke er. Jeg har derfor, via tittelen på oppslaget, ’surfet fram’ de offentlige nettadressene til artiklene der disse har vært tilgjengelig, slik at litteraturlisten til oppgaven i så stor grad som mulig inneholder komplette nettadresser til de ulike refererte medieoppslagene. Dette innebærer at alle nettartikler er sist besøkt i løpet av mai 2012. Artikler som kun forefinnes i Retrievers mediearkiv ATEKST er lastet ned mellom 29.02.2012 og 03.03.2012.

3.3. Oppgavens innhold

Kapitlene 4-6 er oppgavens empirikapitler. I kapittel fire tar jeg utgangspunkt i den formelle saksgangen. Her gjør jeg en kronologisk gjennomgang av konsesjonsprosessens gang, fra begynnelsen av planleggingen av linja, i 2005, til de fire ’sjøkabelutvalgene’ ble nedsatt i august 2010. Jeg har sett på hvordan Statnett har oppfylt sine forpliktelser i henhold til konsesjonssøknadsprosessen, og hvordan Statnett og NVE trakk lokalbefolkningen i Hardanger inn i prosessen. Kunnskapen om hva som ble gjort i denne prosessen har jeg delvis hentet fra korrespondanse mellom Statnett og NVE, men hovedsakelig er informasjonen hentet fra Statnetts ”*Søknad om konsesjon, ekspropriasjonstillatelse og forhåndstiltredelse*” fra mai 2006, og NVEs ”*Bakgrunn for vedtak*” fra mai 2008. Dokumentene er skrevet av utbyggerne selv, noe som kunne svekke troverdigheten til innholdet i dem. Da det er snakk om signerte, offentlige tilgjengelige, og altså etterprøvbare dokumenter, velger jeg likevel å gå ut fra at det som er å finne av konkret informasjon rundt saksgangen der, er til å stole på.

Også når det gjelder den videre saksgangen, med ankebehandling hos OED har jeg hentet informasjon om prosessen fra OEDs eget klagesvar. Jeg har imidlertid gjort tilsvarende vurdering mht. validiteten til dette dokumentet som for Statnetts og NVEs dokumenter.

I kapitlene 5 og 6 består det empiriske grunnlagsmaterialet i all hovedsak av medieoppslag om saken. Jeg har imidlertid også hentet noe informasjon direkte fra enkelte av aktørenes egne hjemmesider. Slike innlegg har gjerne tatt form av opprop, åpne brev, pressemeldinger eller også artikler.

3.4. Validitet

Alt materialet jeg har brukt som kildemateriale for denne oppgaven er som nevnt skriftlig materiale, søkt opp og lastet ned via Internet. Dette innebærer at dokument som ikke forefinnes i digitalt format ikke er tatt inn i denne analysen, noe som naturligvis kan være en begrensning.

Når det gjelder saksdokumenter knyttet til den formelle prosessen har jeg i svært stor grad klart å finne de dokumentene jeg har søkt. Mange av dem ligger ute på de statlige aktørenes egne nettsider, blant annet har Statnett en god, oversiktlig og komplett liste med nedlastbare saksdokumenter fra 2004 og fram til d.d. på sine hjemmesider.

Når det gjelder høringsuttalelser knyttet til saken, har jeg kun funnet uttalelsene som ble gjort etter at de fire 'sjøkabelutvalgene' hadde konkludert i 2011 samlet og komplett⁴. Høringsuttalelser som ble gjort gjennom de 6 første årene av saken, har jeg ikke funnet presentert samlet noe sted. Når det gjelder merknadene som ble levert i høringsrundene, har jeg derfor måttet basere meg på sammendragene gjort fra NVEs og OEDs side. Dette er ikke ideelt, da et sammendrag nødvendigvis må utelate en del informasjon. I denne sammenhengen velger jeg likevel å gå ut fra at sammendragene til NVE og OED har tatt med den mest sentrale informasjonen fra høringsuttalelsene, grundig nok til at en vurdering av aktørenes uttalelser blir gyldig. Ved et eventuelt videre studium av prosjektet/ prosessen rundt Sima-Samnanger kunne det være aktuelt å se grundigere på disse.

Når det gjelder validiteten til det empiriske materialet jeg har hentet fra mediedebatten, er det et åpenbart usikkerhetsmoment at utvelgelsen av tekster fra Retrievers ATEKST i første runde ble gjort på bakgrunn av ingresser og overskrifter. En slik måte å sile ut empirisk grunnlagsmateriale på innebærer selvfølgelig en viss risiko med hensyn til å gå glipp av informasjon. Men da jeg hele tiden, i tillegg til å bruke Retriever, også har 'surfet' etter interessante oppslag gjennom lenker fra en artikkel til en annen, tar jeg utgangspunkt i at jeg har skaffet et tilstrekkelig godt empirisk grunnlagsmateriale for å kunne gjøre en valid analyse.

Nå er det heller ikke slik at Retrievers ATEKST er 'komplett'. Jeg har valgt å bruke mediearkivet fordi det er svært omfattende. Ikke alle aviser inngår imidlertid i arkivet, og papirutgaver fra redaksjoner som ikke er med, vil da helt og holdent være utelukket som empirisk grunnlagsmateriale for denne oppgaven. Likevel; med bakgrunn i at de største, norske aviser er å finne i arkivet, at NTB er med, sammen med en hel rekke forskjellige andre redaksjoner, både lokalt, regionalt og nasjonalt, mener jeg at arkivet for bruk i denne analysen er fullstendig *nok*. Som nevnt

⁴ På regjeringens nettsider (Regjeringen 2011)

inkluderer altså det empiriske grunnlagsmaterialet fra media 572 ulike oppslag, som dekket hele perioden fra mars 2005 til oktober 2010.

I analysen av kontroversen og prosessen som gikk forut for den har noen aktører fått mer plass enn andre. Dette er naturlig nok de aktørene som i størst grad har vært med på å prege prosessen. Det er imidlertid viktig å påpeke at det er snakk om et *utvalg* aktører. Analysen tar altså for seg noen sentrale aktørers deltakelse i kontroversen, slik den framkommer i dokumentasjon knyttet til den formelle høringsprosessen og i media. Dette fordi masteroppgaven er av begrenset omfang.

Å gjøre et utvalg innebærer alltid risiko for at ikke alle stemmer som *burde* bli hørt *blir* hørt, noe som i sin tur kan føre til at konklusjoner trekkes på feil grunnlag, og altså gir feil resultat av en analyse. Å basere en analyse på medieoppslag som empirisk grunnlagsmateriale har også den begrensning at vi kun får andrehånds kunnskap om det som har foregått i en sak. Media skriver om det de *vil* skrive om, og det kan derfor oppstå skjevheter i det materialet som presenteres. Enten pga. journalisters vinkling, fordi noe blir oversett, sensurert, kommer dårlig fram, eller blir for lettbehandlet. Denne oppgaven er som nevnt ikke noen medieanalyse, men det er desto viktigere å ha i mente at kontroversen, slik den kom fram i media, og kontroversen, slik den ble opplevd for de berørte aktørene ikke nødvendigvis var den samme.

Ved en eventuell videre studie av kontroversen ville det derfor være naturlig å intervju noen av de berørte aktørene, for å få førstehånds informasjon om deres opplevelse av prosessen, prosjektet og kontroversen. Intervjuer ville også kunne avdekke hva som skjedde rundt prosjektet i det media i stor grad sluttet å skrive om saken. At medias interesse i saken plutselig ramlet som en stein, er ikke nødvendigvis ensbetydende med at lokalbefolkningens og motstandernes engasjement forsvant samtidig.

3.5. Oppgavens empiriske grunnlagsmateriale

Statnett	Vurdering av strømforsyningen til BKK-området Fellesutredning BKK og Statnett - 2004	Offisiell versjon 2010
	Ny innføringsledning til BKK-området - traséforslag, stasjonsløsninger, kostnader	Kommentarutgave forprosjektrapport
	Melding med forslag til utredningsprogram 420 kV ledning Sima-Samnanger	
	Søknad om konsesjon, ekspropriasjonstillatelse og forhåndstiltredelse	
	Tilleggsutredninger	
	Tilleggsopplysninger	
	Tilleggsøknad, omlegging av eksisterende 300 kV-ledning Mauranger-Samnanger	
	Notat rundt innholdet i DNT-bestilte rapporter	
	420 kV-ledningen Sima-Samnanger	Oppdatert gjennomgang av sjøkabelalternativet
NVE	Fastsetting av utredningsprogram	
	Anleggskonsesjon	
	Bakgrunn for vedtak - Anleggskonsesjon	
	Kommentarer til rapporter fremlagt av Den Norske Turistforening i tilknytning til OEDs behandling av kraftledningen Sima-Samnanger	
OED	Statnett SF - 420 kV kraftledning Sima-Samnanger - klagesvar	
Fagrapporter bestilt av Statnett	Konsekvensutredning for landbruk	Sweco
	Konsekvensutredning for landskap	Asplan Viak
	Konsekvensutredning for reiseliv og turisme	NINA
	Konsekvensutredning for villrein og tamreinlag	Colman og Eftestøl
	Konsekvensutredning for friluftsliv	Asplan Viak
	Konsekvensutredning for kulturminner og kulturmiljø	NIKU
	Konsekvensutredning for naturmiljø	Ole Kristian Spikkeland Naturundersøkelser og Botanisk Utredning
	420 kV sjø- og landkabel i Hardanger – Mulighetsstudie	Multiconsult

Fagrapporter bestilt av Den Norske Turistforening, DNT	Kraftledninger over Hardangerfjorden – Lønnsomhet og alternativer	Vista Analyse AS
	Kommentarer til den samfunnsøkonomiske analysen av 420 kV ledning Sima-Samnanger	Christian Andersen
	Notat om Konsekvensutredning av 420 kV-ledningen Sima – Samnanger	Hans H. Faanes
Den Norske Turistforening, DNT	Nei til monstermaster i fjell og fjordlandskap	
	Massemønstring mot monstermaster	
	DNT og NHO Reiseliv sammen mot kraftutbygging	
	Maner til kamp mot monstermaster	
Hardangeraksjonen	Vedtekter	
	Om oss	
Naturvernforbundet	Energieffektivisering kan minske Bergens kraftbehov radikalt	
	Bjørgvin-biskopen støtter Naturvernforbundets krav	
Sivilombudsmannen	Sak om konsesjon til bygging av kraftledning mellom Sima og Samnanger	
Stortingsmeldinger	Nr. 19 (2000–2001) Om endringer av løyvingar på statsbudsjettet for 2000 m.m.	
	Nr. 62 (2008–2009) Om lov om endringer i energiloven	
Lovverk	Forskrift om konsekvensutredninger 2009	
	Plan- og bygningsloven	
	Energiloven	
Aviser	Stoff om Sima-Samnangerutbyggingen og "Monstermastene" fom. mars 2005 tom. oktober 2010	Lokal, regional og nasjonal presse

Gjennom oppgaven har jeg plassert referanser til både bøker, dokumenter og nettsider løpende i teksten, i parenteser. Når det gjelder avisartikler og nettsider er disse referert til med forfatter, publikasjon og full dato for publisering, hvor kjent. Ved noen tilfeller er det referert til innlegg i diskusjonsfora, hvor forfatter av innlegg ikke er kjent. I disse tilfellene har jeg kun referert til publikasjon og dato. For tekstdokumenter for øvrig, er det i teksten referert til forfatter og årstall.

I listen over kildemateriale, bak i oppgaven, forefinnes i stor grad komplette nettadresser til stedene hvor oppgavens empiriske grunnlagsmateriale enten kan leses eller lastes ned. Unntak er tekster lastet ned via Retrievers ATEKST, som ikke er åpent tilgjengelig på nett noe annet sted. I disse tilfellene står det oppført 'Retrievers arkivtjeneste ATEKST' i stedet for nettadresse.

«Dette er et av de tyngste og mest dramatiske inngrepene som har skjedd i våre regioner. Det er faktisk et større inngrep enn istiden gjorde.»

Jan Ivar Rødland, ordfører i Granvin (Hovland og Sprenger, TU 26.10.2009)

«Derfor blir valget mellom pest og kolera i Hardanger et valg mellom inngrep i naturen, langt høyere nettleie eller økende fare for mørklegging av store deler av Hordaland (...) I valget mellom store kraftledninger i luft eller kabler i sjø og jord så blir det til syvende og sist et spørsmål om hva storsamfunnet er villig til å betale for å få denne infrastrukturen bort fra synsfeltet vårt.»

Odd Håkon Hoelsæter, konsernsjef i Statnett (Østerbø, BT 22.05.2006a)

«Den digre traséen kjem til å gå som ein motorveg gjennom landskapet, og mastene vil stå som store monument i terrenget. Traséen kjem til å kløyve fjellheimen i to. Nærmiljøet blir øydelagt, også jaktterreng og fjellområde»

Klaus Rasmussen, sekretær i Hardangeraksjonen (Mjør, BT 17.08.2005)

«En positiv konsekvens av regjeringens siste vedtak i Hardangersaken er at den har dempet konfliktnivået noe. Men en ny gjennomgang vil neppe bringe momenter på bordet som gjør det mulig å finne en løsning alle applauderer. Uansett må det tas et politisk valg.»

Atle Neteland, konsernsjef i BKK (Neteland, BT 23.08.2010)

«Kraft er avgjørende for næringsliv og industri, men også liv og helse. Det ville før eller siden blitt rabalder av ikke å bygge kraftlinje i Hordaland også. (...) en kan ikke si nei til kraftutbygging, nye ledninger, prisforskjeller mellom landsdelene og høye strømpriser samtidig.»

Pernille Huseby (Huseby, N 06.07.2010)

4. Prosessen fra a til ø

I innledningskapittelet presenterte jeg kort historien rundt kraftlinjeutbyggingen mellom Sima og Samnanger. I utgangspunktet burde det vært en tradisjonell forvaltningssak, men som vi skal se gikk det ikke slik. Etter en flere år lang formell saksbehandling, akkompagnert av hissige protester og mer eller mindre offentlig krangling, blåste det til slutt opp til sterk storm, og en kontrovers av dimensjoner. Som jeg har vært inne på skal jeg i denne oppgaven gjøre en analyse av denne saken, og det teoretiske rammeverket jeg har lagt til grunn for dette, Michel Callons «innrammings»-begrep, og Dorothy Nelkins kontroverstypologi, presenterte jeg i forrige kapittel.

Selv om den offentlige kontroversen eksploderte først sommeren 2010, strekker historien om «monstermastene» i Hardanger seg mye lengre tilbake. De første konkrete utredningene om Sima-Samnangerutbyggingen ble påbegynt allerede i 2004. Så langt tilbake som i 1989 ble imidlertid flere traséer for innføring av kraft til Bergen/ Vestlandet vurdert, og også i 1996 kom denne diskusjonen opp igjen (Risser 2010). Mye har skjedd i utbyggingssaken i løpet av disse årene. Både bygdefolk og politikere på nasjonalt plan, filosofer og økonomer, eksperter som lekfolk, har hatt sitt å si, og har sagt det høyt og tydelig gjennom pressen. Mengden oppslag i aviser og på nett har vært enorm.⁵

Dette kapittelet handler om Sima-Samnangerutbyggingen slik den utspant seg fra 2004 og frem til høsten 2010. Jeg vil først og fremst fokusere på den *offisielle* saksgangen, dvs prosessen sett fra utbyggernes⁶ side, kronologisk. Jeg vil samtidig undersøke hvordan både prosessen og prosjektet ble rammet inn av de ulike aktørene som var involvert. En analyse av de mange ulike elementer og innspill, og en oversikt over hendelsesforløpet, kan gi oss et grunnlag for å forstå hvorfor denne utbyggingssaken utviklet seg som den gjorde, og dermed også for å forstå den store kontroversen som etter hvert utspant seg. I dette kapitlet vil jeg i begrenset grad gå inn på argumentasjon, diskusjon eller holdninger knyttet til aktører eller hendelser i prosessen; dette kommer vi mer tilbake til i de neste to kapitlene.

4.1. Hvorfor master fra Sima til Samnanger?

Forsyningssikkerheten til det såkalte BKK⁷-området (se kart, vedlegg 1) har vært til gjentatte vurderinger helt siden 1970-tallet (Knutsen og Rue 2005). Med bakgrunn i dette hadde Statnett, som ansvarlig for utvikling og drift av det nasjonale kraftnettet, samlet seg en god del forkunnskap omkring forsyningssituasjonen til BKK-området allerede lenge før utredningene som resulterte i dagens konsesjon ble

⁵ I følge kommunikasjonsrådgivningsselskapet PR-operatørene (Red., 29.12.2010) ble «monstermastene» og kraftlinjen i Hardanger nevnt eller omtalt i 11553 medieoppslag fra 01.01.2010 til 23.12.2010.

⁶ Jeg bruker her 'utbyggerne' som fellesbetegnelse på Statnett, NVE og OED. Se nærmere beskrivelse i kapittel 6.

⁷ BKK = Bergenhalvøens kommunale kraftselskap

påbegynt. De satt på store mengder informasjon omkring utviklingen i energiforbruket i området, og hadde nødvendigvis, som driftsansvarlig for hele det nasjonale strømmettet, førstehånds kjennskap til, og praktisk erfaring fra, hvordan man håndterte en forsyningsmessig kritisk situasjon. Kjennskapen til behovene i BKK-området, hadde med andre ord vokst fram over lang tid. Lenge før lokalbefolkningen i Hardanger ante at noe var i gjære, hadde Statnett så smått begynt planleggingen av en ny høyspent-trasé gjennom Hardanger. Sett i Callons (1998) innrammingsperspektiv kan vi si at Statnett hadde begynt å ramme inn kraftlinjeprosjektet lenge før Hardangerbefolkningen visste at de over hodet skulle bli nødt til å forholde seg til det økende energibehovet i Bergen.

I 2004 ble forsyningssikkerheten til BKK-området nok en gang satt under lupen. Kraftunderskuddet i regionen var problematisk, med et strømforbruk som vokste, uten en tilsvarende økning i strømproduksjonen. I fellesskap med BKK, utarbeidet derfor Statnett en teknisk rapport og en samfunnsøkonomisk vurdering av strømforsyningen inn til BKK-området (Risser 2010). På bakgrunn av nettanalyser tok utredningen utgangspunkt i at forbruksveksten i BKK-området ville fortsette, både blant husholdninger og i industrien. Dette ville i følge rapporten gi et overføringsbehov større enn kapasiteten i det eksisterende nettet.

Den teknisk/ økonomiske rapporten vurderte tre aktuelle tiltak, som alle innebar en nettførsterkning av krafttilførselen til Samnanger, det sentrale punktet for forsyningen til området. For hver av de tre mulige nettførsterknings-strekkene ble det så foreslått flere alternative trasévalg. Det ble imidlertid kun utarbeidet innledende vurderinger av de forskjellige traséene, og disse var basert på tidligere utredninger, befaringer og uttalelser fra lokalkjente. I rapporten ble det derfor gjort klart at det var behov for mer detaljerte traséutredninger før de endelige konklusjonene kunne trekkes (Risser 2010). For øvrig gjorde rapporten også kapasitetsberegninger for BKK-området, både med og uten ekstrautstyr for å øke nettkapasiteten i Samnanger, såkalte SVC-anlegg⁸. Både importkapasiteten til området, og overføringskapasiteten ut av området ble vurdert. Rapporten tok videre i betraktning at det var planlagt bygging av gasskraftverk på Kårstø og Kollsnes, og den gjorde i så måte kapasitetsberegninger for tre ulike fremtidsscenarioer. Som del av den samfunnsøkonomiske analysen ble både eventuelle avbruddskostnader for de ulike tilførselsalternativene og investerings- og driftskostnadene ved de ulike alternativene vurdert (Risser 2010). Med tanke på hvor stort fokus kostnadsaspektet ved utbyggingen etter hvert skulle få, er det interessant å legge merke til en poengtering i rapporten: *«Det er lagt vekt på å finne en trasé som er minst mulig til ulempe for befolkning, turistnæring og friluftsliv, framfor å finne traséen med lavest kostnader.»* (Risser 2010: A-7)

Konklusjonen på Statnett og BKKs rapport fra 2004 var at en nettførsterkning inn til BKK-området var avgjørende viktig for å unngå fare for totalt nettsammenbrudd i

⁸ SVC-anlegg -et regulerende kompenseringsanlegg som gir spenningsstøtte til nettet, og gjør at overføringskapasiteten i det eksisterende nettet øker opp mot ledningens maksimale strømgrense (Rasmussen og Strøm 2010).

området. Blant alternativene man hadde sett på, vurderte man det som det beste valget å bygge en ny 420 kV forbindelse mellom Sima kraftverk i Eidfjord, og Samnanger transformatorstasjon i Samnanger. En slik utbygging ville komme til å berøre kommunene Eidfjord, Ulvik, Granvin, Kvam og Samnanger. Med hensyn til gasskraftverk konkluderte rapporten med at en utbygging på Kollsnes i beste fall kunne utsette behovet for forsterkning noen år, mens utbygging på Kårstø antakelig ville få liten betydning for BKK-området (Risser 2010). Allerede før forprosjektet for den nye innføringsledningen til BKK-området ble satt i gang var det altså fra BKK og Statnetts side gjort en vurdering av hvilken av de ulike innføringsvegene som var mest aktuell.

4.2. Beste alternativ

På bakgrunn av informasjonen som var brakt fram gjennom den tekniske rapporten fra 2004, er det rimelig å anta at Statnett var i ferd med å danne seg et bilde av hva en forestående oppgradering av krafttilførselen inn til BKK-området ville innebære. Rapporten hadde bidratt med informasjon og kunnskap omkring mulige framtidige valg, kunnskap som skulle vise seg å ligge til grunn for hvordan nettutbyggingsprosjektet etter hvert ble rammet inn.

Med utgangspunkt i denne tekniske rapporten gjennomførte Statnett samme år et forprosjekt for nettutbyggingen. Her ble fire alternative innføringsveger til BKK-området utredet: Fra Sima, Sauda, Husnes og Åsen. Alle de alternative linjene endte i Samnanger transformatorstasjon. For innføringsvegen fra Sima ble det utredet tre ulike trasé-alternativer, mens det for hvert av de tre andre utgangspunktene i hovedsak ble utredet én trasé. Enkelte andre alternative traséer og utgangspunkt ble i noen grad diskutert, og det ble gjort utredninger både med hensyn til teknisk gjennomførbarhet og med hensyn til mulige konflikter som kunne oppstå rundt byggingen (Statnett SF Teknologidivisjonen 2004). Det mest interessante, med tanke på den videre prosessen, var nok likevel at det for strekket mellom Sima og Samnanger altså ble utredet tre ulike traséer, mens det for de andre strekkene kun ble utredet én.

I følge rapporten ble alle de utredede alternativene betraktet som teknisk gjennomførbare. Det ble imidlertid tatt forbehold om at en del spesielle forhold, som for eksempel fjordkryssinger, måtte undersøkes grundigere. De tre alternative trasémulighetene på strekningen Sima-Samnanger ble vurdert til å ha gjennomgående høyest teknisk vanskelighetsgrad, mens Husnes-Samnanger gjennomgående hadde lavest vanskelighetsgrad (se tabell, vedlegg 2). Det ble dessuten tilføyd at både linjen fra Husnes og den fra Åsen innebar betydelige strekninger med sjø- og/ eller fjellkabel, noe som ikke var tatt inn i tabellen (Statnett SF Teknologidivisjonen, 2004).

Det er interessant å legge merke til at mht. mulige konflikter ved en utbygging, konkluderte denne rapporten med at slike var vanskelige å forutse, all den tid berørte parter enda ikke var trukket inn i prosessen. Likevel ble innføringsvegen Sauda-Samnanger vurdert som den potensielt mest konfliktfylte, fordi den ville komme til å

gå nær bebyggelse, og deriblant baroniet Rosendal. Også strekket fra Husnes ville by på utfordringer, da det ville berøre et naturreservat. Sist, men ikke minst ble det påpekt at traséen fra Sima til Samnanger ville kunne skape problemer, da den «*kan berøre urørt natur og verdifulle kulturlandskaper*» (Statnett SF Teknologidivisjonen 2004: 7).

Allerede på dette tidspunktet ser vi altså at Statnett var oppmerksomme på utfordringene, utfordringer som med Callons (1998) begrep ville medføre *overflyt* av negativ karakter dersom de ikke ble inkludert i innrammingen. Samtidig var det vanskelig å se for seg hva eventuelt kommende uoverensstemmelser konkret ville innebære. Det ble påpekt at topografi, geologi og klima var begrensende faktorer med hensyn til trasévalg, men likevel vurderte Statnett det dit hen at traséjusteringer ville kunne eliminere eller dempe eventuelle konflikter (Statnett SF Teknologidivisjonen 2004).

Kostnadene knyttet til bygging av de ulike alternativene ble anslått å ligge et sted mellom 400 og 650 millioner kroner. Mens et utgangspunkt i Åsen ville være det dyreste valget, med over halve strekket lagt i kabel, plasserte de tre traséene mellom Sima og Samnanger seg nederst på prislista, uten kabelstrekk over hodet. Sima var på dette tidspunktet det eneste utgangsstedet som allerede hadde anlegg for 420 kV strømføring, og hvor det dermed kunne drives på denne høye spenningen så snart linja var ferdigbygd. Oppgraderinger knyttet til de andre strekkene ville i så måte innebære tilleggs kostnader ut over prisanslagene nevnt over. Som konklusjon på forprosjektet kom Statnett med følgende anbefaling:

En oppsummering av forventningene til teknisk gjennomførbarhet, konfliktnivå og kostnader indikerer at ny innføringsledning til BKK-området bør bygges på strekningen Sima-Samnanger. Dette skal også systemmessig være den beste løsningen. (Statnett SF Teknologidivisjonen 2004: 8).

Det ble lagt til:

Dersom det skulle være ønskelig å etablere en sterk gjennomgående forbindelse syd-nord på Vestlandet i framtida, vil dette ventelig være lettere å gjennomføre etter at Sima-Samnanger er bygd. (Statnett SF Teknologidivisjonen 2004: 9).

Meldingen om planlagt utbygging var altså på dette tidspunktet ikke en gang påbegynt. Likevel hadde Statnett allerede to ganger, gjennom egne utredninger slått fast at en kabeltrasé på strekket mellom Sima og Samnanger var det beste alternativet med hensyn til nettførsterking. Denne konklusjonen fikk, som vi etter hvert skal se, også betydning for Statnetts innramming av prosjektet.

4.3. Ut i offentligheten

I 2005, året etter at forprosjektet var avsluttet, satte Statnett i gang forarbeidet til utbyggingsprosessen. *Prosjektet* var allerede på god veg til å bli tydelig innrammet, nå startet de innrammingen av *prosessen*. Og her hadde de i bunn og grunn opplegget

klart. For Statnett var denne saken, som alle andre kraftlinjeutbyggingssaker, en forvaltningssak solid forankret i Energiloven og velprøvde konsekvensutredningsforskrifter. De hadde altså en oppskrift å følge, skjemaer å fylle ut, utredninger, rapporter og evalueringer å gjøre, dokumenter å produsere. Det lå med andre ord an til en prosessinnramming som var «business as usual». Riktig nok hadde konsekvensutredningene vist at det lå potensiale til konflikt og overflyt i saken, men som vi så i sitatet først i kapittel 2, var ikke dette noe eksepsjonelt. Ekspedisjonssjef i OED, Per Håkon Høisveen uttalte senere også – i forbindelse med en synfaring i Hardanger under ankebehandlingen av saken – at han hadde arbeidet med kraftlinjer i 30 år, og kunne forsikre at motstanden i Hardanger ikke var enestående (Linga, HF 08.05.2009). Det fantes i utgangspunktet altså ikke insentiver for Statnett til å sette i gang ekstraordinære tiltak eller prosedyrer i denne saken. Dermed kan vi forvente at de rammet inn saken i tråd med 'gjeldende retningslinjer' for slike utbyggingssaker. Jeg har ikke funnet dokumentasjon som tyder på annet.

Berørte kommuner, Hordaland fylkeskommune og fylkesmannens miljøvern-avdeling ble i brev form informert om oppstart av planarbeidet i mars 2005, og det ble også avholdt orienteringsmøter med de samme. To måneder senere ble de tre kommunene Kvam, Eidfjord og Ullensvang orientert om nye trasévurderinger, mens direktoratet for naturforvaltning fikk orientering om planene i mai samme år (Knutsen og Rue 2005). Til grunn for utarbeidelsen av meldingen som Statnett nå jobbet med, lå store mengder informasjon fra det forutgående utredningsarbeidet. I tillegg gjorde Statnett, i løpet av våren, befaringer langs traséer og stasjonsområder.

Så, 7. juli 2005, sendte Statnett ut en melding om igangsatt planlegging av en ny 420 kV ledning mellom Sima og Samnanger (Knutsen og Rue 2005). Meldingen inneholdt forslag til utredningsprogram, og etterspurte eksplisitt synspunkter både på utredningsprogrammet og planene. Høringsfristen var satt til 20. oktober⁹.

I meldingen ble fem forskjellige alternativ til nettførsterkning presentert, i tillegg til muligheten for å installere et SVC-anlegg i Samnanger som *tilleggsforsterking*. De fem alternativene var en kraftledning fra henholdsvis Sima, Åsen, Sauda og Blåfalli inn til Samnanger, samt en spenningsoppgradering av eksisterende nett. Å gjøre en spenningsoppgradering ville imidlertid både være risikabelt med hensyn til forsyningssikkerhet under arbeidet – og dyrt – og ble derfor ikke betraktet som aktuelt (Knutsen og Rue 2005). Strekkene fra Sima, Åsen og Sauda samsvarte med forprosjektets innføringsveger (Statnett SF Teknologidivisjonen 2004), mens strekket fra Blåfalli i meldingen ble presentert som 'tidligere vurdert' (Knutsen og Rue 2005).

Når det gjaldt strekket fra Husnes til Samnanger, som var utredet i forprosjektet, var ikke dette med i meldingen. I stedet inneholdt meldingen altså et alternativt strekk fra Blåfalli. Dette ble imidlertid avvist i høringsdokumentet på grunn av lav overføringskapasitet. Når det gjaldt strekket fra Åsen kom begge rapportene fram til at alternativet var svært kostbart, på grunn av lange strekk med fjell- og sjøkabel (Statnett SF Teknologidivisjonen 2004; Knutsen og Rue 2005). I meldingen ble dette

⁹ Senere forlenget til 20. november (Knutsen og Rue 2006).

alternativet derfor erklært som uaktuelt (Knutsen og Rue 2005). Innføringsvegen fra Sauda ble i forprosjektet antatt å være mest konfliktfyllt «*både fordi traséen flere steder vil komme nært boliger og hytter, og fordi det kan bli vanskelig å finne en god løsning forbi Rosendal.*» (Statnett SF Teknologidivisjonen 2004: 7) Dette poenget ble imidlertid ikke nevnt i meldingen. Der ble det derimot konkludert med at en ny forbindelse nordover fra Sauda var et av de mulige alternativene for å forsterke overføringsnettets inn til Bergensområdet. Sammenlignet med Sima-traséen ble likevel alternativet vurdert som å være mer sårbart ved en eventuell stasjonsfeil, og Sima ble dermed vurdert til å være:

det klart beste ledningsalternativet. Investeringskostnadene er lavest, samtidig er løsningen best med tanke på den fremtidige nettutviklingen i området. Sima-Samnanger gir høy nettkapasitet, fleksibilitet mot fremtidige forbruksendringer og en robust forsyning gjennom etablering av en ny forsyningskanal inn til Bergensområdet» (Knutsen og Rue 2005: 9).

Både forprosjektet og meldingen konkluderte med at Sima-Samnanger var det beste alternativet, og dette strekket ble da også utførlig beskrevet begge steder (Knutsen og Rue 2005; Statnett SF Teknologidivisjonen 2004). Mens forprosjektrapporten i tillegg inneholdt en grundig beskrivelse av de andre strekningene som var utredet (Statnett SF Teknologidivisjonen 2004), ga imidlertid meldingen kun en kort oppsummering av de alternativene som var forkastet (Knutsen og Rue 2005). Ut fra dette kan vi si at høringsinstansene og de berørte partene kun fikk begrenset mulighet til å kontrollere og sammenligne materialet som lå til grunn for Statnetts vurderinger og valg. Informasjonen, kunnskapen og vurderingsgrunnlaget som Statnett hadde skaffet seg gjennom forprosjektet var åpenbart med på å definere deres innramming av prosjektet. Det er ikke urimelig å anta at om motstanderne hadde fått del i dette materialet, ville det kunne vært til god hjelp for at partene skulle klare å lage en felles innramming av prosjektet. Slik ble det imidlertid ikke.

I meldingen fra sommeren 2005 ble altså flere trasévarianter mellom Sima og Samnanger beskrevet, og deres innvirkning på omgivelsene ble påpekt, både med hensyn til natur, kultur og samfunn. Blant de vurderte løsningene ble også sjø- og jordkabel nevnt, men denne teknologien ble utelukket på generelt grunnlag, på grunn av høye kostnader, kombinert med naturinngrepene det ville medføre. I meldingen ble det poengtert at Statnett i denne avgjørelsen støttet seg til OED og Stortingsproposisjon nr. 19 (2000–2001)¹⁰

Reaksjonene fra lokalbefolkningen lot imidlertid ikke vente på seg, og kravet om utredning av jord- og sjøkabel ble raskt så stort at Statnett, kun 6 uker etter at meldingen var sendt på høring, ga firmaet Multiconsult¹¹ i oppdrag å utrede mulige

¹⁰ Her står det blant annet om 300 og 420 kV kabler: Berre i heilt spesielle unntakstilfelle med særsterke miljø- omsyn, bør kabling vurderast. (OED 2000-2001)

¹¹ Multiconsult -et kommersielt rådgivnings- og prosjekteringselskap blant annet med kompetanse på sjøkabler (Red., Multiconsult).

sjøkabeltraséer (Mjør, BT 20.08.05). Bestillingen lød på «*en mulighetsstudie, i form av en skrivebordsstudie, for å vurdere mulighet for å benytte kabel for hele eller deler av strekningen mellom Sima og Samnanger*» (Aarrestad 2006: i).

Studien skulle redegjøre for den tekniske gjennomførbarheten av en eventuell kabelforbindelse med tilstrekkelig kapasitet. Den skulle dessuten vurdere realiserbare traséer, miljømessige konsekvenser, restriksjoner og krav, samt kostnader (Aarrestad 2006). Ser vi dette i et innrammingsperspektiv, kan vi si at mens Statnett på dette tidspunktet hadde eksterernalisert sjøkabel fra sin innramming av utbyggingsprosjektet, skapte lokalbefolkningens krav om å få utredet sjøkabel et behov for en potensiell ominnramming.

Noen uker etter at meldingen var sendt ut, og et par dager etter at avgjørelsen om å utrede sjøkabel grundigere var tatt, arrangerte NVE offentlige møter i fire av de fem berørte kommunene; Ulvik, Granvin, Kvam og Samnanger. Her orienterte Statnett om prosjektet og forslaget til konsekvensutredningsprogram, mens NVE informerte om behandlingsprosessen av meldingen. Det møtte totalt ca. 400 personer på folkemøtene (Olsen 2006). NVE avholdt også møter med kommunene som var direkte berørt¹², samt Ullensvang herad, hvis utsikt ville bli berørt. Hvorvidt disse møtene var med politikere eller byråkrati, har jeg ikke klart å finne informasjon om. Også Fylkesmannen i Hordaland, Hordaland fylkeskommune, Bergen Turlag, Naturvernforbundet i Hordaland og Kvamskogen velforening fikk i møter orienteringer om det samme.

På dette tidspunktet var altså både prosjektet og prosessen godt konsolidert hos utbyggerne. Deres innramming av prosjektet var relativt enkel: Det var behov for bedre overføringskapasitet til Bergensområdet, og det fantes ulike tekniske løsninger på dette som man ønsket innspill på. For lokalbefolkningen i Hardanger var imidlertid informasjonen om en forestående kraftlinjeutbygging i området ny og urovekkende (Red. AH 19.04.2005). Vi kan dermed si at de berørte aktørene gjennom denne meldingen ble gjort oppmerksom på en potensiell overflyt fra en prosess de enda ikke hadde deltatt i forhandlingene rundt. Nå ble de imidlertid offisielt invitert inn i forhandlingene, og samtidig som befolkningen måtte ta inn over seg trusselen om 'oversvømmelse', som de store naturinngrepene mastene medførte ville innebære, kan vi si at deres prosess med å ramme inn prosjektet begynte.

4.4. Protestene ryr inn

Som nevnt ble det i meldingen etterspurt innspill både på utredningsprogrammet og på utbyggingsplanene, og gjennom møter, skriftlige uttalelser og media fikk Statnett respons fra mange hold. Innen november 2005 var det kommet inn 71 høringsuttalelser på meldingen fra så vel offentlige instanser, interesseorganisasjoner, institusjoner, lag, foreninger, private og grunneiere¹³ (Olsen 2006). Kun én av

¹² Eidfjord, Ulvik, Granvin, Kvam og Samnanger; alle kommuner hvor det må gjøres fysiske inngrep i naturen.

¹³ For høringsinstanser, se vedlegg 3.

aktørene, BKK, uttalte seg positivt, 5 var nøytrale, mens de aller fleste var mer eller mindre negative til utbyggingen. Det kom heller ikke inn mange konstruktive innspill rundt de mulige luftlinjetraséene. Blant de 71 merknadene var det kun 9 aktører (de fleste privatpersoner) som ga uttrykk for hvilken luftlinjetrasé de foretrakk. Enkelte ga uttrykk for sine preferanser gjennom å beskrive forslag de *ikke* fant akseptable. Noen ga også eksplisitt uttrykk for at de ikke ville uttale seg om luftlinjealternativene, da luftlinje i seg selv var uaktuelt, mens flertallet unnlot å gå konkret inn på en løsning med luftlinje.

Flere av de som leverte høringsuttalelser, både kommuner, organisasjoner og privatpersoner krevde at meldingen ble trukket tilbake. Den gjennomgående beskjeden fra alle typer aktører var at kabel måtte legges i sjø, jord, og/ eller tunnel. For Statnett var det imidlertid ikke et aktuelt alternativ å trekke meldingen. Slik de hadde rammet inn prosessen, var dette den formelt korrekte måten å gå fram på. Å få gjennomført en sjøkabelutredning, var likevel et ønske de kunne etterkomme (Mjør, BT 20.08.2005). Dette arbeidet var som vist over påbegynt gjennom bestillingen til Multiconsult.

I slutten av januar 2006 avholdt NVE så nok en gang møter med de berørte kommunene, hvor utkast til utredningsprogram ble presentert. Også dette dokumentet fikk kommunene kommentere¹⁴ (Knutsen og Rue 2006). Til slutt, etter å ha forelagt meldingen for Miljøverndepartementet, fastsatte NVE i mars 2006 et endelig utredningsprogram for kraftlinja. Det skulle ivareta «*de relevante problemstillinger og krav til opplysninger som er nødvendige for å kunne ta stilling til prosjektet*» (Olsen 2006: 17).

I utredningsprogrammet ble Statnett «*[p]å bakgrunn av forskriften, forslag til utredningsprogram, innkomne høringsuttalelser og egne vurderinger*» bedt om å konsekvensutrede sju spesifiserte traséjusteringer i tillegg til de meldte traséene. Direktoratet ba dessuten om å få beskrevet andre løsninger Statnett hadde vurdert, og om å få tydeliggjort hvorfor Statnett ikke hadde valgt å gå videre med disse alternativene. Utredningsprogrammet fra NVE inneholdt også krav om at jord- og sjøkabel ble beskrevet generelt, i tillegg til at en sjøkabelløsning fra Sima til Norheimsund, og en samordning av vegtunnel og jordkabel under Kvamskogen ble beskrevet spesielt (Wold og Olsen 2006).

I tråd med forskrift om konsekvensutredning (Lovdata 26.06.2009), og på bakgrunn av høringsuttalelsene og spesifikasjonene fra NVE, fikk Statnett våren 2006 utarbeidet sju konsekvensutredninger som skulle følge konsesjonssøknaden. Utredningene var knyttet til landbruk, landskap, friluftsliv, naturmiljø, reiseliv og turisme, villrein og tamrein, samt kulturminner og kulturmiljø, og var alle utviklet av ulike fagfolk innen geografi, biologi, økologi, botanikk og landskapsarkitektur¹⁵. Både konsekvensutredningsforskriften, høringsuttalelsene til meldingen, og

¹⁴ Merknadene som kom inn her har jeg ikke klart å finne dokumentasjon på.

¹⁵ Geografer Ingunn Biørnstad og Nina Skjerping, biologer Ole K. Spikkeland, Jonathan Colman, Sindre Eftestøl, Jon Museth, Øystein Aas og Torvald Tangeland, botaniker Bjørn Moe og landskapsarkitekter Nina A. Rieck og Aase Skaug,

utredningskravene må slik sett betraktes som et forsøk fra NVE på å ramme inn prosessen på nytt, slik at så mange forhold som mulig ble vurdert, og eventuelt lagt inn i rammen. Ved å sikre bred deltakelse ville slik sett muligheten for overflyt minske.

Statnett og utbyggersiden fikk i prosessen rundt konsesjonssøknaden mye kritikk for ikke å ha tatt hensyn til mange av de overnevnte fagområdene, kanskje særlig turisme og friluftsliv. Som vist her, var det imidlertid hentet inn fagfolk utenfra til å uttale seg om både turisme, friluftsliv, og en rekke andre områder, allerede før søknaden ble sendt. I tillegg ble sjøkabelalternativet utredet. På dette tidspunktet ser det altså ut som at både utbyggerne og motstanderne av utbyggingen hadde inkludert en rekke hensyn både til ekspertisen, naturen og lokalbefolkningen i sine innramminger av selve prosjektet. En sentral forskjell mellom disse foreløpige innrammingene var imidlertid at Statnett i sin innramming også måtte ta hensyn til andre faktorer, som blant annet forsyningssikkerheten til Bergen.

4.5. Behandling eller forhandling

Etter vel gjennomførte konsekvensutredninger, var første etappe av prosessen rundt kraftutbyggingen i Sima-Samnanger unnagjort; 1. Juni 2006 leverte Statnett sin søknad om konsesjon for å bygge og drive en 420 kV kraftledning i luftspenn fra Sima kraftverk i Eidfjord, til Samnanger transformatorstasjon i Samnanger, samt å få utvide Samnanger transformatorstasjon og Sima kraftverk. Den omsøkte kraftledningen ville bli på 85–90 kilometer, avhengig av trasévalg, og gå gjennom Hardangerkommunene Eidfjord, Ulvik, Granvin, Kvam og Samnanger (Knutsen og Rue 2006).

Umiddelbart etter at søknaden var levert, sendte NVE søknaden med tilhørende konsekvensutredninger ut på høring. I tillegg til tidligere høringsinstanser, fikk også de andre som hadde kommet med høringsuttalelser til meldingen i 2005 nå søknaden til høring¹⁶. I løpet av siste halvdel av juni ble det også gjennomført befaringer langs traséene både med bil og helikopter. Igjen ble det dessuten arrangert folkemøter i Ulvik, Granvin, Kvam og Samnanger, og det ble avholdt møter med de berørte kommunene¹⁷, Fylkesmannen i Hordaland og Hordaland fylkeskommune. Fristen for å komme med høringsuttalelser til søknaden ble så satt til 1. september 2006.

I et innrammingsperspektiv kan vi si at Statnett og NVE, gjennom den formelle saksgangen med høringer og møter, inviterte lokalbefolkningen til å forhandle om en felles innramming av prosessen. Men som Callon sier: For at det skal la seg gjøre å gjennomføre en forhandling, er det en forutsetning at spillereglene er kjente, og disse får man ikke satt opp før de ulike partene har gjort en noen lunde lik innramming av situasjonen (Callon 1998). At høringene og møtene tilbød en arena for utveksling av

¹⁶ Naturvernforbundet i Hordaland fikk meldingen til uttalelse i første omgang, og svarte på denne. I følge bakgrunn for vedtak av anleggskonsesjon, fikk imidlertid kun Naturvernforbundet *sentralt* selve søknaden til høring. Ulvik IL uttalte seg også i første runde, uten å få selve søknaden til høring. (Eggan 2008)

¹⁷ I tillegg til Ulvik, Granvin, Kvam og Samnanger også Eidfjord.

synspunkter, var med andre ord ikke nok. Knytter vi dette videre til det Callon kaller 'varme og kalde situasjoner', kan det kanskje være riktig å si at for Statnett og NVE var dette i bunn og grunn både et 'kaldt' *prosjekt*, knyttet til rasjonelle argumenter om forsyningssikkerhet og økonomi, og en 'kald' *prosess*, styrt av lover og forskrifter. Lokalbefolkningen derimot, betraktet snarere utbyggingsplanene, prosjektet, som en 'varm' trussel mot de kvalitetene ved området som de betraktet som verdifulle. Prosessen, på sin side, var de tilsynelatende ikke interesserte i å forholde seg til. De to partene hadde med andre ord svært ulike utgangspunkt, og grunnlaget for at de skulle kunne forhandle var dårlig.

4.6. Søknad til besvær

I det høringsfristen for konsesjonssøknaden gikk ut, hadde det kommet inn 94 merknader til søknaden med konsekvensutredninger. Blant disse var det imidlertid kun 21 aktører som ga uttrykk for hvilken luftlinjetrasé de foretrakk. «Folkeaksjonen i Hardanger mot 420 kV-line»¹⁸ hadde tidligere på sommeren bedt folk om ikke å gi seg inn på noen diskusjon med Statnett om ulike trasévalg (Red. AH 20.06.2006), og med tanke på det begrensede antallet merknader som faktisk kommenterte mulige luftlinjealternativ, kan det se ut som at folkeaksjonen nådde fram med sin oppfordring. De som uttalte seg for første gang i denne runden, var en rekke grunneierlag, grendelag og privatpersoner, men også interesseorganisasjoner, bedrifter og politiske parti. Blant annet leverte NHO Reiseliv, en aktør som vi senere skal se inntok en svært aktiv rolle i kampen mot utbyggingen, sin første høringsuttalelse først nå (Habberstad, DNT 27.08.2007). En del av de som kom med innspill i første høringsrunde, blant annet Norges Naturvernforbund og Ullensvang herad, leverte ikke svar i andre runde.

En rekke innspill i denne runden fremførte kun en opprettholdelse av tidligere merknader, og særlig ble kravet om sjøkabel gjentatt mange ganger. Et nytt argument framført av Ulvik, Granvin og Kvam herad, samt Hordaland fylkeskommune, var imidlertid at *Stortinget* skulle *pålegge* Statnett å søke om en kabeltrasé. Flere organisasjoner og privatpersoner var dessuten kritiske til Statnetts vurdering av den samfunnsøkonomiske lønnsomheten i prosjektet, og mente at de negative samfunnsøkonomiske konsekvensene for reiselivsnæringen ikke var tatt med i beregningene (Knutsen og Rue 2006).

Her kan vi på sett og vis si at lokalbefolkningen snudde det som i utgangspunktet var et verdispørsmål over til å bli et økonomisk spørsmål. Som vi husker mente Nelkin det kunne være taktisk effektivt i en kontrovers å forskyve problemstillingen til et område det hersket usikkerhet omkring. I motsetning til moralske spørsmål, ville en 'teknisk' problemstilling åpne for tolkninger, og dermed

¹⁸ Folkeaksjonen i Hardanger mot 420 kV-line er «en frittstående og politisk uavhengig organisasjon [...] [Den] har som mål å bringa fram saks kunnskap og informasjon, slik at lina [mellom Sima og Samnanger] ikkje vert bygd som luftspenn.» (Red., Hardangeraksjonen 2005). I det følgende refereres organisasjonen til som "Hardangeraksjonen".

gi den som var best til å argumentere fram sin kunnskap, og utfordre motpartens bevis, et overtak. Det kan se ut som om det som fra lokalbefolkningens side opprinnelig var sterke følelser for naturen og nærmiljøet, etter hvert kom til å handle om det særpregede, *urnorske*. Slik lokalbefolkningen så det, var det *dette* turistene kom for å se. Gjennom å vinkle saken på denne måten, kunne det lettere la seg gjøre å, i hvert fall i teorien, sette en pris på eksternalitetene av utbyggingen i kroner og øre. I følge Callon (1998) var det nettopp en slik konkretisering av verdi som var nødvendig for at det skulle la seg gjøre for aktører å forhandle rundt overflyt. Kanskje opplevde lokalbefolkningen at de ikke hadde noe av riktig type 'verdi' å forhandle med, og at en dreining av fokus dermed var den eneste måten de i praksis kunne komme i posisjon til *virkelig* å forhandle rundt eksternalitetene på. Slik kunne de kanskje nærme seg en ominnramming som kunne godtas.

For øvrig var et gjennomgående krav blant merknadene til søknaden at det måtte utarbeides ytterligere og grundigere konsekvensutredninger av ulike slag. Høringsaktørene mente behovet for en ny kraftlinje, og følgene av den, ikke var godt nok dokumentert. Kravene fra motstanderne kan man betrakte som deres forsøk på å trekke Statnett inn i *sin* ramme; dvs. å få dem til å vurdere prosjektet fra deres ståsted.

Høringsinnspillene, sammen med nye vurderinger fra NVE, påla Statnett å gjennomføre flere tilleggsutredninger. Disse varierte over et bredt spekter, og hadde ulik grad av detaljkrav. Blant utredningene som ble etterspurt, var en ny totalvurdering av behovet for kraftledningen sett i lys av vedtaket om å bygge kraftvarmeverk på Mongstad. Statnett måtte dermed gjøre flere nye konsekvensutredninger av ulike typer, blant annet knyttet til fremtidig nettutvikling og tidsaspektet ved utbyggingen. De ble videre bedt om å gjøre en (re-)vurdering av spesifiserte traséjusteringer, dessuten måtte en sjø- og jordkabeløsning utredes på en mer omfattende måte. 3D-visualiseringer av mastetraséene, som Statnett allerede hadde fått utarbeidet, måtte i tillegg gjøres tilgjengelig på internett. Totalt var lista med krav om tilleggsutredninger på elleve punkter med ti underpunkter (Eggan 2006).

For å kunne nå gjennom med sin konsesjonssøknad var det viktig for Statnett å oppfylle alle informasjons- og utredningskravene som kom fra NVE (Eggan 2006). Og konsesjon var nødvendig, skulle de lykkes med sitt overordnede mål; å sørge for en solid forsyningssikkerhet mot BKK-området og Bergen. Om vi igjen ser på situasjonen med Callons briller, er det likevel ikke nødvendigvis slik at de la bort sin tidligere prosjektinnramming helt. Og ut fra hva vi har sett tidligere i kapittelet, er det heller ikke urimelig å tenke seg at en lufttrasé mellom Sima og Samnanger på dette tidspunktet var avgjort i Statnetts innramming av prosjektet. Likevel: de gjorde de utredningene de ble bedt om å gjøre.

Som svar på NVEs utredningskrav leverte så Statnett i januar 2007 inn en tilleggsutredning som tok for seg problemstillingene de hadde fått presentert. På bakgrunn av tilbakemeldinger og forslag som var kommet inn, blant annet fra grunneiere, ble det i den nye utredningen gjort flere traséjusteringer. På vegne av Statkraft søkte Statnett i tilleggsutredningen også om konsesjon for en omlegging av

en eksisterende 22 kV-ledning. Og nok en gang ble en utredning sendt på høring. Også denne gangen arrangerte NVE møter. Og da de avholdt befaringer av mastetraséen, var nå både grunneiere og privatpersoner med, sammen med representanter for berørte kommuner, Fylkesmannen, fylkeskommunen, og interesseorganisasjoner. Representanter fra NVEs ledelse, Statnett og Fylkesmannen i Hordaland gjorde i tillegg en helikopterbefaring.

For motstanderne av utbyggingen var det åpenbare målet å forhindre at Statnett skulle lykkes med sine utbyggingsplaner i nærområdet deres. De deltok i noen grad i møter og befaringer, men tok samtidig i bruk en eksplisitt boikottlinje som strategi i 'dialogen' med NVE og Statnett (Red. BT 28.09.2005; Red. AH 20.06.2006). Innenfor de formelle kanalene, altså gjennom høringsrundene, og i møter med utbyggerne, nektet de konsekvent å uttale seg om mulige luftlinjetraséer.

Det vi ser er altså at begge partene i Sima-Samnangersaken, gjennom høringsrundene kivet om å få gjort sin innramming av prosjektet gjeldende, dvs. å få lagt sin ramme til grunn for forhandlingene rundt prosjektet. Partene lyktes imidlertid ikke med å nærme seg hverandres innramminger, og prosjektet gikk slik varmt: Det utviklet seg, med Callons vokabular, et «hybrid forum». Ser vi på innrammingen av *prosess*, var saken noe annerledes. Statnetts ramme var styrt av lover og forskrifter, og var sånn sett avklart fra starten. For motstanderne derimot, eksisterte det i utgangspunktet ikke noe samlende organ som la føringer for en prosessinnramming over hodet. Selv om de laget seg et fellesorgan i Hardangeraksjonen, ga ikke dette noen retningslinjer for håndtering av prosessen rundt utbyggingsplanene, og deres innramming av denne ble derfor i stor grad til under vegs. Det første stedet vi kan si at prosessinnrammingen kom til syne var gjennom boikottlinjen de førte overfor høringsprosessen. Gjennom å takke nei til å forhandle om kraftmast-traséer, takket de samtidig nei til Statnetts prosessinnramming, og de begynte altså på sin egen prosessinnramming i stedet.

4.7. NVE tar saken

Ved ny høringsfrist, 12. februar 2007, var det igjen kommet inn en liten bunke uttalelser til høringen. Sammen med opplysninger som var kommet fram ved trasébefaringen måneden før, og nye vurderinger fra NVE, ga de grunnlag for nok en gang å sende Statnett tilbake til skrivebordet. Igjen måtte de utrede og vurdere justeringer og omlegginger av den omsøkte traséen. Granvin, Ulvik og Ullensvang herad hadde dessuten levert inn forslag til en alternativ innføringsveg; det tidligere vurderte strekket mellom Åsen og Samnanger (Eggan 2007). Denne løsningen var allerede vurdert av Statnett både i forprosjektet, i meldingen og i søknaden til utbyggingen (Risser 2010; Knutsen og Rue 2005; Knutsen og Rue 2006). Nå måtte imidlertid Statnett gjøre en fjerde vurdering av dette alternativet, i tillegg til nok en gang altså, å vurdere traséjusteringer og omlegginger av strekket de allerede hadde fått konsesjon for (Eggan 2007). Statnett hadde ikke annet valg enn å oppfylle NVEs utredningskrav, krav som dermed potensielt kunne utsette prosjektinnrammingen deres for overflyt.

Statnett svarte på NVEs utredningsforespørsel i mai, og de søkte samtidig om konsesjon for å justere på en av de tidligere omsøkte traséene. Igjen ble dokumentet sendt på høring, men til tross for at det nok en gang kom inn kritiske svar, så nå NVE seg endelig fornøyd med materialet de hadde fått fra Statnett.

Etter to års behandlingstid; inkludert flere høringsrunder og befaringer, og en rekke møter med lokalbefolkningen, foretok Norges vassdrags- og energidirektorat endelig en vurdering av Statnetts konsesjonssøknad for Sima-Samnanger. 30. mai 2008 vedtok NVE dermed anleggskonsesjon for en 420 kV kraftledning i luftspenn fra Sima kraftverk i Eidfjord, til Samnanger transformatorstasjon i Samnanger, Hordaland:

NVE finner, etter en helhetlig vurdering, at omsøkte tiltak er viktig for å bedre forsyningssikkerheten i regionen, samtidig som vi mener at virkningene for private og allmenne interesser er akseptable [...] Etter en helhetlig vurdering vil NVE gi Statnett SF konsesjon i medhold av energiloven [...] De omsøkte anleggene vil være viktig for å sikre forsyningen til BKK-området, og den legger til rette for en langsiktig overgang til 420 kV på eksisterende 300 kV-ledninger inn til området. (Eggan 2008a: 111)

Med vedtaket fulgte vilkår, blant annet om traséjusteringer, avbøtende tiltak i form av kamuflasje av anlegg og begrensning av trasérydding. Det måtte dessuten utarbeides transport- og miljøplaner før anleggsstart. Det ble også gitt ekspropriasjonstillatelse til Statnett:

NVE har etter en samlet vurdering funnet at de samfunnsmessige fordelene som vinnes ved anleggene utvilsomt må antas å være overveiende i forhold til de skader og ulemper som påføres andre. Vi vil av denne grunn meddele Statnett SF ekspropriasjonstillatelse for de omsøkte anleggene. (Eggan 2008a: 3)

På dette tidspunktet gir det mening å si at Statnett – foreløpig – hadde 'vunnet saken'. Deres innramming av prosjektet, der forsyningssikkerhet og samfunnsøkonomisk lønnsomhet ble tillagt størst vekt, og der hensynet til naturen var ivaretatt 'godt nok', ble akseptert av NVE, og utbyggingen kunne slik sett begynne. Motstanderne derimot, hadde nå en helt annen innramming av prosjektet. Den inkluderte uberørt natur og uforstyrret utsikt, friluftsliv, trivsel og turisme. Samtidig inneholdt den også negative økonomiske konsekvenser for næringslivet, fraflyttingstrussel og helsefare, og dessuten en overbevisning om at bedre alternativer fantes, i form av sjøkabel og energieffektiviseringstiltak. Dette var for dem de viktige og relevante elementene i prosjektet. Som jeg imidlertid har vist tidligere, hadde de lagt seg rimelig lavt gjennom den formelle prosessen, og ikke utviklet alternative innramminger av prosessen, men til dels altså boikottet den. Vi kan med andre ord si at Statnett hadde arbeidet med innramming av både prosjektet og prosessen, mens motstanderne unnlot å ramme inn prosessen eksplisitt, og kun arbeidet mer eller mindre høylytt med prosjektet.

Det var altså fremdeles ingen tegn til at partene hadde nærmet seg hverandre med hensyn til innramming, og dermed var det heller ikke rom for forhandling omkring eksternalitetene i saken. Det var i grunnen ikke enighet omkring noe som helst. Som vi skal se i neste kapittel kom imidlertid motstanderne omsider på banen og forhandlingsprosessen utviklet seg fra en 'varm situasjon' og mot en kontrovers.

4.8. Anket til OED

Anleggskonsesjonen gikk på ingen måte ubemerket hen, og pr. august 2008 var det registrert 49 klager på vedtaket hos NVE (Eggan 2008b). Blant de som påklaget NVEs vedtak var som man kunne forvente fire av de berørte kommunene, Eidfjord, Ulvik, Granvin og Kvam. Samnanger kommune derimot, klaget ikke. Hordaland fylkeskommune opprettholdt også sin motstand gjennom å klage, i likhet med organisasjoner som blant andre Naturvernforbundet i Kvam, NHO Reiseliv, DNT og Hardangeraksjonen. Blant de nye aktørene som dukket opp i denne runden, var Norges Miljøvernforbund og Friluftslivets fellesorganisasjon. Disse hadde noe overaskende ikke vært på banen tidligere i den formelle prosessen. Det kom også nå innspill fra flere mindre aktører, som grende- og grunneierlag, velforeninger, utvalg, småbedrifter og privatpersoner. Flere av grunneierne som ville bli direkte berørt av utbyggingen var naturlig nok blant klagerne (Eggan 2008b). På sett og vis kan vi si at anken var motstandernes inntog i Statnetts prosessinnramming. De tok i bruk et redskap innenfor det formelle systemet som forlenget den offentlige saksbehandlingen.

De som klaget var altså uenige i det endelige vedtaket som var gjort, og uttrykte at NVE hadde utøvd dårlig skjønn. Argumentene varierte, men et gjennomgående tema blant klagen var at det fremdeles ikke forelå noe komplett samfunnsøkonomisk regnestykke som tok i betraktning konsekvensene en utbygging ville få for næringsgrunnlag og næringsliv, som for eksempel gårds- og geo-turisme, regionalt som nasjonalt. Det ble uttrykt bekymring for turistnæringen i området, som ville bli påført en alvorlig belastning. Videre ville kraftlinjen bli svært ødeleggende for natur og miljø, utsikt, friluftsliv og rekreasjonsmuligheter i regionen. I følge enkelte merknader kunne dette ikke bare medføre mistriivsel, men også fraflytting. Flere av de som klagde mente det ikke lenger var prekært behov for noen kraftlinje, og ønsket avgjørelsen utsatt. Det ble også argumentert med at ny kabelteknologi var blitt tilgjengelig, og at det derfor var nødvendig med nye kabelutredninger før avgjørelse kunne tas. Ulvik og Kvam herad, Naturvernforbundet i Kvam, samt Granvin Arbeiderparti trakk nå fram retningslinjene for kabling i Stortingsproposisjon nr. 19 (2000-2001), og argumenterte med at konsesjonen stod i strid med disse (Eggan 2008b).

Ansvarlig for ankebehandlingen var Olje- og energidepartementet, OED, og med deres inntreden i saken måtte det nok en gang utarbeides tilleggsutredninger. Nye gjennomganger av sakens mange dokumenter måtte gjøres, og Statnett ble atter en gang sendt tilbake til kontoret for å forklare og forsvare sine forslag. Blant oppgavene OED ga NVE (og derigjennom Statnett) (Vardheim og Solberg 2009), var

nå å foreta en oppdatert gjennomgang av sjøkabelalternativet som Multiconsult hadde utredet tre år tidligere. Anken av konsesjonssaken skulle vise seg å kreve en nesten to år lang behandlingstid.

Et par uker før OED felte dom i ankesaken, satte olje- og energiministeren ned et ekspertutvalg som skulle :

redegjøre for hvordan den kortsiktige driften av kraftsystemet foregår og komme med forslag til forbedringer. Elementer som skal vurderes, er blant annet driftskoordineringen og utnyttelsen av kraftsystemet, hvordan systemet kan utnyttes mer effektivt og kravene som stilles ift. sikkerhetsmarginer i systemet. (Red., Energi Norge 18.06.2010).

Enkelte mente utvalget hadde sammenheng med den forestående avgjørelsen i Sima-Samnangersaken, og at det var et svar på krav fra Hardangeraksjonen om alternativ informasjon rundt feltet (Hofseth, BT 31.08.2010). Det ble imidlertid gjort lite nummer ut av dette, og utvalget ble heller ikke trukket inn i konsesjonssaken på noe senere tidspunkt.

4.9. Vedtaket opprettholdes

2. juli 2010, knappe *to år* etter at klagen hadde havnet på bordet til OED, avsluttet så departementet sin klagebehandling. Motstanderne i saken hadde imidlertid ikke nådd fram, for konklusjonen fra tidligere ble opprettholdt. Statnett ble med det tilkjent endelig konsesjon for bygging av luftlinje mellom Sima og Samnanger.

Klagebehandlingen kom ikke motstanderne i møte verken når det gjaldt ønsket om å få hentet inn alternativ fagkompetanse, eller når det gjaldt ønsket om å få gjennomført grundigere analyser, verken av samfunnsøkonomi, biologisk mangfold eller sjøkabel (Solli og Høisveen 2010). Statnett slapp med andre ord å gjøre noen ominnramming av prosjektet.

Nå klaget imidlertid motstanderne saken inn for sivilombudsmannen. Turistforeningen, Ulvik herad og Granvin herad sto for anken, og da klagen nødvendigvis måtte rette seg mot saksbehandlingen, begrunnet de den med at NVE i 2008 ikke hadde hatt kompetanse til å treffe førsteinstansvedtaket om anleggskonsesjon. De mente dessuten at forutsetningene for en ny kraftlinje hadde endret seg dramatisk siden Statnett sendte konsesjonssøknaden, og at luftledning var samfunnsøkonomisk ulønnsomt. Olje- og energidepartementet hadde slik de så det gjort for dårlig jobb med klagebehandlingen; særlig klanderverdig var det at det ikke var hentet inn saksinformasjon fra uavhengige aktører (Borgen, N 21.07.2010). Igjen trakk altså motstanderne ut den offentlige saksgangen. Det var nå deres måte å ramme inn prosessen på. Samtidig vred de nok en gang altså fokus i situasjonen, denne gangen til å dreie seg om et kompetansespørsmål.

Dermed var oppgaven med å 'finne rett svar' i kontroversen havnet hos Sivilombudsmann Arne Fliflet. Han gikk gjennom sakens papirer, og også han

innhentet tilleggsredegjørelser fra Statnett (Fliflet 2010). Til tross for at han hadde innvendinger mot et manglende samsvar mellom forskrifter og praksis, kom imidlertid heller ikke sivilombudsmannen fram til at det var gjort feil noe sted. Da Fliflet i midten av oktober 2010 var ferdig med behandlingen, var dermed konklusjonen fremdeles at konsesjonen var gyldig. I svaret ble det gjort utvetydig at Sima-Samnangersaken hadde blitt behandlet i tråd med loven, og i henhold til gjeldende praksis for slike saker (Fliflet 2010). Med det var det ugjenkallelig slutt på ankeinstanser for motstanderne av kraftlinja, og i praksis var det dermed heller ikke lenger formelle arenaer tilgjengelig for dialog mellom partene i saken.

Samtidig som motstanderne anket vedtaket inn for sivilombudsmannen, tok de i fullt monn diskusjonen med seg til en annen arena, nemlig media. Som vi skal se i neste kapittel fungerte denne arenaen mye bedre for dem, og etter et enormt påtrykk av hissige innspill fra motstanderne, eksploderte den såkalte «Monstermastsaken» sensommeren 2010. Dette skulle bli deres endelige måte å ramme inn prosessen på, nemlig gjennom høyt flaggede offentlige arrangementer med bred pressedekning, politiske protester, synlige aktivister, og etter hvert også støtte fra synlige samfunnsaktører (Bjørndal, BA 09.07.2010; Strøm og Olsen, NRK-H 14.08.2010; Lervik, NRK-H 18.10.2010; NTB, NRK-H 14.07.2010; Bruaset, BT 11.03.2010; Gjørum, Naturvernforbundet 23.08.2010) Dette gjorde faktisk at presset på regjeringspartiene til slutt ble så stort at de, en drøy måned etter at ankesvaret var presentert, rett og slett måtte beordre en ny gjennomgang av sjøkabelalternativet. Hele fire utvalg ble derfor nedsatt, og de skulle alle levere utredninger til OED innen utgangen av januar 2011.

Her hadde altså motstanderne igjen fått 'satt foten i døra' til Statnetts innramming av prosessen, og forlenget utredningsprosessen med mer enn et halvt år. De var dermed noe beroliget. Regjeringen, på sin side, hadde kjøpt seg tid. Generelt sett hadde verken partenes *prosjektinnramming* eller *prosessinnramming* nærmet seg hverandre gjennom sakens gang. De var dermed fremdeles langt unna et felles forhandlingsgrunnlag på det tidspunktet de fire utvalgene ble nedsatt, og altså langt unna en mulighet for å få internalisert noe av overflyten i prosjektet.

Det vi har sett, er altså at Statnett gikk inn i konsesjonsprosessen med et prosjekt de i stor grad hadde ferdiginnrammet. Med utgangspunkt i saksdokumentene som ligger til grunn for diskusjonen i dette kapitlet¹⁹ har jeg ikke funnet grunn til å tro noe annet enn at de hele vegen, fram til saken eksploderte, forventet at prosjektet skulle ta form av en formell forvaltningssak, 'business as usual'. I så tilfelle ville prosjektet i det store og hele beholde den formen Statnett hadde gitt det – nemlig en luftledningstrasé mellom Sima og Samnanger – mens innspill fra ulike aktører ville være med på å justere prosjektet (Statnett SF Teknologidivisjonen 2004: 7).

Som jeg har vært inne på, vil dette i så fall si at Statnett hadde forventninger om en 'kald prosess'. Beskrevet innenfor Callons rammeverk forventet de en situasjon med kjente aktører og kjent overflyt, hvor det ville la seg gjøre å forhandle omkring

¹⁹ I hovedsak forprosjekt (Statnett SF Teknologidivisjonen 2004), melding (Knutsen og Rue 2005) og søknad (Knutsen og Rue 2006) fra Statnett.

eventuelle negative eksternaliteter, og dermed, om nødvendig, gjøre en ominnramming av situasjonen. Dette viste seg altså ikke å gå i oppfyllelse. Da lokalbefolkningen i Hardanger ble invitert inn i forhandlingene, i det meldingen var sendt på høring, avviste mange av dem rett og slett den tradisjonelle prosessinnrammingen, og forhandlingsarenaen Statnett tilbød. En god del sentrale aktører, som for eksempel fire av de fem berørte kommunene, nektet å uttale seg omkring Statnetts forslag; de ville ikke gå inn i en formell forhandlingsprosess, men reagerte i stedet noe utradisjonelt med å komme med et motforslag (Knutsen og Rue 2005). For dem var situasjonen i utgangspunktet 'varm'. I forbindelse med de forskjellige høringsrundene, var det som nevnt tidligere i kapittelet, dessuten bare noen relativt få som uttalte seg omkring mulige traséalternativ for et luftspenn, og dermed altså godtok Statnetts 'tradisjonelle' innramming av prosessen. Disse ble imidlertid overdøvet ganske kraftig av de som protesterte mot prosessen.

I dette kapittelet har vi altså sett hvordan Statnett hele veien jobbet med innramming av både prosess og prosjekt, mens motstanderne i stor grad meldte seg ut av den formelle prosessen, og på sett og vis nektet å gjøre noen (eksplisitt) innramming av den. I stedet jobbet de med prosjektet på sin egen arena. I neste kapittel vil jeg analysere det som skjedde utenfor den formelle prosessen, og hvordan de to partene forsøkte å ramme inn prosjektet gjennom media. Det var nemlig her motstandernes *prosessinnramming* utkrystalliserte seg, og etter hvert lyktes. Og det var her både prosjektet og prosessen for Statnetts del etter hvert også ble 'varm'; i det det blåste opp til full storm i media, og kontroversen var et rykende faktum.

5. Da sa OED: «Det skal bli lys!» Og det ble storm.

Vi så i forrige kapittel på saksgangen i kraftlinjeprosjektet Sima-Samnanger, hovedsakelig fra Statnett, NVE og OEDs side. Kildematerialet i forrige kapittel var derfor formelle, offentlige dokumenter som meldinger, rapporter, søknader, utredninger og vedtak. Som vist utviklet imidlertid dette prosjektet seg til å bli høyst kontroversielt, og spørsmålet om utbygging av en kraftlinje mellom Sima og Samnanger ble i det offentlige rom altså raskt transformert til en stor «Monstermastkontrovers»:

Stålmonstre vil rasere Norges grønne gull. [...] Nå må vi passe oss for å ikke ødelegge denne grønne skatten for fremtidige generasjoner. (Habberstad, DNT 16.06.2007)

De er usynlige! Sånne er det da overalt. Ingen som ser dem allikevel. (Diskusjonsinnlegg, VG 05.08.2010a)

Vi kan ikke fortsette å bygge ned Norges vakreste natur! Motstanden vår kommer først og fremst av at det er snakk om et kolossalt naturinngrep i fjellet vårt.. (Svendby, AP 07.07.2010)

Vi må tåle å se master skal vi utnytte vannkraften, og dette blir billigere og sikrere å vedlikeholde. (Diskusjonsinnlegg, VG 13.08.2010a)

For Norge som nasjon er Hardanger en viktig turistmagnet - dette er å gå baklengs inn i ei tid med moderne teknologi! (Diskusjonsinnlegg, VG 05.08.2010b)

folk fra hele verden er vant med kraftledninger. vil ikke reagere på norske ledninger... (Diskusjonsinnlegg, VG 09.08.2010)

Det er fullt mulig å løse kraftbehovet uten noen ny kraftlinje. Regjeringen må pålegge BKK og Statnett å satse på strømsparing. (NTB, AB 01.02.2011)

Jeg oppfatter kraftlinjer [...] som nødvendige og langt fra stygge når jeg går i denne flotte naturen. Jeg ser sivilisasjon, ingeniørkunst, moderne samfunn, fremskritt, lys og varme i tillegg til den fantastiske norske naturen vi har så rikelig av. (Diskusjonsinnlegg, VG 13.08.2010)

Det kan ikke være mulig - i en tid da miljø og natur er i fokus. Man skal redde regnskogen, men vandalisere egen natur. (Diskusjonsinnlegg, VG 05.08.2010c)

5.1. Problemer med prosessen

Det var altså stor motstand mot Sima-Samnangerutbyggingen blant lokalbefolkningen i Hardanger. Og som vi også har sett, uttrykte mange dette gjennom å avvise den tradisjonelle saksgangen, eller den prosessinnrammingen Statnett tilbød. At motstanderne i større eller mindre grad meldte seg ut av den

formelle prosessen betød imidlertid ikke at de lot være å forholde seg til *prosjektet*. Som noen av sitatene over viser, og som vi også skal se mer til utover i dette kapitlet, hadde de tvert imot et glødende forhold til det. De valgte imidlertid å gjøre sin helt egen innramming av både prosessen og av prosjektet.

Motstanderne protesterte altså kraftig mot prosjektet, og mot måten det ble håndtert på (Red., BT 19.07.2005). Men i stedet for å bruke de formelle kanalene som høringsuttalelser til å formidle dette, brukte de i stor grad Internet og den øvrige presse som kanal for sine budskap og sin argumentasjon. At motstanden i høy grad ble offentlig fremført er da også oppsummert som et poeng i SINTEF-rapporten «Case Hardanger» (Ruud 2011), som har analysert både den formelle konsesjonsprosessen og mediedekningen i saken. De skriver:

Analysen viser at media har fungert som en alternativ kanal til den formelle konsesjonsprosessen, der motstandere av luftledningsalternativet har formidlet sine meninger om myndighetenes forvaltningspraksis og endelige beslutninger.
(Ruud 2011: 1)

Konklusjonen i Sintefrapporten viser også det vi så vidt så i forrige kapittel, nemlig at flere av motstanderne rett og slett valgte å ikke delta aktivt på de formelle arenaene i prosessen.

Våren 2011 skrev også Erik Knudsen en masteroppgave om Sima-Samnangersaken, ved universitetet i Bergen (Knudsen 2011). Han tok for seg tre av de større norske avisenes²⁰ dekning av saken, og evaluerte måten disse omtalte saken på, brukte kilder på, og dessuten hvordan de brukte begrepet «monstermast». Knudsen konkluderte med at det i dekningen hadde vært sammenheng mellom avisenes lederstandpunkt og deres vinkling av artiklene. Mer spesifikt hadde Bergens Tidende i sin dekning vært preget av lokalpatriotisme, og motstand mot mastene. De hadde likevel brukt kilder fra begge sider i saken, og «latt alle parter få komme til orde» (Knudsen 2011: 76). I følge Knudsen hadde alle de tre avisene oppfylt sin rolle hva gjaldt å drive kritisk journalistikk og være informasjonsformidler, samtidig hadde imidlertid Aftenposten og BT fungert som talerør for motstanderne i saken.

Mengden oppslag i aviser og på nett var altså i den mest intense perioden enorm (Se figur 1 og 2, vedlegg 4), og rollen pressen hadde i saken var dertil interessant. I denne oppgaven skal jeg imidlertid ikke diskutere pressens rolle som sådan, men i stedet altså gjøre en kontroversstudie av kraftlinjeprojektet Sima-Samnanger. Dette var en kontrovers som også, men slett ikke bare, ble utspilt i pressen. Vi har allerede sett på den siden av prosjektet som ble jobbet frem formelt, dvs. beskrevet i søknader, rapporter, klager og klagesvar. I dette kapitlet skal jeg nå se på hva som ble sagt og gjort *utenfor* de formelle kanalene, og undersøke hvordan forskjellige holdninger kom til uttrykk der.

²⁰ Aftenposten, Bergens Tidende og VG

5.2. Samstemt negative

Det første medieoppslaget jeg har funnet om Kraftlinjeutbyggingen i Hardanger²¹ er fra april 2005. Dette var drøye en og en halv måned etter at berørte kommuner, fylkeskommunen og fylkesmannens miljøvernnavdeling var blitt informert om oppstart av planarbeidet (Knutsen og Rue 2005). Avisa Hordaland (Red. 19.04.2005) trykte da en 8 linjers notis om at de første informasjonsmøtene med de berørte kommunene var avholdt.

Utover våren og første del av sommeren dukket det opp enkelte spredte oppslag i media, i all hovedsak tok disse imidlertid form av små notiser i lokal- og regionsaviser (Red., AH 16.07.2005; Red., BT 19.07.2005). Bergens Tidende var en sentral leverandør av oppslag om saken²², noe som stemmer over ens med Knudsens (2011) funn, og kan tyde på at saken på dette tidspunktet stort sett var en lokalsak. Til tross for at utbyggingsplanene etter sigende hadde «*vekt stor uro*», og at reaksjonen til de som hadde fått studere planene var «*samstemt negative*» (Red., AH 19.04.2005), uteble likevel den store medieinteressen.

Som vi så i forrige kapittel, ble meldingen om igangsatt planlegging av utbyggingen sendt på høring til de berørte aktørene i begynnelsen av juli i 2005 (Knutsen og Rue 2006). Både utsendingen av meldingen, utleggingen av meldingen til offentlig ettersyn, og innbydelsen til offentlig møte ble kunngjort i Norsk lysingsblad og Samningen, samt to ganger i Avisa Hordaland, Hardanger Folkeblad, Hordaland Folkeblad og Bergens Tidende. (Knutsen og Rue 2006). Det er nærliggende å tro at for den jevne Hardangerinnbygger, var det på dette tidspunktet de ble kjent med saken for første gang.

Høringsfristen ble i første omgang satt til 20.10.05. Dette innebar altså en frist på nesten 15 uker, noe som ga høringsinstansene 9 uker mer enn påkrevd i forhold til minimumsfristen for høringsuttalelser/ merknader i kraftutbyggingssaker²³. Fristen ble senere, «*på forespørsel fra flere parter*» (Knutsen og Rue 2006: 10), ytterligere utvidet med en måned, noe som totalt ga en høringsfrist på 4 og en halv måned. På tross av dette var det en del aktører²⁴ som leverte merknader en god stund etter at fristen var gått ut²⁵. Disse kom likevel med i Statnetts sammendrag av merknader, vedlagt konsesjonssøknaden i 2006 (Knutsen og Rue 2006). Sett i Callons innrammingsperspektiv kan Statnetts utvidelse av fristen og aksept av sent innleverte merknader, sees på som et forsøk på å trekke de berørte aktørene med seg inn i sin prosessinnramming. Til tross for å ha gitt de berørte aktørene mye mer tid til å komme med innspill enn de strengt tatt var nødt til, ble Statnett likevel i media beskyldt for å forhaste seg. I et intervju i Nationen (Red., 23.07.2005) uttalte Torunn

21 Via søk på Internet og hos medieanalysebyrået Retriever.

22 Basert på søk i medieanalysebyrået Retriever

23 I følge forskrift om konsekvensutredning, kapittel III, §7 (Lovdata 26.06.2009).

24 Hardangeraksjonen, Kvam herad, Naturvernforbundet i Hordaland, Reiselivsbedriftenes Landsforening, Bergen Turlag, Kvamskogen Vel, samt 2 privatpersoner.

25 Den siste merknaden som var tatt inn i konsesjonssøknaden, ble levert Statnett 29.12.2005, nesten et halvt år etter at meldingen var sendt ut.

Hovland Ljone i Hardangeraksjonen at Statnett hadde «*lagt opp et raskt løp for å slippe å møte motstand*». Det var heller ikke alle som i sine uttalelser til media hadde fått med seg de riktige fristene, uten at dette ble kommentert fra avisens side:

– *Sjølv om dette er eit svært inngrep, er høyringsfristen berre to månader. Samtidig sender Statnett ut meldinga midt i fellesferien, og folk får ikkje tid til å setje seg inn i ei så komplisert sak.* Klaus Rasmussen, initiativtaker til, og sekretær i Hardangeraksjonen (Mjør, BT 17.08.2005).

Disse utsagnene er spesielt interessante sett i lys av det faktum at kun et fåtall av høringsuttalelsene faktisk kommenterte traséalternativene Statnett hadde presentert (Knutsen og Rue 2006). For lokalbefolkningen i Hardanger avviste jo, som vi har sett, Statnetts forsøk på innramming av både prosess og prosjekt. De valgte heller å involvere seg i prosjektet helt *uavhengig* av Statnett.

Motstandernes påstander om at Statnett nærmest drev urent spill, kan ha sin bakgrunn i to forskjellige forhold. Enten at motstanderne rett og slett ikke var klar over at utsagnene deres ikke medførte riktighet. I så fall hadde de ikke tatt seg bryet med å sjekke de reelle forholdene. En annen mulighet er at uttalelsene deres i media var et forsøk på å skaffe seg sympati blant befolkningen, og altså en bevisst taktikk. I så fall kan vi se på disse utspillene som ledd i motstandernes arbeid med å skape sin egen innramming. Uansett tyder uttalelsene på at motstanderne hadde liten respekt for prosessinnrammingen Statnett tilbød, og ville 'kjøre sitt eget løp'.

Rasmussen, som nevnt over, var få dager etter at høringsdokumentet var blitt offentliggjort (Hardangeraksjonen 2005), i møte hos Naturvernforbundet i Kvam. Her var han med på å danne den tidligere nevnte folkeaksjonen mot kraftlinja: «Folkeaksjonen i Hardanger mot 420 kV-line» (Red., AH 16.07.2005). Aksjonsgruppa på 6 ønsket at kraftlinja enten skulle bli lagt som sjøkabel, eller skrinlegges, og slagordet lød: «*Bli med å støtte oss i kampen for eit framleis vakkert Hardanger*» (Red., N 23.07.2005). I et innrammingsperspektiv kan vi si at aksjonsgruppa ble en felles plattform for motstanderne hvor de kunne uttrykke sin misnøye og motstand. Den ble på en måte 'grunnmuren' til den alternative prosessinnrammingen som motstanderne og aktivistene etter hvert utviklet.

Utover i august fikk saken en del mer oppmerksomhet i media, og motstanden mot den meldte kraftlinja kom til uttrykk flere steder. Hovedbeskjeden var klar: Luftspent kraftledning gjennom Hardanger var uaktuelt, det måtte i stedet legges kabel i fjord og jord (Mjanger og Bjelland, NRK-H 21.10.2005). Argumentene var i hovedsak knyttet til ønsket om å bevare naturen urørt for lokalbefolkning og dyreliv.

Kraftlina vil representere det største menneskeskapte inngrepet i Hardangernaturen nokonsinne. (...) Den digre traséen kjem til å gå som ein motorveg gjennom landskapet, og mastene vil stå som store monument i terrenget. Traséen kjem til å kløyve fjellheimen i to. Nærmiljøet blir øydelagt, også jaktterreng og fjellområde. Klaus Rasmussen i Hardangeraksjonen (Mjør, BT 17.08.2005).

Som nevnt i forrige kapittel fryktet motstanderne imidlertid også at mastetraséen ville forringe naturopplevelsen i Hardanger så mye at det ville ødelegge for turistnæringen. Ikke bare i regionen, men også nasjonalt. (Mjør, BT 17.08.2005; Red., N 23.07.2005). Dette ble også mye brukt som argument mot en luftledning.

Her ser vi altså at motstanderne aktivt og bevisst valgte media som kanal for å fortelle omverdenen om de negative eksternalitetene Statnett var i ferd med å påføre dem. Vi kan si at de slik viste frem sin alternative prosjektinnramming for offentligheten, med håp om å trekke med seg folk inn i den. Ved å 'avsløre' Statnetts prosjektinnramming; en innramming hvor forsyningssikkerhet og samfunnsøkonomisk lønnsomhet hadde større vekt enn urørt natur, prøvde de å få med seg opinionen, og på den måten 'presse' Statnett til å innse riktigheten av, eller i det minste godta, deres innramming.

Det var imidlertid ikke bare prosjektet til Statnett som ble kritisert. Like mye kritiserte motstanderne Statnett selv, og ikke minst fikk prosessen Statnett førte gjennomgå. På sensommeren, under høringsperioden, uttalte Rasmussen i Hardangeraksjonen til Bergens Tidende: «Statnett tek oss ikkje på alvor [...] Selskapet har møtt oss med arrogante skuldertrekk og ei litt hånande haldning, og vil ikkje diskutere andre løysingar enn luftspenn.» (Mjør, BT 17.08.2005) En drøy måned senere uttalte den samme Rasmussen at Statnett drev 'splitt og hersk' (Red., BT 28.09.2005). Utspillet kom etter at Statnett i slutten av september holdt åpen kontordag i Øystese, hvor folk fikk komme med spørsmål og meninger rundt kraftlinjeplanene fra Sima til Samnanger. «*Dei vil få ein dialog med folk om luftspenn, slik at saka endar med krangel. Men me ønskjer ingen dialog, og køyrer vårt løp*» (Red., BT 28.09.2005).

Dialogen mellom partene forløp altså ikke helt glatt, og i det siste sitatet kommer det nok en gang tydelig til uttrykk at motstanderne fullstendig avviste Statnetts prosessinnramming. Det samme kan sies mht. prosjektinnrammingen, og i løpet av høringsperioden var faktisk hovedvekten av oppslagene i pressen knyttet til *motstandernes* prosjektinnramming. I Bergens Tidende var mange av overskriftene meget klare i sin tale: «Kamp mot gigant-kraftline» (Mjør, BT 17.08.2005); «Motstand mot kraftline blir valkampsak» (Mjør, BT 18.08.2005); «Hardanger vil ikkje diskutera luftspenn» (Lindebotten, BT 23.08.2005); «Massiv motstand mot kraftplanar i Ulvik» (Rugland, BT 23.08.2005); «Trekke heile kraftlinjemeldinga!» (Mjør, BT 07.09.2005); «Statnett driv splitt og hersk» (Red., BT 28.09.2005); «Blankt nei til høgspenline i luft» (Lindebotten, BT 26.10.2005). Det var med andre ord motstanderne av utbyggingen som førte ordet, og som dermed fikk et stort rom å fremføre sin alternative prosjektinnramming i. Eksemplene på overskrifter illustrerer for øvrig godt et av Knudsens (2011:77) poeng, nemlig at Bergens Tidende delvis fungerte som talerør for motstandernes innramming av denne saken. Det som faktisk var bakgrunnen for at utbyggingsprosjektet mellom Sima og Samnanger var igangsatt (forsyningssikkerheten til Bergensområdet) havnet i stor grad i skyggen i media, og muligheten for større strømbrudd i Bergen hadde altså foreløpig lite fokus. I de tilfellene Statnett kom til orde, fikk de gjerne begrenset spalteplass, og i stedet for å

få lagt fram det faglige grunnlaget de bygde beslutningene sine på, havnet de gjerne i en forsvarsposisjon hvor de for eksempel måtte begrunne hvorfor de *ikke* hadde valgt sjøkabel (Red., BT 17.08.2005; Østerbø, BT 19.08.2005).

Det vi ser her, er altså lokalbefolkningens helt egen *prosess*innramming. Først innrammet de *prosjektet* ganske annerledes enn Statnett, deretter førte de altså saken sin ut i offentligheten, mens de mer eller mindre boikottet de formelle kanalene. Med denne måten å ramme inn prosessen, fulgte det imidlertid ingen forslag til felles forhandlingsarena. Til en viss grad kan vi dermed si at motstanderne forsøkte å sette Statnett litt ut på sidelinja.

Som vist i forrige kapittel valgte Statnett kort etter at meldingen var sendt ut, å gjennomføre videre sjøkabelutredninger. Dette på bakgrunn av respons fra de berørte aktørene. Da det stod i Bergens Tidende at utgreiingsarbeidet rundt et sjøkabelalternativ var i gang, tok Statnett dessuten selvkritikk:

det er viktig å gjere ein grundigare jobb, og [...] å leggje fram god og objektiv dokumentasjon for kva alternativet [sjøkabel] inneber og kostar - i staden for å berre seie at det blir for dyrt. Svein Erik Fjellstad, prosjektleder for Sima-Samnanger i Statnett (Mjør, BT 20.08.2005).

Her åpnet altså Statnett for et eventuelt sjøkabelalternativ, et alternativ de i utgangspunktet hadde stengt ute fra sin innramming. Samtidig uttrykte de ønske om å åpne 'den svarte boksen' rundt utredningsarbeidet. I samme uttalelse understreket de imidlertid også (ærlig nok) at sannsynligheten for at sjøkabel ville bli valgt ikke var stor, på grunn av de store kostnadene det ville medføre (Mjør, BT 20.08.2005). De uttrykte dessuten også håp om at folk deretter ikke ville fokusere ensidig på sjøkabel, men også ville være med på å gjøre alternativene Statnett allerede hadde presentert best mulig.

På sett og vis kan vi altså si at Statnett med dette gikk motstanderne i møte med hensyn til sjøkabelutredning. Samtidig kan det jo også hende utspillet inneholdt elementer av taktikk, for å blidgjøre motstanderne, og dermed få dem på banen også med hensyn til lufttraséer? I så fall kan dette betraktes som et forsøk på å lokke motstanderne av utbyggingen inn i deres innramming, både av prosjekt og prosess. Fra motstandernes side var imidlertid innstillingen like klar som den hadde vært før Statnetts utspill: «*Kommunane i Hardanger nektar blankt å gje uttale til framlegget om eit 420 kV luftspenn frå Eidfjord til Samnanger.*» (Lindebotten, BT 26.10.2005)

5.3. Krafttak for ny kabelpolitikk

Som vi husker fra forrige kapittel leverte Statnett sin konsesjonssøknad 1. juni 2006, og den ble umiddelbart sendt på høring. Samtidig som de interesserte partene formulerte sine tilbakemeldinger, tok nå Folkeaksjonen i bruk en annen metode for å fremme sine synspunkter, nemlig lobbyvirksomhet. De gikk i møter med enkeltpolitikere, stortingsgrupper, komiteer, departementer, Storting og regjering (Lindebotten, BT 07.06.2006), og tok altså i bruk de lukkede rom for å formidle sine

meninger. Samtidig som de uttrykte sin motstand mot luftlinja, frontet de også en innføringsveg med bruk av kabel i tunnel under Kvamskogen, kombinert med sjøkabel (Red., N 12.06.2006). Motstanderne fortsatte altså å utvikle prosessinnrammingen sin utenfor de formelle kanaler. Til nå hadde de brukt det offentlige rom og media for å uttrykke sin motstand og sine oppfatninger, nå gikk de på mange måter til den andre ytterligheten for å framføre sine meninger. Og med det kan vi på sett og vis si at de kompletterte boikotten av den formelle prosessinnrammingen.

Med seg fikk de lokal- og fylkespolitikere, og målet var nå opplagt å politisere saken (Red., AP 22.07.2006). Et ønske om en ny sentral kraftpolitikk ble fremmet, og her fikk faktisk motstanderne av utbyggingen også Statnett med seg: «*Kravet om kabling dukker opp på hver eneste prosjekt vi har, og derfor mener vi dette bør belyses prinsipielt og avgjøres politisk.*» Tor Inge Akselsen, kommunikasjonsdirektør i Statnett (Sand, AP 23.07.2006).

Her kan vi altså si at det dukket opp et lite blaff av enighet rundt prosessinnrammingen, og kanskje også prosjektinnrammingen? Nemlig at det prinsipielle rundt legging av sjøkabel måtte trekkes opp, og avgjøres på et politisk nivå, og ikke på forvaltningsplan. I samme forbindelse dukket det opp et nytt sentralt argument i saken, nemlig at gitt man valgte sjøkabling i Hardanger ville det få presedens for senere utbygging av kraftnett (Sand, AP 23.07.2006). Kostnadene kunne altså bli meget høye...

Aksjonistene fra Hardanger jobbet ufortrødent videre, og etter hvert hadde alle fylkespartiene i Hordaland årsmøtevedtak på å kjempe mot kraftledningen (Red., AP 22.07.2006). I februar 2007 arrangerte de så konferansen «Luftspenn eller kabel – krafttak for ny nasjonale nettpolitikk» i Øystese (Harstad og Nykvist, N 07.02.2007), hvor de klarte å få oppmerksomhet også fra mange sentrale politikere på nasjonalt nivå. Som resultat hadde etter hvert både Sp og SV gjort landsstyrevedtak mot luftlinja (Red., BT 21.04.2007), mens Venstre hadde tatt opp saken som nasjonalpolitikk (Kobbeltveit, BT 09.02.2007).

Også i korridorene på Stortinget hadde arbeidet til aksjonistene ført frem, og i midten av juni trykket Aftenposten et oppslag hvor daværende olje- og energiminister Odd Roger Enoksen uttrykte åpenhet overfor bruk av kabel:

Vi vil legge mer vekt på konsekvenser for natur og landskap enn tidligere (...) Vi vil vurdere dette prosjekt for prosjekt og grundigere enn tidligere. Det har sammenheng med at debatten har tiltatt. Derfor er det rimelig at kabel vurderes. (Nygaard, AP 18.06.2007)

På den ene siden hadde altså motstanderne av utbyggingen meldt seg ut av dialogen med Statnett, gjennom å nekte å uttale seg om prosjektet lagt fram i høringsrundene. I utgangspunktet var dette den eneste tilgjengelige kommunikasjonskanalen innenfor forvaltningssystemet de hadde for å forhandle rundt sine synspunkter. Samtidig jobbet de, som vi har sett, på fritt grunnlag for å få til en dialog med, og overbevise, aktører innenfor det politiske systemet. Gjennom lobbyvirksomhet, mediedeltakelse og andre uformelle strategier utviklet de sakte men

sikkert sin egne mangefasetterte prosessinnramming. I denne prosessen ble Statnett snarere tildelt rollen som motpart enn som dialogpartner.

«Monstermastsaken» dukket etter hvert opp i avisene med jevne mellomrom. Utspillene kom både fra lokalbefolkning som var i harnisk over å få mastetraséen over eiendommen sin, fra hytteeiere som mente at naturopplevelsen i området ble alvorlig forringet, fra naturvernere som var bekymret for at økosystem og dyreliv i området skulle bli forstyrret, og indignerte småbrukere som selv ikke fikk gjøre inngrep i naturen, eller som mente de fikk grunnlaget for gårdsturisme ødelagt. Det var imidlertid stort sett snakk om små innslag her og der, og stort sett på lokalt plan, ennå altså uten for høyt sensasjonspreg. Fremdeles fikk saken gå mer eller mindre i fred for tabloidpressen.

5.4. Nye virkemidler

På tross av Enoksens utspill rundt bruk av kabling, la ikke fotfolket som kjempet mot luftlinjeutbyggingen ned arbeidet, og i slutten av august arrangerte så DNT, med generalsekretær Kristin Krohn Devold i spissen, en 'nasjonal konferanse mot monstermaster' (Blåsmo, DNT 23.08.2007). Målet med konferansen var i følge Krohn Devold:

Å utfordre politiske myndigheter og få til reell dialog om alternative løsninger. Vi ønsker å medvirke til at Statnett som utbygger får nødvendig spillerom fra politiske myndigheter til ikke bare å velge "billigste løsning" for så store naturinngrep. (Habberstad, DNT 27.08.2007)

Arrangementet skulle være starten på en folkeaksjon mot «monstermastene». Sammen med NHO Reiseliv startet DNT samtidig en postkortkampanje mot kraftutbyggingen, hvor fotomontasjer viste naturbilder fra fjell- og fjordlandskap på Vestlandet, sett gjennom kraftmaster, og påført hilsener av typen "Greetings from Hardanger". Kampanjen provoserte Statnett og NVE, som mente bildemanipulasjonene var overdrevet og førte folk bak lyset.

Det er interessant at Kristin Krohn Devold sa at hun nå ønsker dialog. Skal vi få en løsning er dette nødvendig. Men når man presenterer bilder av en kraftledning som ikke skal komme, så lærer jeg ingen ting av det. Kortkampanjen er betydelig overdrevet Jan Bråten, samfunnsøkonom og spesialrådgiver i Statnett (Aalborg, N, 28.08.2007)

Gjennom sommeren pågikk en dispuTT rundt bruken av billedmanipulering som virkemiddel for å påvirke og opplyse om saken. Beskyldninger om urent spill kom fra begge parter, og påstandene var at motparten henholdsvis overdrev og underdrev mastenes visuelle påvirkning på landskapet i sine visualiseringer og illustrasjoner.

I oktober 2007 rapporterte avisa Hordaland om at det som etter hvert hadde fått navnet «Folkeaksjonen i Hardanger for kraftoverføring med sjøkabel»²⁶ gjennomførte 'folkemøte' med vardebrenning på tre steder i Hardanger (Red., AH 04.10.2007). Arrangementet skulle, som avisa refererte, holde saken varm, og var i følge aksjonistene en symbolsk markering av uenighet mot utbyggingsplanene til Statnett. Etter dette ser det imidlertid ut til at saken roet seg ned og så å si dukket under overflaten igjen.

5.5. Motstand i reprise

Ikke mange månedene senere toppet saken seg igjen, naturlig nok rundt 30. mai 2008, da NVE gjorde det endelige vedtaket om å gi anleggskonsesjon for kraftlinja. Til stor skuffelse for motstanderne ble det altså gitt konsesjon for luftledning på hele strekningen. NVEs konklusjon var til og med meget klar: «*Fordelane med kabel kan ikkje vege opp for dei høge kostnadane med kabel på dette spenningsnivået*» (Hofseth, BT 30.05.2008) Ved siden av Hardangeraksjonen og de direkte berørte kommunene, var DNT blant aktørene som nå førte an i mastedebatten. Samme dag som konsesjonen ble gitt Statnett, erklærte styreleder Tom Ivar Bern på DNTs egne nettsider at protestaksjonen mot monsternastene skulle leve videre; Turistforeningen skulle «*fortsette å jobbe for å verne Norges grønne gull*» (Maske, DNT 14.06.2008). I en melding til NTB uttrykte videre fagsjefen i foreningen, Jan Olav Nybo, at nå ville Turistforeningen, Norges Jeger- og fiskerforbund, Naturvernforbundet og WWF Norge samordne sine aksjoner (NTB, DN 30.05.2008). Det er her interessant å legge merke til at i motsetning til DNT hadde verken Norges Jeger- og fiskerforbund eller WWF gitt svar i noen av de to høringsrundene som gikk forut for vedtaket. På tross av Nybos utsagn var de imidlertid heller ikke blant de som klaget formelt da konsesjonen ble vedtatt.

Som vi så i forrige kapittel, gikk ikke konsesjonsvedtaket til NVE upåaktet hen, og direktoratet mottok hele 49 klager (Eggan 2008b). Riktignok var dette bare rundt halvparten så mange innvendinger, som det hadde kommet merknader til søknaden (Eggan 2008a), likevel var det ingen tvil om at motstanden mot utbyggingen fremdeles var meget stor.

Det var Olje- og energidepartementet som var ansvarlig for ankebehandlingen, og selv om de i noen grad var kjent med saken (Lindebotten, BT 07.06.2006), hadde de ikke hatt noen formell befatning med den enda. Som vi så i forrige kapittel, krevde også OED tilleggsutredninger, og Statnett ble sendt tilbake til kontorene for å forklare og forsvare sine forslag. Som del av ankebehandlingen dro OED dessuten til Hardanger på synfaring (Linga, HF 08.05.2009). Lokale interesserte var invitert til å bli med, og lokalbefolkningen fikk dermed en god anledning til å vise sin motstand. I løpet av to dager ble det avholdt en rekke markeringer på flere steder, og i tillegg til appeller og plakater ble det i lokale medier rapportert om kulturinnslag med

²⁶ Tidligere «Folkeaksjonen i Hardanger mot 420 kv. kraftlinje Sima – Samnanger», og senere igjen omdøpt til «Hardangeraksjonen».

hardingfele og rockeband, om fakkeltog, og om symbolsk brenning av kraftmaster (NTB, BA 03.05.2009).

5.6. Det blåser opp

Mens OED jobbet med klagebehandlingen holdt motstanderne seg i stor grad i ro, eller i alle fall utenfor nyhetsbildet. Høsten 2009 begynte de imidlertid å røre på seg igjen, og det ble tydelig at de langt fra hadde lagt ned arbeidet. I september rapporterte Bergens Tidende om at en gruppe fra Granvin Ungdomsråd var i Oslo og demonstrerte. *Mot* mastene, men også *for* en ny, nasjonal kabelpolitikk (Red., BT 09.09.2009). Et par dager senere stod det i lederen i samme avis at hardangerfolk kunne være fornøyde med innsatsen sin, for nå hadde olje- og energiministeren også bedt NVE om å utrede en løsning med sjøkabel over fjorden (Engesether, BT 11.09.2009). Dette altså etter at Statnett både hadde utredet flere sjøkabelalternativ selv, og fått Multiconsult til å gjøre det samme, i 2005/ 06. Det ble uttrykt skepsis til hva som lå til grunn for OEDs avgjørelse, da den kom på en av de siste dagene i valgkampen. Samtidig ble det trukket fram at statsråden trolig hadde lidd under hardt politisk press i saken, og at dette kunne ha hatt innvirkning på avgjørelsen.

I oktober ble det rapportert om at en delegasjon hadde møtt opp hos Olje- og energidepartementet med et opprop mot tre av de nært forestående kraftlinjeutbyggingene på Vestlandet (Hovland, TU 01.10.2009). Sammen med 14 kommuner hadde både NHO Reiseliv, Handels- og servicenæringens hovedorganisasjon, DNT, Naturvernforbundet, WWF, Norges jeger- og fiskerforbund og friluftslivets fellesorganisasjon (Frifo) skrevet under på dokumentet. Oppropet var *mot* luftlinjeutbygging, men i likhet med Granvinungdommene argumenterte det samtidig *for* mer bruk av kabling ved slike kraftutbyggingsprosjekter. Igjen ser vi altså at motstanderne prøver å få saken opp fra forvaltningsnivå, og til et politisk plan. Verdt å merke seg er at blant de sju overnevnte aktørene, hadde bare NHO Reiseliv, DNT og naturvernforbundet uttalt seg formelt, gjennom høringsrundene.

Forventningen om at OED nærmet seg et vedtak i klagesaken begynte etter hvert å vokse (Blindheim, DB 16.11.2009a), og nå dukket en ny aktør i kampen mot utbyggingen opp. «Bevar Hardanger»²⁷ var i følge prosjektleder Audun Klyve Gulbrandsen en organisasjon som skulle ta seg av den *nasjonale* motstanden mot kraftlinjeutbyggingen, til forskjell fra det som da het «Folkeaksjonen i Hardanger for kraftoverføring med sjøkabel», som var «*mer lokalt basert*» (Magnus, AP 27.07.2010). I følge nettsidene jobbet gruppa «*for samfunnsøkonomisk forsvarlige alternativer til den planlagte 420kV høyspentlinjen fra Sima til Samnanger*» (Bevar Hardanger 30.10.2009).

²⁷ Bevar Hardanger AS er «en prosjektorganisasjon som koordinerer den motstanden mot kraftmastutbygging som finnes i mange frivillige organisasjoner og i næringslivet i Norge.» (Bevar Hardanger 2012)

Med andre ord altså *mot* kraftlinje, men ikke nødvendigvis *for* sjøkabel. På dette tidspunktet var det likevel sjøkabelalternativet som hadde fokus: «*Det vi ønsker å få fram er at høyspentlinjer er gårdsagens løsninger. Kabler er ikke godt nok utredet fra NVE, vi mener OED må be NVE utrede dette nøyere.*» Erlend Horn, daglig leder i Bevar Hardanger (Hovland, TU 10.11.2009).

I november meldte Teknisk Ukeblad at aksjonsgruppa samlet inn underskrifter mot fjordspennet, og at de på Facebook, i løpet av ett døgn, hadde fått over 1000 medlemmer (Hovland, TU 10.11.2009). Knappe 14-dager senere rapporterte Hardanger Folkeblad (Gabrielsen og Løken 23.11.2009) at 4000 personer hadde undertegnet oppropet, og at Facebook-gruppa var oppe i 7000 tilhengere. I følge artikkelen jobbet nå flere personer på heltid mot kraftlinja.

Den skjerpede lokale motstandskampen fortsatte, og da Bevar Hardanger nå gjennomførte en ny variant av postkortaksjonen til DNT og NHO Reiseliv fra 2007, fikk saken nok en gang spalteplass i nasjonale medier. Store annonser, hvor det var manipulert inn kabler og master på velkjente motiver fra Hardangerfjorden, ble satt inn i en rekke norske nettaviser (Blindheim, DB 16.11.2009b). Dette provoserte Statnett, og atter en gang beskyldte de aksjonistene for å villedde folk i saken: «*Vi krever at aksjonsgruppen trekker tilbake sine fryktelige manipulasjoner og beklager overtrampet. Jeg er rystet over at det går an å senke seg ned på dette nivået.*» Tor Inge Akselsen, kommunikasjonsdirektør i Statnett (Blindheim, DB 17.11.2009). Og kraftlinje-motstanderne svarte: «*Det er mulig vi overdriver, men Statnett underdriver. (...) Det er ment for å illustrere et poeng og skape en debatt, og det må vi ha rett til som borgere i dette landet.*» Kampanjeleder Erlend Horn i Bevar Hardanger (Blindheim, DB 17.11.2009).

I følge en artikkel i Bergens Tidende (Ulvedal, BT 20.11.2009), var både denne kampanjen, og andre aktiviteter i regi av Bevar Hardanger, nå økonomisk støttet av flere næringslivsaktører, med midler 'i millionklassen'. I følge Teknisk Ukeblad (Sprenger, TU 30.12.2009), ga Johan Fr. Odfjell sammen med Trond Mohn og tre ulike stiftelser inntil 1,5 million kroner til disposisjon for protestorganisasjonen. Hos TV2 ble det kjøpt reklameplass for å illustrere konsekvensene av den planlagte kraftledningen, gjennom DNT ble det bestilt tre forskjellige utredninger som skulle etterprøve Statnett og NVEs vurderinger, og det ble dessuten brukt sponsormidler for å sette opp gratisbusser til Oslo i forbindelse med en demonstrasjon som skulle holdes der (Ulvedal, BT 20.11.2009). I løpet av november og desember var aksjonister i Oslo og demonstrerte to ganger (Gaasemyr, BT 25.11.2009; Valestrand, BT 04.12.2009).

5.7. Media blir forhandlingsarena

Utover våren dukket saken stadig oftere opp i media, og både utbyggerne og motstanderne av linja gjorde det de kunne for å støtte opp under sine synspunkter med fakta. Statnett ble bedt om å legge frem 'bevis' for at BKK-nettet virkelig var overbelastet, og at faren for nettsammenbrudd faktisk var stor. Motstanderne prøvde på sin side å bevise det motsatte (Gaasemyr, BT 16.01.2010). Forventningene om at

det snart ville foreligge en avgjørelse i ankesaken vokste stadig, og i begynnelsen av mars sendte ordførerne i Granvin og Ulvik brev til Riis-Johansen, med kopi til både statsministeren og miljøvernministeren, hvor de ba om et møte (Red., BT 03.03.2010). De ville diskutere olje- og gassindustriens kraftforbruk, og mulighetene for å legge kostnader i forbindelse med linjeutbyggingen dit. Statnett mente imidlertid ikke det forelå ny informasjon i saken, og så seg nå ferdige med den.

Utover våren fortsatte dermed meningsutvekslingen mellom partene i media. Blant motstanderne sto blant annet NHO Reiseliv og DNT sammen med Naturvernforbundet og WWF, blant tilhengerne gjorde Energi Norge, Norsk Industri og NHO Trøndelag og Møre og Romsdal felles sak. Særlig i Bergens Tidende var diskusjonen jevnt synlig, og særlig fikk utbyggersiden mye kritikk. Statnett ble blant annet beskyldt for ikke å ha gjort grundig nok jobb, og for å mørklegge prosessen rundt utbyggingen gjennom 'upubliserte rapporter' (Strand, BT 27.04.2010a), og ubesvarte henvendelser (Strand, BT 27.04.2010b). Tidlig i mars rapporterte Bergens Tidende om en demonstrasjon mot mastene i Bergen (Red., BT 05.03.2010), ut over det var aksjonistene lite synlige.

5.8. OED tar avgjørelse

Så, etter en nesten to år lang klagebehandlingstid, og til tross for iherdig innsats fra motstanderne av kraftlinja, opprettholdt altså OED NVEs konsesjonsvedtak den 2. juli 2010. Statnett ble tilkjent endelig konsesjon for å bygge kraftlinjen i luftspenn; det eneste alternativet som i følge utbyggerne ga god nok sikkerhet for kraftforsyningen til Bergen (Solli og Høisveen 2010: 10).

Etter en såpass langvarig og grundig utredning, skulle man kanskje kunne forvente at også motstanderne aksepterte avgjørelsen, og at saken nå roet seg igjen, men som vi har sett skjedde altså ikke dette. Tvert imot. En uke etter at avgjørelsen var offentliggjort, stod det å lese i Bergensavisen (Bjørndal, BA 09.07.2010) at aksjonsgruppa Bevar Hardanger hadde fått 8 000 nye tilhengere på Facebook, og med det var oppe i 30 000. Folkeaksjonen for sjøkabel hadde doblet oppslutningen til over 16 000 medlemmer. Hovedoverskriften var imidlertid enda mer slagkraftig, da nesten 2 600 personer, deriblant næringslivstoppen Johan Fredrik Odfjell (Bjørndal, BA 09.07.2010), nå hadde meldt seg til det som ble referert til som 'lenkegjengen', og ville aksjonere mot utbyggingen. Andre profilerte personligheter som talte motstandernes sak, og som vurderte å lenke seg fast, var blant andre teatersjef Bjarte Hjelmeland, musiker Ole Paus og professor, og tidligere statsråd Victor D. Norman (Nielsen, VG 03.07.2010; Rykke og Berget, NRK-H 07.09.2010; Henschien, TV2 06.08.2010).

Politisk fikk vedtaket den umiddelbare følge at Ulvik SV, Ulvik Ap og Granvin Ap ble lagt ned i protest, og at også andre Hardangerkommuner opplevde utmeldinger fra regjeringspartiene (NTB, NRK-H 14.07.2010). I følge en undersøkelse gjennomført av InFact AS, 3. og 4. august 2010, hadde Ap på Vestlandet gått ned med over 10 prosentpoeng på mindre enn to måneder (Norman m.fl., VG 05.08.2010)

Plutselig blåste det nå altså opp til full storm i media. Etter å ha vært en jevnt pågående diskusjon gjennom mange år, vokste nå saken på kort tid til en frisk krangel, og ble altså etter hvert et kokende «hybrid forum» (Callon 1998), eller et klassisk eksempel på det Nelkin betegner som en kontrovers. Og nå kom på mange måter motstanderne i saken virkelig på banen. De fikk i fullt monn bruke retorikk, argumentasjon og overtalelseskunst i media foran et stort publikum. De nådde endelig langt utover sitt lokale område og ble en varm nasjonal 'potet'. Statnett og de andre representantene for utbyggersiden, måtte dermed tåle mye og hard kritikk.

Blant debattantene var både privatpersoner, avisredaksjoner, politikere lokalt og nasjonalt, eksperter på diverse fagområder, politiske kommentatorer, næringslivsrepresentanter, naturvernere, miljøvernere, småbrukere, millionærer og en biskop. Og etter hvert mye brukte og godt kjente argumenter ble servert i stadig nye ordelag, og i mange former:

Departementet har ikke foretatt en skikkelig vurdering av alternativer til Hardangerlinjen som kan gjennomføres med mindre miljøkostnader enn denne
Einar Hope, professor emeritus ved Norges Handelshøyskole (Red., DN 21.07.2010).

(...) bygging av kraftmaster i Hardanger vitner om manglende forståelse for elementær samfunnsøkonomi
Steinar Strøm, styreleder i Vista Analyse (Red., DN, 21.07.2010).

Og løsningsforslagene på utfordringene varierte:

Det er nok bedre, både samfunnsøkonomisk og klimavennlig, å bruke gasskraftverkene i Nordsjøen eller nye på land
Sigve Tjøtta, økonomiprofessor (Red., DN 21.07.2010).

Ved å byggja ut røyrsystem og infrastruktur for naturgass, kan matavfallet brukast som biogass. Matavfallet i Bergen kan indirekte erstatta gigantmastene i Hardanger. (Vallestad og Nedkvitne, NRK-H 26.08.2010)

Hvis milliarder som er planlagt brukt på luftspennet i Hardanger i stedet brukes til energieffektivisering, vil det frigjøre 2 til 3 terrawatt-timer med strøm. (...) Det ville vært et solid bidrag til kraftbalansen og samtidig gi Bergen trygg strømforsyning. (Pedersen, Naturvernforbundet 2010b)

Saken hadde etter hvert fått svært store dimensjoner i media, og på dette tidspunktet så det ut til at Hardangeraktivistene hadde opinionen med seg. Da VG tidlig i august 2010 fikk gjennomført en undersøkelse med et landsrepresentativt utvalg av nordmenn over 18 år, var 55,7 prosent av de spurte motstandere av utbyggingen, mens kun 18,3 prosent svarte at de var for (Norman m.fl., VG 05.08.2010). En uke senere presenterte NRK og Bergens Tidende en tilsvarende undersøkelse kun for Hordaland, og der svarte hele 70 prosent at de ville ha sjøkabel

som løsning, mens 12 prosent foretrakk luftlinje hele vegen (Berget, NRK-H 13.08.2010).

Bare en måned etter at ankevedtaket var offentliggjort, lakk det ut informasjon om at en presset regjering, bak lukkede dører, diskuterte en ny vurdering i saken (Nielsen og Lomnes, VG 07.08.2010), og den 10. august ble det så offisielt; et møte med vestlandsordførere hadde resultert i et kraftlinjekompromiss. Utbyggingen skulle påbegynnes til fastsatt tid, men i motsatt ende av det som tidligere var planlagt. Her ville traséen uansett måtte gå i luftspenn. Samtidig skulle det gjøres enda en ny, uavhengig sjøkabelutredning, denne gangen ikke bare av eksterne aktører, de skulle delvis også være utenlandske. En annen del av avtalen var at de berørte ordførerne skulle få være med i arbeidet med å justere traséen (Sørliie m.fl., AP 10.08.2010). Med tanke på at kommunene i flere høringsrunder tidligere hadde nektet å uttale seg om mulige traséalternativer for et luftspenn, åpnet OED, som representant for utbyggersiden, nok en gang sin prosjektinnramming for motstanderne og tilbød dermed igjen en mulighet til å forhandle om en felles prosjektinnramming.

5.9. Ulike verdensbilder

Som vist i dette og forrige kapittel, forholdt motstanderne av utbyggingen seg i liten grad til Statnetts innramming av utbyggingsprosessen og den formelle saksgangen. De forholdt seg stor sett passive eller avvisende, og boikottet sånn sett Statnetts prosessinnramming.

I motsetning til Statnett hadde lokalbefolkningen i Hardanger i liten grad hatt mulighet til på forhånd å gjøre seg opp noen formening om hvordan innrammingen av prosjektet og prosessen ville forløpe. Med tanke på de sterke reaksjonene folk utviste, stort sett fra første øyeblikk prosjektet ble kjent, er det imidlertid åpenbart at prosjektet var 'varmt' i utgangspunktet. Når det gjelder prosessen derimot, kan det altså se ut som om lokalbefolkningen fant Statnetts innramming uinteressant, eller lite formålstjenlig. Den var ikke nødvendigvis 'varm', men den var heller ikke 'kald' på en måte som gjorde det interessant for motstanderne å forhandle innenfor den formelle saksgangen.

Statnett endret likevel ikke sin prosessinnramming, og i og med at motstanderne ikke gikk inn på denne forhandlingsarenaen ble det heller ikke rom for forhandlinger rundt en felles prosjektinnramming mellom partene. I stedet fant lokalbefolkningen altså sin helt egen veg. *Deres* arena innebar medieinnlegg, lobbyvirksomhet, markeringer, demonstrasjoner, egne utredninger, aksjoner og sivil ulydighet, og her fikk de uttrykt, og nådde i større grad fram med sine meninger. Etter hvert som diskusjonen gikk varm i media, økte motstandernes styrke. Der fikk de i større grad enn utbyggerne tak på diskusjonen, og klarte på den måten å utøve et svært sterkt press på regjeringen. Presset ble så sterkt, at regjeringen relativt raskt etter at ankevedtaket var offentliggjort, beordret nye vurderinger av sjøkabelalternativet.

For Statnett, NVE og OED fungerte media mindre effektivt som kanal for å uttrykke og formidle informasjon og meninger, og på denne arenaen gikk dermed prosessen 'varm' også for Statnett.

Dette kapitlet har vist hvordan prosessen *utenfor* den formelle saksgangen til Sima-Samnangerutbyggingen forløp. Vi har sett hvordan Statnett forholdt seg til sin 'tradisjonelle' prosessinnramming stort sett uavhengig av hva som foregikk i media. Vi har imidlertid også sett at ettersom temperaturen og trykket i situasjonen steg, og mediedebatten tok av, så ble utbyggerens utsatt for stort press, og havnet i en situasjon hvor de måtte *forsvare* heller enn å *forklare* sine handlinger, både når det gjaldt prosess og prosjekt.

Nelkin (1995) definerer det som et sentralt trekk ved kontroverser rundt teknologi og vitenskap at moralske argumenter ofte kombineres med utbredt bruk av fakta –eller teknologisk ekspertise. Ekspertisen fungerer i slike sammenhenger som politisk ressurs. I neste kapittel vil jeg derfor analysere innholdet i kontroversen fra sommeren 2010 med dette i fokus. Hvilke typer ekspertkunnskap eller forskning ble satt i spill? Hvordan ble ekspertise dermed brukt i de ulike aktørenes argumentasjonsstrategier? Og hvilken betydning hadde de ulike ekspertvurderingene?

6. Ekspertise til låns

Som vi har sett i de to foregående kapitlene, var det mange motsetninger og stor avstand mellom partene i Sima-Samnangersaken. Interessekonflikten var dyp, og hadde bakgrunn i svært ulike innramminger hos utbyggere og motstandere, både av hva prosjektet var og skulle være, og av prosessen så langt. Jeg har i de to foregående kapitlene analysert innrammingsprosessen, slik den foregikk gjennom søknadsprosessens ulike faser. Det vil si gjennom de fem årene som gikk fra den første meldingen ble sendt på høring, til saken eksploderte i media, sommeren 2010. Vi har sett hvordan diverse utredninger, rapporter, notater og brev ble sendt mellom aktørene, parallelt med at diskusjonen pågikk i media, og jeg har også analysert hvordan aktørene posisjonerte seg i forhold til hverandre.

Slik saken ble presentert i media, kunne man få inntrykk av at det meste dreide seg om hvorvidt de sentrale styresmaktene var villig til å gi lokalbefolkningen i Hardanger den sjøkabelen de ønsket seg eller ikke. Som vi skal se i dette kapitlet, var saken imidlertid langt mer kompleks; det var mange forskjellige aktører som etter hvert deltok i debatten, og det var stor variasjon både med hensyn til aktørenes visjoner og interesser, synspunkt og argumenter. Nettopp dette gjorde at diskusjonen ble så mangefasettert og vanskelig at den etter hvert gikk over fra å være en *uenighet* til å bli en *konflikt*, som utviklet seg videre til en *krangel*, for deretter altså å ende som en *kontrovers*, utspilt på diverse arenaer.

Kontroverser er debatter som oppstår når forskningsresultater spriker eller når forskningen utfordrer etablerte sannheter, generell samfunnsetikk eller sterke politiske mål (Aune 2010).

I tilfellet Sima-Samnanger har vi både sett elementer av at generell samfunnsetikk og at sterke politiske mål har blitt utfordret, men mer enn noe har vi gjentatte ganger sett at ulike eksperters forskningsresultat, eller ekspertkunnskap, har sprikt. Kabelekspertene har vært uenige seg imellom (som vi skal se, delvis også med seg selv), og miljøbevegelsen har delt seg. Men ikke minst har eksperter på *forskjellige* fagfelt stått opp mot hverandre. Det som gjør «Monstermastkontroversen» til en *offentlig* kontrovers er dessuten at ekspertene også har vært uenige med ikke-eksperter.

Som jeg også har vist i de foregående kapitlene, var ikke motstanderne av utbyggingen noen enhetlig gruppe, snarere tvert i mot. Her finner vi en rekke *forskjellige* aktører, og de brukte *ulike* innfallsvinkler for å argumentere for sine synspunkter. Det som var av tilhengere av utbyggingen, var imidlertid en mer homogen gruppe. Dette var stort sett aktører med ulike næringslivsinteresser, som var opptatt av å sikre en stabil og rimelig strømforsyning for bedriftene. I tillegg skilte Samnanger herad seg fra de andre kommunene, ved at de støttet utbyggingen.

Et tydelig trekk ved debatten var likevel at alle aktørene på en eller annen måte kjempet for å bevise eller motbevise sine holdninger 'vitenskapelig'. Ikke bare fagfolk, men også befolkning og presse, henviste gjerne til noe som var 'bevist' eller 'dokumentert'. De belte altså sine synspunkter gjennom å henvise til autoriteter i form av forskere, eksperter og vitenskapelig materiale. Samtidig gjorde de også forsøk på å tilbakevise andres innspill på bakgrunn av *manglende* vitenskapelig grunnlag. Det var altså med andre ord ikke bare Statnetts eksperter og byråkrater som produserte informasjon, kunnskap, rapporter og analyser. I svært høy grad deltok også andre eksperter, og ikke minst lekfolk. Både blant pressefolk, miljøaktivister, lokalpolitikere og økonomer dukket det opp mer eller mindre autodidakte eksperter på energi, og den totale mengden saksopplysninger – i varierende grad basert på fakta – ble etter hvert nærmest uoverskuelig.

Som presentert i kapittel to, klassifiserte Nelkin (1995) ulike typer av kontroverser i fire kategorier. Den første kategorien favner kontroverser hvor sosiale, moralske eller religiøse spørsmål er kommet i konflikt med teknologi. Den andre favner kontroverser hvor lokalmiljø står i konflikt med storsamfunn; hvor *noen* må lide for at *alle* skal ha det bra. I den tredje kategorien plasserer Nelkin kontroverser som har oppstått fordi folk frykter helse- eller miljøskader som følge av kommersielle aktørers handlinger. Mens den fjerde kategorien favner kontroverser hvor individuelle forventninger har kommet i konflikt med fellesskapets mål; gjerne knyttet til statlig regulering eller lovpålegg. Vi skal se at kontroversen rundt Sima-Samnangerutbyggingen inneholdt elementer som passer godt med i alle fall to av Nelkins kategorier.

I dette kapitlet vil jeg analysere selve kontroversen som utspant seg sommeren 2010. Dette innebærer at jeg vil se på hvordan argumentasjonen i kontroversen knyttet seg til ekspertise, og ikke minst til forskjellig *type* ekspertise. Jeg skal altså undersøke hvordan både utbyggerne og motstanderne av utbyggingen tok i bruk ulike strategier, men hvor hele tiden ekspertkunnskap inngikk i argumentasjonen. Dette var både for å bygge opp under, og for å legitimere egne påstander, men også for å 'fordrive' motstandernes. På den måten vil jeg analysere ut hvilken ekspertise som ble etterspurt, og hvordan disse ekspertenes kunnskap dermed også var viktig med hensyn til å 'styre' kontroversen, og ikke minst få innvirkning på resultatet av den.

6.1. Innbyggere vs. utbyggere

I de foregående kapitlene har jeg i mange sammenhenger brukt fellesnevneren 'utbyggerne' om de aktørene som har arbeidet for å få gjennomført kraftlinjeutbyggingen mellom Sima og Samnanger. Utbyggersiden kan sies å bestå av både Statnett, NVE, OED og olje- og energiministeren. I praksis representerte de alle staten, og sto i en hierarkisk forbindelse til hverandre: Olje- og energiministeren leder olje- og energidepartementet, som i kraftutbyggingssaker har delegert all

konsesjonsmyndighet til NVE²⁸ (Lovdata 25.10.2011), som på sin side både har gitt konsesjon for utbygging til Statnett, og er deres kontrollinstans (Red., NVE 11.02.2009). Dette gjorde at deres opptreden i debatten ble rimelig homogen. Selv om NVE-sjef Agnar Aas sommeren 2010 kom med forsiktig kritikk av Statnetts prosess, og uttrykte at: «*Hardanger ville vært en mye lettere prosess, hvis den som søker hadde vært flinkere til å gå opp veien i forkant*» (Sprenger, TU 21.06.2010), var disse aktørene samstemte og støttet hverandre utad med hensyn til faglige analyser og vurderinger. Innvendinger mot de forvaltningsmessige forholdene mellom 'statsaktørene' ble i noen grad tatt opp i media (Sandven, BT 07.07.2010), men uten at det ble noe stort tema. Kanskje kan likevel noe av motstandernes totale avvisning av prosessen ligge i at utbyggerne hadde en så strengt hierarkisk, forhåndsoppsatt prosedyre å følge, at den for motstanderne kan ha virket ugjennomtrengelig, og 'nytteløs' å begi seg inn på.

Statnetts rolle i kontroversen må betraktes med utgangspunkt i deres oppgave som statsforetak. De skal som systemansvarlig nettselskap til en hver tid sørge for: «*en samfunnsøkonomisk rasjonell drift og utvikling av det sentrale overføringsnettet for kraft.*» (Red., Statnett 29.06.2011). De har også ansvar for forsyningssikkerheten i landet og skal «*sikre momentan balanse mellom samlet produksjon og forbruk, hensyn tatt til kraftutveksling med omkringliggende kraftsystemer og eventuelle flaskehalsar i nettet.*» (OED 2001–2002)

Dette er retningslinjer som setter klare rammer for Statnetts valg og handlinger i utbyggingssaker generelt, Sima-Samnanger inkludert. I denne sammenhengen er det verdt å reflektere over hvordan et slikt mandat generelt sett fratrar Statnett muligheten for å sette naturvern foran forsyningssikkerhet i tilfeller hvor en av de to må vike.

Når det gjelder de som ble berørt av utbyggingen har jeg i denne oppgaven både brukt benevnelsen 'lokalbefolkning' og 'motstandere' uten å skille disse. Dette har jeg gjort fordi det i media i overveiende grad var lokale aktører som var sentrale blant motstanderne, i særdeleshet i de innledende rundene. På tross av at Hardangeraksjonen sommeren 2010 blant annet skiltet med at nesten 2 600 mennesker «*i alle aldre fra hele landet*» (Bjørndal, BA 09.07.2010), stod klare til å aksjonere mot mastene, og på tross av at det delvis var argumentert med at hele den norske turistnæringen ville lide under utbyggingen (Hovland og Sprenger, TU 26.10.2009), var andelen medieoppslag som ikke først og fremst rapporterte om lokalbefolkningens engasjement svært begrenset²⁹.

Blant motstanderne av utbyggingen var det mange typer aktører som var langt framme i mediebildet, og som på ulike måter drev aktivt 'motstandsarbeid' gjennom kontroversen. Blant disse var særlig de tre Hardangerkommunene Ulvik, Granvin og

²⁸ Pr. 02.07.2010, da OED felte dom i ankesaken mot NVE, hadde delegeringsvedtaket for konsesjonsmyndighet til NVE innlagt det forbehold at «saker av prinsipiell karakter eller med betydelig motstridende samfunnsinteresser avgjøres av departementet» (Lovdata 2009). Dette forbeholdet ble fjernet fra delegeringsvedtaket 24.10.11 (Lovdata 25.10.2011), i tråd med forutsetningen Sivilombudsmannen anførte i sitt ankesvar av 14.10.10 (Fliflet 2010).

²⁹ Med utgangspunkt i søk på Internet og hos medieanalysebyrået Retrievers ATEKST.

Kvam, sammen med Turistforeningen, NHO Reiseliv, Hardangeraksjonen og Bevar Hardanger. I tillegg ble en del enkeltpersoner etter hvert høyt profilert. Dette gjaldt kanskje særlig leder for Granvin Ungdomsråd og talsperson for Hardangeraksjonen, Synnøve Kvamme, sekretær i Hardangeraksjonen og styreleder i Bevar Hardanger, Klaus Rasmussen, tidligere leder av Hardangeraksjonen og ordfører i Kvam (2007-2011), Jan Ivar Rødland, samt næringslivsleder Johan Fredrik Odfjell. Dette var en delvis 'brokete' forsamling, som trolig appellerte til flere forskjellige 'målgrupper'.

6.2. Fornuft og følelser

Kjernen i «Monstermastkontroversen» var altså hvorvidt det skulle bygges en ny høyspentlinje mellom Sima og Samnanger i Hardanger eller ikke. Som vi så i kapittel 4 hadde det vært en mangeårig oppmerksomhet og bekymring rundt forbruksutviklingen i BKK-området, og situasjonen ble allerede i 2005 beskrevet som kritisk. Det primære argumentet til fordel for en utbygging var altså teknisk begrunnet og håndfast, og baserte seg på kunnskap og informasjon samlet inn og bygd opp over tid. Det kunne ikke minst tallfestes helt konkret. Selv om forsyningssikkerheten ble framholdt som alfa og omega for valg av løsning ble imidlertid flere andre momenter lagt fram som støtteargumenter for utbyggingen. Det ene var rett og slett at velstandsnivået for den vanlige forbruker i området måtte kunne *utvikle seg* (Løvås 2010). Kanskje forlokkende å tenke på for en del, det passet imidlertid dårlig med strategien til de som ville sørge for forsyningssikkerhet gjennom ENØK-tiltak og *reduksjon* i forbruket.

Et kanskje viktigere støtteargument for utbyggingen var det, at en styrket linje var nødvendig for verdiskaping i næringsliv og industri i regionen. Blant annet var linjen nødvendig for å få fraktet kraft *ut* av området i overskuddsperioder (Sprenger, TU 12.01.2010), til inntekt for småkraftprodusenter og flere distriktskommuner på Vestlandet. En luftlinje ville i motsetning til sjøkabel gjøre det mulig for småkraftprodusenter å hekte seg på systemet flere steder, slik at det ble lettere å tjene penger på kraftsalg (Hjertenes, BT 08.06.2009). Dette var i større grad et argument som ble tatt vel imot, naturlig nok blant aktørene som nøt godt av disse mulighetene. Statnett og co var dermed ikke *helt* alene om å være for en utbygging i luftspenn. De hadde blant annet med seg Småkraftforeninga, som fryktet at forsinkelsen en sjøkabel ville innebære skulle ta gnisten fra småkraftutbyggere i området (Elle, N 13.08.2010). De hadde med seg Norsk Industri, som fryktet nedleggelse og at bedrifter skulle flykte fra Norge (Gram, TU 24.02.2010), og de hadde med seg Energi Norge, som fryktet 'priskriser', og var bekymret for forsyningssikkerheten i området (Red., Energi Norge 02.07.2010). Dessuten var NHO, region Trøndelag og region Møre og Romsdal, pådriver for en løsning med master³⁰.

Det var åpenbart at Statnetts prosjektinnramming var styrt av 'fornuftsargumenter'. Så lenge informasjonen som lå til grunn for deres analyser ikke

³⁰ Med andre ord gikk NHO aktivt inn både for å bygge ledning så snart som mulig (Bysveen m.fl. 2010), og for ikke å bygge ut noen kraftlinje over hodet (Red., NHO Reiseliv 05.07.2010).

ble underkjent, var det med andre ord vanskelig å si noe på konklusjonen om at en utbygging var nødvendig. På tross av dette, var det altså likevel ikke pragmatisk aksept som rådet da utbyggingsplanene ble offentlig kjent. Lokalbefolkningen i Hardanger hadde et helt annet syn på saken; de hadde som vi vet gjort en helt annen innramming av prosjektet. På tross av at Statnett satt på tallfestede 'bevis' for at behovet for en nettførsterkning var reell, var det for lokalbefolkningen ingen fornuft i å bygge en kraftmasttrasé gjennom lokalmiljøet deres. Det primære argumentet *mot* en utbygging var for deres del at naturen, nærmiljøet og utsikten måtte vernes. At de skulle betale prisen for at Bergen trengte mer kraft, var heller ikke umiddelbart innlysende for dem. En luftlinje ville bli skjemmende og ødeleggende for et til dels urørt naturområde der de bodde, og den ville i tillegg gå gjennom viktige friluftsområder. For dem var det et spørsmål om livskvalitet, og argumentene deres var, i alle fall i utgangspunktet, basert på følelser. Dermed var de heller ikke målbare, etterprøvbare, eller mulige å tallfeste. Deres innramming av prosjektet, var i det store og hele verdibasert.

Ved å se prosjektinnrammingene til utbyggerne og lokalbefolkningen i Hardanger ved siden av hverandre, blir det tydelig at kontroversen som oppstod i Hardanger (i alle fall) var av det slaget vi kan kalle Nelkins (1995) første kontroversstype, som hun hevder er av de mest uhåndterbare: Kontroverser der sterke personlige følelser, etiske og moralske verdier, settes opp mot teknologi (nye teknologitunge prosjekter). Hoveddimensjonen i konflikten kom til å begynne med relativt klart til syne. For lokalbefolkningens del var det følelsene for naturen som var det essensielle. For Statnett og utbyggersiden var det forsyningssikkerheten som gjaldt. *Natur* stod opp mot *teknologi*. Vi kunne altså forvente deltakelse fra eksperter innen for eksempel teknologi, statistikk, biologi, økologi mv. Etter hvert som kontroversen utviklet seg skjedde det imidlertid en forskyvning av det opprinnelige fokuset, og som vi har sett, ble det snart argumentert rundt *samfunnsøkonomi* og i noen grad *teknologi* i stedet for forsyningssikkerhet og følelser for naturen og miljøet.

Gjennom utredningsarbeidet i forkant av Statnetts konsesjonssøknad, hadde både biologer, økologer, geografer, geologer, botanikere og landskapsarkitekter jobbet med å utrede de mange ulike aspektene ved en luftlinjeutbygging i Hardanger, og konsekvensene det ville få for omgivelsene. Disse fagfolkene representerte altså ekspertene på natur og kultur, og til sammen produserte de knappe 400 sider med konsekvensutredninger rundt landbruk, landskap, reiseliv/ turisme, villrein/ tamrein, friluftsliv, kulturminner/ kulturmiljø, samt naturmiljø (Aas 2006; Bjørnstad 2006; Colman og Eftestøl 2006; Moe og Spikkeland 2006; Rieck 2006; Skaug 2006; Skjerping 2006). Med tanke på at det store argumentet fra motstanderne av linja i utgangspunktet var natur- og miljøvern, kunne man forvente at dette var eksperter som skulle få stor plass i diskusjonen etter hvert som den utviklet seg. Dette viste seg imidlertid ikke å gå i oppfyllelse. Interessant nok førte eksperter innenfor disse fagfeltene i svært liten grad ordet i kontroversen.

6.3. Bergen kan gå i svart

Statnett, NVE og OED hadde, i motsetning til det man kunne få inntrykk av i media, gjort et meget grundig arbeide både med hensyn til prosjektering og utredning av saken. De gjorde i den forbindelse både bruk av egne eksperter, og de hentet inn eksperter utenfra. Konsekvensanalyser for natur, kultur og miljø, samt mulighetsstudier for bruk av sjøkabel, var det utenforstående eksperter som sto for, mens krafteksperter som sammenstilte og analyserte statistikk og historisk forbruksmønster, satt hos Statnett. Det var med andre ord deres analyser, prognoser og konklusjoner som lå til grunn for at beslutningen om utbyggingen ble tatt, og dermed var det altså denne ekspertisen som etter hvert ble satt i tvil da kontroversen var et faktum.

Usikkerheten rundt hvordan den fremtidige forbruksveksten og kraftbalansen i BKK-området ville bli, og kunne reguleres, ga imidlertid stort rom for å trekke inn flere og ulike typer forskningsbasert kunnskap i diskusjonen. Og etter hvert fikk Statnetts krafteksperter selskap både av naturvernere (Pedersen, Naturvernforbundet 11.08.2010), næringslivsledere (Odfjell, BT 17.09.2010), journalister (Gaasemyr, BT 16.01.2010), vitenskapsteoretikere (Skirbekk, BT 03.08.2010), eksperter på energiøkonomisering (Høyen 2010), og ikke minst økonomer (Andersen 2009; Strøm og Rasmussen 2009; Hope, BT 28.04.2010), i arbeidet med å vurdere energisituasjonen i BKK-området.

Ut fra det som kommer frem av dokumenter og i media knyttet til konsesjonssaken, var det for Statnetts del *ett* argument som hadde avgjørende betydning for vedtaket om å bygge Sima-Samnangerledningen. Fra deres side var saken, på bakgrunn av de statistiske og tekniske utredningene og analysene de hadde gjort, klar: Strømforbruket nærmet seg faretruende grensen for hva nettet inn til området var i stand til å levere. Dager med høyt forbruk kunne dermed resultere i en krisesituasjon med mørklegging av deler av området (Knutsen og Rue 2006). BKK-området trengte altså en nettførsterkning for å få forsyningssikkerheten til området opp på et akseptabelt nivå, og en kraftlinje i luftspenn mellom Sima og Samnanger var som vi så i kapittel 4 besluttet som det beste alternativet (Knutsen og Rue 2005).

Det var i utgangspunktet altså kun *ett* argument (men dette var til gjengjeld tungt ekspertisebasert) motstanderne av utbyggingen hadde å gå til angrep på. Dette gjorde de imidlertid på ulike måter, og argumentasjonen som ble brukt gikk etter hvert i to hovedretninger.

- 1) En styrking av forsyningssikkerheten kan løses på en annen og bedre måte
- 2) Behovet for en styrking av forsyningssikkerheten (en kraftledning) er ikke reelt

Den første hovedretningen for argumentasjonen i kontroversen var altså knyttet til en tanke om at det valget som var gjort ikke var det beste, eller i det minste et *godt nok* valg. At motstanderne av utbyggingen presenterte muligheten for å velge en annen løsning enn den foreslåtte, viser at kontroversen kan betraktes som et eksempel på Nelkins (1995) kontroversstype 2: En kontrovers som oppstår i møte mellom

lokalmiljø og storsamfunn, når et prosjekt er til det beste for samfunnet i sin helhet, samtidig som det går ut over noens nærmiljø. I denne typen kontrovers er det altså ikke prosjektet eller teknologien som sådan det er noe galt med, det er de miljømessige og politiske avveiningene og valgene som er gjort.

Som vi har sett ble ønsket om å få utredet og lagt kabel i sjø og tunnel holdt høyt allerede tidlig i prosessen, og sjøkabelteknologi fikk etter hvert mye oppmerksomhet også i utredningsprosessen. I tillegg var det dessuten en del som argumenterte for å bygge et SVC-anlegg i Samnanger i stedet for ny kraftlinje, mens atter andre trakk fram alternative innføringsveger som en måte å unngå at luftlinja ble bygd slik den var planlagt.

Den andre hovedretningen for argumentasjonen i kontroversen dreide seg om å motbevise at behovet for en linje faktisk var reelt. Denne typen argumentasjon kom relativt sent inn i debatten, og fikk kanskje derfor mindre fokus enn den hadde potensiale til. Også her var det rom for at mange eksperter kunne komme med innspill, og også argumentasjonen knyttet til dette alternativet gikk i flere retninger. Noen mente rett og slett at forsterkningsbehovet ikke var reelt, og heller ikke kom til å bli det med det første. Andre anerkjente at det var behov for å gjøre noe med kraftsituasjonen, men mente det blant annet gjennom ENØK-tiltak var mulig å begrense forbruksveksten tilstrekkelig til at det ikke ble nødvendig å bygge noen ny linje.

6.4. Natur eller miljø?

Som nevnt deltok i svært liten grad eksperter innen natur- og miljøfag i kontroversen. Det gjorde derimot miljøbevegelsen. Naturvernforbundet, i stor grad frontet av Lars Haltbrekken, var blant aktørene som etter hvert plasserte seg aller lengst fremme i mediebildet i kontroversen. Som vi så i forrige kapittel var det blant annet hos lokallaget i Kvam at Hardangeraksjonen ble stiftet. I første høringsrunde, den eneste høringsrunden Naturvernforbundet deltok i, erkjente de faktisk kraftbehovet i Bergen (Knutsen og Rue 2006), men som så mange andre, uttrykte de ønske om kabling i stedet for luftlinje. Naturvernforbundet var under vegs i prosessen blant aktørene som argumenterte for at oljenæringen måtte betale for en sjøkabel (Red., Naturvernforbundet 01.06.2007), da det var oljenæringen som i følge forbundet var 'skyldig' i det økte kraftbehovet. Etter hvert kom de imidlertid til å bli en av de mest sentrale forkjemperne for energieffektiviseringstiltak som alternativ til luftlinje. I sin argumentasjon for dette alternativet, viste de hovedsakelig til egne beregninger rundt energiforbruk, og tallfestet blant annet energieffektiviseringstiltak til å kunne «frigjøre så mye som 2-3 terrawattimer (Twh) med strøm.» (Pedersen, Naturvernforbundet 11.08.2010) Tyngden som ekspertise i kontroversen hadde de i utgangspunktet i kraft av å være naturvernere. I argumentasjonen inntok de imidlertid i stor grad rolle som krafteksperter, og vi ser altså at de vred fokus fra å argumentere med naturmiljøets verdi i seg selv, til å argumentere rundt et hovedsakelig teknisk spørsmål, nemlig energieffektivisering.

Fra miljøbevegelsens side kom blant annet også WWF og Zero³¹ med enkelte innspill i kontroversen, men de var imidlertid splittet i sin argumentasjon. WWF var kanskje den aktøren som i størst grad holdt seg til å argumentere på et naturfaglig verdigrunnlag: «*Høyspentmaster i området vil kutte tvers gjennom inngrepsfri natur og reinens beitemarker, gjøre uopprettelig skade på vegetasjon og drepe store mengder fugl hvert eneste år.*» (Finstad, WWF 02.07.2010) De refererte blant annet til at det var FNs naturmangfoldår i 2010, og dessuten til at Norge hadde forpliktet seg til å stoppe tapet av biologisk mangfold. Samtidig påpekte de imidlertid også at «*moderne alternativer er tilgjengelige*», og de føyde seg dermed inn i rekken over aktører som krevde sjøkabel. Til 'bevis' for at sjøkabel var et mulig alternativ trakk de inn sjøkabelen som var lagt i Oslofjorden. I motsetning til Statnett, som brukte problemene med denne kabelen som argument *mot* kabel i Hardangerfjorden, brukte altså WWF det som argument *for* kabling at det faktisk var gjort før. Forøvrig legitimerte de sjø- og jordkabel som mulig alternativ gjennom å peke til at den danske kabelpolitikken vedtatt i 2008, på sikt innebar jordkabling av hele sentralnettet (Finstad, WWF 02.07.2010). Her var det i realiteten altså ikke ekspertise det ble vist til, men en vidtfavnende politisk avgjørelse, som (forhåpentligvis) støttet seg til ekspertise.

Verken WWF eller Zero tok del i den formelle saksbehandlingen gjennom å svare på høringer, i media kom de altså likevel med innspill. Og det var særlig i innspillene fra miljøbevegelsen at skillet mellom *miljø-* og *naturvern* kom tydelig til uttrykk.

Blant poengene i kontroversen som i noen grad ble trukket frem, men som ikke ble holdt høyt, var at en styrking av det norske sentralnettet ville være en klar strategi for å legge til rette for satsning på klimavennlig, fornybar kraftproduksjon. Einar Håndlykken i Zero var tydelig på at Norge trengte å bygge flere kraftlinjer for å få frem mer fornybar energi: «*Vi trenger mer fornybar energi i Norge for å erstatte fossil energi som gir klimaødeleggelser. Og for å få denne kraften frem til forbrukeren så må det kraftlinjer til*» (Granli og Rønning, NRK-H 06.07.2010). Et hovedpoeng var også at det ikke måtte være noen automatikk i at det å putte en kabel i sjøen eller jorda var bedre for naturmangfoldet enn å la strømmen føres i luftlinje. På generelt grunnlag uttrykte Zero at de var åpne for å kombinere bruk av kraftlinjer i luft, jord og sjø, men uttalte samtidig at estetiske og visuelle hensyn ikke burde tillegges for stor vekt i slike sammenhenger. «*Vi snakker om så store saker som klimaproblemet og den trusselen det er for livet og menneskene på jorda*» Einar Håndlykken i Zero (Granli og Rønning, NRK-H 06.07.2010). I en uttalelse til Bergens Tidende uttalte også BKK-sjef Atle Neteland at «*strømnettet spiller en nøkkelrolle for at Norge skal nå klimamålene om fornybar energi*» (Hjernerens, BT 08.06.2009).

Zero trakk også et annet 'klimaargument' inn i kontroversen, og dette var knyttet direkte til diskusjonen rundt bruk av sjøkabel i Hardanger. Å få lagt kabel i stedet for

³¹ Zero Emission Resource Organisation (ZERO) er i følge egen nettside (Buch, ZERO 14.04.2011) en uavhengig, ideell stiftelse som jobber for å begrense de menneskeskapte klimaendringene og for å møte verdens voksende energietterspørsel uten å skade miljøet.

luftledning der, ville nemlig innebære en ny runde med utredninger og konsesjonsbehandling, noe som ville medføre en forsinkelse på flere år. Statnettsjef Auke Lont uttalte at det ville være snakk om hele ti nye år før en kraftlinje ville være på plass, om ikke OED opprettholdt konsesjonen til å bygge lufttraséen (Sprenger, TU 21.06.2010). Forsyningssikkerheten i Bergen trengte imidlertid en oppgradering raskt, og i perioden frem til en ny forbindelse sto ferdig ville det bli nødvendig å ta i bruk midlertidige løsninger for å sikre forsyningen. Delvis kunne forbruket slås av, og delvis kunne nytt forbruk forbyes (etablering av ny næringsvirksomhet kunne m.a.o. ikke tillates). En *langvarig* situasjon med dårlig overføringskapasitet til Bergen ville imidlertid kunne ende i at mobile gasskraftverk måtte settes i drift (Sprenger, TU 07.06.2010), noe som igjen ville medføre store uønskede og unødvendige CO₂-utslipp. Her hadde Zero gjort beregninger som viste at det årlige ekstrautslippet av CO₂ ville tilsvare utslippet fra 50 000 personbiler. Naturvernforbundets Lars Haltbrekken var blant de som trodde på Zeros regnestykke, men han uttrykte samtidig at han trodde regjeringens uttalelser om faktisk å sette i gang mobile gasskraftverk var tomme trusler, brukt for å tvinge gjennom luftlinja (NTB, DB 17.08.2010).

Det vi ser er altså at den av aktørene i miljøbevegelsen som var mest aktiv i kontroversen i stor grad hadde vridt sitt fokus fra å handle om naturmiljøets verdi i seg selv, til å handle om energiøkonomisering.

6.5. Et unødvendig tiltak?

Etter hvert som kontroversen utviklet seg, var det flere aktører som tok til orde for at det ikke var nødvendig med noen ny innføringslinje inn til BKK-området i det hele tatt. Og de som argumenterte for dette fokuserte på flere ting. For det første prøvde de å bevise at trykket på linjene inn til området i utgangspunktet ikke var så stort som Statnett og BKK ville ha det til. I tilknytning til dette hadde blant annet to journalister fra Bergens Tidende gått gjennom tallene for overført kraftmengde til BKK-regionen en dag, og på bakgrunn av dette konkludert med at linjekapasiteten var mer enn god nok som det var (Gaasemyr, BT 16.01.2010). Her var det altså *journalister* som, i stedet for eksempelvis å intervju uavhengige eksperter innen energifeltet, selv inntok rollene som 'krafteksperter'. Med utgangspunkt i tallmaterialet de hadde skaffet seg som 'bevis', presenterte de et regnestykke som tilsynelatende tilbakeviste Statnetts beregninger. I Statnetts svar på innlegget noen dager senere, forklarte de imidlertid forskjellen på *normal*forbruk og situasjoner hvor kapasitetsutnyttelsen var over det de vurderte som forsvarlig; situasjoner som i følge dem oppsto stadig oftere (Akselsen, BT 19.01.2010). Her ble altså Statnetts profesjonelle krafteksperter tvunget til å forholde seg til ikke-eksperter, og til nærmest å forsvare seg overfor disse.

I tillegg til å bevise at nåsituasjonen var akseptabel som det var, måtte imidlertid de som verken ville ha linje til lands, vanns eller i luft, også bevise at forbruket i BKK-regionen ikke var stigende. Her var det i stor grad næringslivets forbruk som ble trukket fram. En sentral motstander mot linja ble etter hvert næringslivsleder

Johan Fredrik Odfjell, som fikk flere oppslag i media, blant annet for å ha støttet «Bevar Hardanger» med inntil 1,5 millioner kroner³², men også for å ha laget en hel liste med 'bevis' for at Sima-Samnangerlinja var unødvendig. Flere av Odfjells argumenter var knyttet til at forbrukerne skulle få oppmuntring og informasjon omkring ENØK og reduksjon av strømforbruk. En del handlet om dialog og avtaler med storforbrukere omkring forbruk, i tillegg måtte det installeres avanserte målings- og styringssystemer, AMS, i privathjem. Teknologer burde dessuten 'utfordres', og det måtte 'brukes fantasi' (Odfjell, BT 17.09.2010). Odfjell trakk også frem noe av det som var skjedd konkret på industri- og næringsområdet etter at de første vurderingene rundt Sima-Samnangerutbyggingen ble gjort. Utvikling som i følge han medførte at det ikke var «*noen grunn til å frykte mørklegging av Bergen by*» (Sprenger, TU 30.12.2009). Spesifikt nevnte han at Troll var blitt utbygd mindre enn planlagt, at Hydros aluminiumsverk på Karmøy ikke var blitt utvidet, men derimot at varmekraftverket på Mongstad var satt i drift (Sprenger, TU 30.12.2009). Odfjell ble blant annet referert til som «*næringslivslederen som blant annet har vært styreleder i Hafslund og Orkla ASA*» (Sprenger, TU 30.12.2009). Vi ser altså at hans status som ekspert i kontroversen, ble støttet opp under av tittel og posisjon. Her var det med andre ord Odfjells posisjon som næringslivsleder som ble vektlagt for å gi tyngde til hans utsagn.

BKK var ikke enige i Odfjells 'ekspertuttalelser' om næringslivet i regionen. De hevdet tvert imot at Troll ville kreve *mer* kraft i fremtiden, at CO₂-fangstanlegget på Mongstad ville kreve mer kraft enn først medregnet, i tillegg til at et nytt anlegg av Frank Mohn ble bygd på Askøy. Deres vinkling i denne sammenhengen var at de ønsket å bidra til vekst, sysselsetting og verdiskaping i regionen (Red., BKK 15.01.2010), og her ser vi altså igjen at et samfunnsøkonomisk argument trekkes inn i diskusjonen. Statnett svarte på Odfjells utspill med å forklare langtidsperspektivet i deres planlegging. (Sprenger, TU 30.12.2009).

Blant de som argumenterte for at en ny linje var unødvendig, var det også noen som trakk inn den globale oppvarmingen som argument for at kraftbehovet ikke ville øke så mye som stipulert av Statnett. Klimaendringene skulle i følge disse medføre mindre behov for oppvarming (Sprenger, TU 12.01.2010), og dermed altså redusere det totale energibehovet/ -forbruket. Klimaforandringene ble imidlertid også brukt som argument til *fordel* for utbyggingen. Da med det utgangspunkt at været ville bli mer ekstremt, og blant annet legge sterkere press på linjene i perioder med ekstrem kulde (Sprenger, TU 12.01.2010). Her ser vi altså at samme faktagrunnlag (rundt klimaendringene) ble brukt til argumentasjon både for og mot utbyggingen.

6.6. En bedre løsning

Det var altså mange ulike aktører i «Monstermastsaken» som tidlig stilte seg bak et krav om at sjø- og jordkabel måtte utredes, og velges i stedet for luftlinje. Og det var, som vi har sett flere ganger, den sterke troen på en kabel-løsning som etter hvert

³² Sammen med Trond Mohn og tre ulike stiftelser (Sprenger, TU 30.12.2009)

ble så utbredt og intens at regjeringen sommeren 2010 ikke så noen annen utvei enn å bøye seg for 'folkekravet', og utrede en sjøkabel-løsning nok en gang. Aktørene som uttrykte ønske om kabling var fra første stund mange og varierte. Både privatpersoner, foreninger, lag, råd og kommuner talte varmt for alternativet (Knutson og Rue 2006), og allierte seg med ulike eksperter i diskusjonen.

Et av de sentrale temaene kabeldiskusjonen dreide seg rundt, var hvorvidt det over hodet fantes tilgjengelig teknologi som var god nok for å sende strøm i kabel hele vegen fra Sima til Samnanger. Dette var et spørsmål det var for vanskelig for lekfolk flest å uttale seg kyndig om, og dermed entret ekspertene på kabelteknologi kontroversen.

En av utfordringene med traséen på fjordbunnen var i følge teknisk sjef i Nexans³³, Gunnar Evenset (Sprenger, TU 29.06.2010a), at strekket var så langt at det ville bli nødvendig å skjøte sammen del-lengder av kablen i fabrikk. Pr. 29.06.2010 foregikk det i følge Evenset utviklingsarbeid rundt dette for den aktuelle kabeltypen: PEX-kabel. Testmetodikken for så lange kabler var imidlertid ikke tilgjengelig på dette tidspunktet, uttalte han, det ville dessuten kreve store investeringer i testutstyr. En knapp måned senere uttalte imidlertid den samme Evenset i følge Aftenposten (NTB, AP 24.07.2010) til Bergens Tidende: «Sjøkabel vil bli vesentlig dyrere enn luftspenn. Men det er fullt mulig å gjennomføre teknisk uten at man trenger å være urolig for de sikkerhetsmessige sidene.» Nok et par uker senere (Nilsen, TU 12.08.2010), kom det imidlertid fram at den lengste vekselstrømskablen³⁴ Nexans noen sinne hadde levert var på 37 km, altså flere titalls km kortere enn det kablen i Hardangerfjorden ville bli³⁵. Her ga dermed Evenset i det ene øyeblikket inntrykk av at sjøkabel teknisk sett var et problemfritt valg, for i det neste å uttrykke at teknologien var uferdig, og med andre ord risikabel. For den gjengse leser ble det dermed lite hjelp å hente hos kabeleksperten i disse artiklene. Folk måtte selv velge hva de ville tro på.

I følge en artikkel i Aftenposten (NTB, AP 24.07.2010), var «flere andre sjøkabelekspertene som har arbeidet i en årrekke med sjøkabler i Televerket/ Telenor» enige i at sjøkabel teknisk sett lot seg gjennomføre. Blant annet uttalte 'pensjonert sjøkabelsjef fra Televerket', Alf Johan Rykkel, at Televerket la kabel i Hardangerfjorden på 1950-tallet, som det aldri var feil på, frem til den ble tatt opp igjen på 1990-tallet.

I en artikkel om Statnetts sjøkabler i Dagens Næringsliv (NTB, DN 08.08.2010), ble det referert til sjøkablene i Oslofjorden, som våren 2008 hadde blitt koblet ut på grunn av feil. Til driften var i gang igjen, gikk det 18 måneder. Statnett, på sin side, uttrykte at dette var «[e]t helt vanlig problem» (NTB, DN 08.08.2010), og at de hadde opplevd feil på samtlige av sine største sjøkabelforbindelser. For strekninger

33 Nexans er en global aktør innen infrastruktur, industri, bygningsinstallasjon og lokale datanett. De er i følge egne nettsider verdensledende innen kabelindustrien, og har et omfattende utvalg av kabler og kablingssystemer (Red., Nexans).

34 Strømnettet i Norge er drevet på vekselstrøm.

35 62,2-68,7 km, avhengig av trasévalg (Arrestad 2006)

som var kritiske for forsyningssikkerheten forsøkte de derfor å unngå kabel (Sprenger, TU 29.06.2010b). Her framhevdde altså Statnett sin egen posisjon som ekspert på området, på bakgrunn av å ha bygd mange sjøkabelforbindelser. Samtidig viste de til at det aldri hadde gått smertefritt å legge sjøkabel, og avskrev dermed teknologien som utilstrekkelig, eller i alle fall ikke et trygt valg. I den samme artikkelen trakk Statnett faktisk inn internasjonal ekspertise, forventelig med stor grad av spesialisert, faglig tyngde, for å støtte opp under argumentasjonen og beslutningen sin: De viste til en tiårsplan fra Den europeiske organisasjonen for systemansvarlige nettselskaper ENTSO-E, som mente at kabling kun burde brukes i svært spesielle situasjoner på grunn av høye kostnader, forsyningssikkerhet og systemmessige forhold. Med tanke på hvor sentral rolle 'eksperterne', og jakten på de 'eksterne eksperterne' har hatt i «Monstermastkontroversen», er det nesten rart at denne planen ikke har vært referert mer til i debatten (NTB, DN 08.08.2010).

Feilfrekvensen, alvorlighetsgraden og reparasjonstiden på eksisterende kabler ble ofte trukket fram som argument mot en løsning med sjøkabel (Riis-Johansen, BT 06.07.2010). På den annen side ble, som jeg så vidt har nevnt, det faktum at strømkabler i sjø faktisk var i drift flere steder, brukt av de motstanderne av luftlinja som argument for kabel. Det var gjort før, og det virket.

Det var imidlertid ikke bare selve kabelteknologien det rådet usikkerhet rundt, når det gjaldt et eventuelt sjøkabelalternativ. I en artikkel i Bergens Tidende (Red., BT 26.07.2010) uttalte Inge Aarseth, pensjonert førsteamanuensis i maringeologi, at ingeniører i Norge ikke hadde god nok kunnskap om de geologiske forholdene i Hardangerfjorden. Innlegget var en respons på at subseabedriften Argus Survey/Argus Remote Systems i Laksevåg faktisk hadde tilbudt seg å kartlegge en trase for sjøkabel i Hardangerfjorden gratis, for å 'renvaske sjøkabelens rykte' (Eriksen og Larsen, BT 25.07.2010). Aarseth uttrykte imidlertid bekymring for at fjorden skulle bli utsatt for undervannsskred, noe som potensielt kunne rive i stykker en strømkabel. På bakgrunn av dette mente han derfor geologer måtte undersøke forholdene: «*Det er noe ingeniører ikke kan se med sine sofistikerte instrumenter.*» I artikkelen ble Aarseths posisjon som ekspert underbygget gjennom å beskrive hans tilknytning til universitetsmiljøet: «*Pensjonisten, som fortsatt har kontor ved Institutt for geovitenskap på UiB utdyper [...]*» (Red., BT 26.07.2010, min utheving).

Det rådet altså på ingen måte enighet rundt det teknologiske potensialet i en sjøkabel-løsning. At det var teknisk gjennomførbart å legge kabel, kan det likevel se ut som om partene var nogen lunde enige i. Det ville by på tekniske utfordringer, men det ville la seg gjøre. Og dette var faktisk alt sammen i tråd med sjøkabelutredningen som Statnett hadde fått utført allerede i 2006 (Aarrrestad 2006). Etter hvert ble likevel hovedargumentet fra offentlig hold at sjøkabelløsningen ikke ville medføre like stor forsyningssikkerhet som luftspenn. De mente teknologien ikke var utviklet nok til å passe for et så langt og dypt strekk. Enda mer sentralt i argumentasjonen deres var imidlertid at reparasjonstiden ville kunne bli svært lang, om noe skulle gå galt (Riis-Johansen, BT 06.07.2010).

6.7. Samfunnsøkonomisk forsvarlig?

Da kontroversen var et faktum var det det *teknologiske* aspektet ved bruk av sjøkabel som ble framholdt av utbyggerne som avgjørende for å avvise et sjøkabelalternativ. Dette var imidlertid *ikke* inntrykket man fikk fra media. Her knyttet sjøkabeldiskusjonen seg i svært stor grad til penger. Riktignok var også de store ekstrakostnadene en sjøkabel ville medføre et sentralt argument mot et valg av kabling, da det ville bli *flere ganger dyrere* enn å strekke en luftlinje. Tidlig i prosessen var det også dette argumentet som ble holdt høyest fra Statnetts side: Rundt det tidspunktet søknaden opprinnelig ble sendt, uttalte blant annet kommunikasjonsdirektør Tor Inge Akselsen i en artikkel i Aftenposten (Sand og Christensen, AP 22.07.2006) at forskjellen mellom rørkabel og ledning i all hovedsak var et pengespørsmål, og at valget handlet om hvor mye storsamfunnet var villig til å betale, altså samfunnsøkonomisk bærekraft. Statnett argumenterte også med at sjøkabel ville bli så dyrt at det ikke lå innenfor deres mandat å velge (Sprenger, TU 11.08.2010). Nødvendigheten av samfunnsøkonomisk lønnsomhet i prosjektet var dessuten trukket fram, da dette var en forutsetning for at Statnett skulle få konsesjon (Østerbø, BT 22.05.2006a). Hva som var samfunnsøkonomisk forsvarlig og ikke, var det imidlertid stor uenighet omkring, og dette ble etter hvert et svært sentralt spørsmål i kontroversen rundt Sima-Samnanger.

Blant dokumentasjonen det er blitt referert mye til i kontroversen, og som mange har brukt i sin argumentasjon mot en masteutbygging, er de tre rapportene omkring Sima-Samnangerlinja som ble utarbeidet på oppdrag fra Turistforeningen i 2009 (Strøm og Rasmussen 2009, Faanes 2009 og Andersen 2009). De tre samfunnsøkonomiske analysene konkluderte delvis med at en luftspent kraftlinje fra Sima til Samnanger var et samfunnsøkonomisk ulønnsomt prosjekt, og at det ville vært bedre å ruste opp den eksisterende linjen med et SVC-anlegg. Delvis konkluderte de med at Statnett ikke hadde gjort grundige nok utredninger før de valgte løsning. De ansvarlige bak rapportene ble i kraft av sine titler tilkjent ekspertstatus. Det er i denne forbindelse interessant å legge merke til at Faanes, som utarbeidet den ene rapporten (Faanes 2009), styrket sin egen troverdighet gjennom å signere med *tidligere* akademisk tittel: tidligere professor i elkraftteknikk ved NTNU.

Det er liten tvil om at rapportforfatterne i kraft av å være eksperter på sine fagområder (samfunnsøkonomi og energi) på den ene siden var med på å legitimere DNTs krav om at linja ikke burde bygges, og på den andre var med på å undergrave kompetansen til Statnetts egne eksperter. Ingen av de tre rapportene var imidlertid utarbeidet av både teknologer og økonomer sammen, og dermed er det kanskje grunn til å spørre seg om det var større grunn til å feste lit til disse ekspertanalysene enn til Statnetts vurderinger. At flere ekspertuttalelser, uavhengige av hverandre, hadde kommet fram til mer eller mindre samme konklusjon, styrket utvilsomt DNTs argumentasjon. At de tre rapportene var bestilt og betalt av en oppdragsgiver som hadde klare og tydelig uttalte oppfatninger av hva de ønsket å (be)vise, kunne samtidig så tvil rundt graden av objektivitet i analysene. Uansett kunne Turistforeningen, med ekspertise i ryggen, konkludere med at den planlagte

utbyggingen ikke var *samfunnsmessig lønnsom*. Konsernsjef i BKK, Atle Neteland, avviste konklusjonene for å bygge på feil grunnlag, noe han fikk støtte for hos Statnettsjef Auke Lont (Sprenger, TU 12.01.10). På tross av innvendingene fra BKK og Statnett, fikk imidlertid rapportene etter hvert stor tyngde i motstandernes argumentasjon.

Diskusjonen omkring kostnader tok etter hvert opp i seg faren for at Hardangerutbyggingen skulle skape presedens for framtidig utbygging. Det ble vist til at Statnett nesten på hvert eneste prosjekt de hadde, møtte krav om kabling (Helgesen, TU 25.08.2006), og sjansen for at saken skulle danne presedens, ble blant annet av Statnett sett på som stor (Østerbø, BT 22.05.2006b). Mens mange fryktet de store kostnadene en utstrakt bruk av kabling ville medføre, fryktet motstanderne av linja, på naturens vegne, presedens for luftlinjebygging. Folkeaksjonen, derimot, framholdt at Hardanger også nasjonalt var et så spesielt område, at et eventuelt valg av sjø- og jordkabel der ikke ville skape noen presedens (Østerbø, BT 22.05.2006b).

For Statnetts del ville kabling innebære en mangedobling av investeringsbehovet (Østerbø, BT 22.05.2006a). Merkostnadene ville imidlertid havne i nettleia til forbrukerne, i følge konsernsjef i Statnett, Odd Håkon Hoelsæter: «*Derfor blir valget mellom pest og kolera i Hardanger et valg mellom inngrep i naturen, langt høyere nettleie eller økende fare for mørklegging av store deler av Hordaland*» (Østerbø, BT 22.05.2006a). Dette var det imidlertid ikke aksept for blant alle. Som jeg så vidt nevnte over, var det enkelte som mente at olje- og industrinæringen måtte betale ekstrakostnadene ved kabling, da det var deres økte kraftbehov som hadde skapt behovet for en linjeforsterking (Hovstad og Moe, NRK 26.04.2007). Andre mente imidlertid at det var helt på sin plass at staten betalte det ekstra kabling kostet, da turistnæringen både i regionen og i landet ville lide så mye under utbyggingen, at det samfunnsøkonomisk sett ville lønne seg å legge kabelen i jord og sjø.

Et saksinnspill rundt kostnader, som tilførte argumentasjonen nye muligheter, kom fra samfunnsøkonom Ståle Navrud, ved Universitetet for miljø- og biovitenskap. Han viste til en undersøkelse hvor folk som var direkte berørt hadde sagt seg villige til å betale for å slippe å få en kraftlinje i synsfeltet i nærområdet (Orset og Løland, NRK-H 06.02.2007). I følge Navrud ville det i Sima-Samnangersaken eventuelt være snakk om et enkeltbeløp på opp til femti kroner per husstand, fordelt over hele landet, og han foreslo derfor å få gjennomført en tilsvarende undersøkelse av betalingsvillighet i Hardangersaken. Størrelsen på et eventuelt beløp av dette slaget var det imidlertid ikke enighet omkring blant de som tok tak i temaet. Av de mer dramatiske overslagene, var beregningene som Energi Norge fikk utført av konsulentselskapet ECgroup AS³⁶ i Trondheim. De hadde tatt utgangspunkt i at halvparten av alle store kraftlinjeutbygginger som allerede var vedtatt igangsatt de neste 15 årene ble lagt som kabel i sjø eller jord i stedet for i luftspenn. De neste 35 årene ville dette i følge selskapet innebære et *årlig* beløp på nesten 3000 kroner pr.

³⁶ Et rådgivningsselskap sprunget ut av Elektrisitetsforsyningens Forskningsinstitutt (EFI). Selskapet er eksperter på kraftnett og nettkonometri, og har spesialisert seg på bistand til aktører i energibransjen (Gansmo, NRK 12.08.2010; Red., ECgroup AS).

husstand (Gansmo, NRK 12.08.2010). Kostnadene det ville medføre å 'betale seg bort fra mastene' endte dermed opp med å bli et argument brukt til inntekt for begge sider i diskusjonen. Sett fra den ene ytterligheten ville det altså koste veldig lite å 'redde' Hardanger. Sett fra den andre ville et valg av sjøkabel i Hardanger medføre en uakseptabel vekst for strømbudsjettet til folk flest.

6.8. Fakta, faksjon og følelser

Tidligere har vi sett at prosjektinnrammingen til lokalbefolkningen stort sett var styrt av følelser og verdier, mens utbyggernes prosjektinnramming noe forenklet bestod av rasjonalitet og fornuft. Og nettopp det at innrammingene var så avvikende, la et solid grunnlag for kontroversen som etter hvert utviklet seg. Det var liten tvil om at de berørte aktørene i lokalbefolkningen var sterkt følelsesmessig engasjert, og at verdiene i tale var personlige, for enkelte nærmest moralske. I stor grad er det derfor riktig å si at kontroversen passer inn i Nelkins (1995) kontroverstype én, hvor følelser og verdier kommer i konflikt med teknologi. Som vi også har sett, dreide imidlertid diskusjonen seg raskt over på et helt annet plan, og tema for samtalen ble dermed kabeldimensjoner, spenning, kostnader og lønnsomhet. Med bakgrunn i hvilke tema som da ble løftet fram og diskutert i kontroversen, kan det synes riktigere å kategorisere kontroversen til å være av Nelkins type to: La teknologien komme, bare vi slipper å se den.

I dette kapittelet har vi sett at argumentasjonen i «Monstermastsaken» tok flere retninger. Mange hadde sterke meninger, og alt etter hvilken kunnskap eller hvilke eksperter de støttet seg på, kunne de finne støtte for sine argumenter, og fikk de legitimert sine holdninger med overbevisning. Mange forskjellige eksperter, på forskjellige områder, og med delvis motstridende meninger, lånte mer eller mindre velvillig ut sin kunnskap i kontroversen. Det gjorde det svært vanskelig å vite hvem av partene i saken som hadde rett, eller kanskje heller hvem som hadde 'mest rett'.

Både utbyggere og motstandere argumenterte delvis mot seg selv, noe som ikke gjorde det enklere å skille fakta fra verdier. Som vi har sett argumenterte Statnett i utgangspunktet for å velge en rimelig løsning. Samtidig uttrykte de imidlertid at valget ikke handlet om penger. Sjøkabelutredningen de hadde fått gjennomført, viste at sjøkabel var «*teknisk mulig å etablere*», og «*forventes å ha en akseptabel kapasitet og driftssikkerhet*» (Knutsen og Rue 2006). Samtidig framholdt de at hovedargumentet mot kabling var den teknologiske usikkerheten det ville innebære. Mer enn noe var det kanskje likevel utfordrende at de svært lenge framholdt at de hadde utredet alt som var å utrede, for så plutselig å nedsette hele fire utvalg, som skulle utrede sjøkabel på nytt.

Lokalbefolkningen var heller ikke helt konsekvente i sin argumentasjon. På den ene siden hevdet de at Statnett ga dem for korte frister og holdt dem utenfor. På den annen side nektet de å møte opp eller svare på Statnetts invitasjoner til deltakelse. At motstanderne samtidig som de argumenterte for sjøkabel, argumenterte for at Bergen hadde god nok strømforsyning som det var, var også en logikk det var vanskelig å henge med på.

Det vi har sett er at en rekke forskjellige eksperter på ett eller annet nivå har tatt del i prosessen og i kontroversen rundt «Monstermastene». Med utgangspunkt i at hovedlinjen mellom partene i kontroversen, som jeg viste over, i utgangspunktet gikk mellom *natur* og *teknologi*, er det imidlertid påfallende å registrere at både ekspertene innen naturfagene og frittstående eksperter på energi og teknologi i stor grad glimtet med sitt fravær i debatten. I en kompleks og vanskelig sak som dette er det åpenbart at fagkunnskap på mange forskjellige felt er viktig for å gi et godt grunnlag for å gjøre best mulig valg. I enkelte kontroverser, sier Nelkin, hvor politikk og økonomi innehar sentrale roller, er det til og med slik at mer informasjon, og grundigere undersøkelser kan være nøkkelen til en nedtoning av en kontrovers. Dette så ikke ut til å være tilfelle i Sima-Samnangersaken. For til tross for at all mulig slags relevant ekspertise for så vidt var inne i bildet både gjennom utredninger, og i mediediskusjonen, har vi sett at konflikten snarere enn å roe seg, ikke bare vedvarte, men faktisk *tiltok* i størrelse og kraft. Et spørsmål kan være om den relevante ekspertkunnskapen nådde frem til de involverte aktørene. Interessant her, er det å skjele til «Case Hardanger»-rapporten til Sintef, som blant annet viste at «*det faglige grunnlaget som har ligget til grunn for myndighetenes beslutninger, i liten grad har vært en sentral referanse i media.*» (Ruud 2011).

Et annet, minst like viktig spørsmål, er *hvilken* ekspertkunnskap, blant alle ekspertene, som fikk *avgjørende innflytelse* på kontroversen. Her har denne gjennomgangen pekt på noen interessante forhold. Til tross for at både utbyggerne og lokalbefolkningen gjennom kontroversen holdt seg til sine standpunkt henholdsvis for og mot luftlinja, skjedde det en utvikling når det gjaldt fokus for diskusjonen. Fra å ha startet som en konflikt rundt naturvern og forsyningsikkerhet, gled debatten nokså raskt over til å handle om (kabel)teknologi, for deretter altså å ende i samfunnsøkonomi. Verken kabelteknologene eller naturvernerne fikk det gjennomslaget som man kanskje kunne forvente. Til syvende og sist var det derimot den økonomiske ekspertisen som ble utslagsgivende.

7. Mot en lukking?

Utbyggingssaken Sima-Samnanger var under planlegging og behandling helt fra 2004 til 2011, inkludert forprosjekt, tiltaksmelding, konsekvensutredninger, høringer, søknader, tilleggsutredninger, vedtak og anker. Til tross for at prosessen ble gjennomført i følge boka, har vi imidlertid sett at saken satte sinnene i kok, og etter hvert skapte svært mye strid og uenighet. Etter en flere års lang saksgang, med en jevnt pågående diskusjon på siden, eksploderte konflikten til slutt i en kontrovers av så store dimensjoner at saken i følge kommunikasjonsrådgivningsselskapet PR-operatørene (Red., PR-operatørene 29.12.2010) ble den 4. største mediasaken i hele 2010. Politisk ble saken så 'brennhet' at regjeringen endte med å sette ned fire eksterne utvalg, som skulle utrede det som etter hvert ble kalt 'sjøkabelalternativet' på nytt. Så stilnet imidlertid debatten. Og da rapportene fra de fire utvalgene ble lagt fram i februar 2011, fikk det relativt liten oppmerksomhet fra media.

I denne oppgaven har jeg studert prosessen rundt denne kraftlinjeutbyggingen, som i media ble til en «Monstermastsak». Jeg har undersøkt den formelle saksgangen, slik den i utgangspunktet ble lagt opp fra utbyggernes side, men også hvordan saken forløp i media. Jeg har sett på hvordan de ulike aktørene har argumentert i saken, og hvilken ekspertise de tok i bruk for å belegge og legitimere sine påstander. Hvordan utviklet denne saken seg? Hvorfor utviklet den seg slik den gjorde?

Analyseverktøyene jeg har brukt i oppgaven er Michel Callons (1998) teorier rundt «innramming» (framing) og «overflyt» (overflow), og i tillegg Dorothy Nelkins (1995) teoretiske rammeverk, da særlig hennes kontroverstypologi.

7.1. Parallelle prosesser

Som jeg har vist foregikk utrednings- og søknadsprosessen rundt den kontroversielle kraftlinja på to ulike arenaer, parallelt. På den ene siden ble det gjennomført en tradisjonell, formell saksgang, som fulgte lover og regler, retningslinjer og forskrifter fastsatt av Energiloven, OED og NVE. På den andre siden pågikk det en 'offentlig saksgang' i media og på Internet, anført av motstanderne av utbyggingen, og deres kampanjer og aksjoner.

Den *offisielle* prosessen rundt Sima-Samnanger var i utgangspunktet altså en ren forvaltningssak, i første runde initiert av Statnett, og styrt av NVE. Her har vi sett at Statnett delvis responderte direkte på krav fra høringsinstansene, samtidig som de også svarte på utredningskrav fra NVE. Motstanderne, på sin side, forholdt seg stort sett avvisende til de formelle høringsrundene og prosessene. De nektet å uttale seg om de ulike luftlinjetraseene, og slik boikottet de faktisk Statnetts forsøk på dialog. Det regelstyrte beslutningsregimet som utbyggerne hadde utgangspunkt i, ble på tross av grundige og fagbaserte prosedyrer, dermed rett og slett dysfunksjonelt.

I utgangspunktet var det Statnett og NVE som hadde styring og kontroll på prosessen rundt Sima-Samnangerlinjen. Og som jeg har vært inne på hadde de heller ikke grunn til å tro noe annet enn at de skulle beholde den. Men slik gikk det altså ikke, for etter hvert som saken flyttet seg ut i offentligheten og vokste til en kontrovers, kom prosessen helt ut av kontroll, sett fra Statnetts og NVEs side.

Som vi så hadde utbyggerne og motstanderne av linja i utgangspunktet rammet inn prosjektet nærmest diametralt forskjellig. Lokalbefolkningen var primært opptatt av å bevare naturen og utsikten urørt, for egen trivsels skyld, for framtidige turister, og for dyrelivet. Utbyggerne derimot, var opptatt av å sikre Bergen en trygg strømforsyning – raskt. Vi kan altså si at motstandernes innramming var satt sammen av verdispørsmål; stort sett u håndgripelige elementer det var svært vanskelige å kalkulere en konkret kroneverdi på. Utbyggernes ramme derimot, hadde et teknologipreg, og rammebestanddelene var målbare enheter. Mens utbyggernes ramme var preget av en kompleks struktur, med hensyn som delvis var gjensidig avhengige av hverandre, var motstandernes innramming preget av enkle og klare verdier. Vi kan sånn sett si at partene opererte i hver sin verden, uten egentlig å ha noe felles møtepunkt over hodet. At Statnett gjennom høringsprosessene inviterte til forhandlinger, og å gå motstanderne i møte gjennom tilpassede høringsfrister og ekstra utredninger, var derfor lite relevant for motstanderne. I deres innramming av prosjektet var ikke en mastetrasé gjennom nærmiljøet deres på noen måte aktuelt. Derfor var det heller ikke noen vits for dem å diskutere prosjektet.

Statnett fikk altså ikke motstanderne i tale. I stedet ble de beskyldt for å ha overkjørt lokalbefolkningen med en slett prosess, og 'skumle' baktanker. Som også påpekt i Nelkin (1995), er kontroverser generelt tegn på at befolkningen har fått mindre tillitt til vitenskap og teknologi, og vitner også om en avtakende tro på at det er befolkningens interesser som tjenes. Kanskje var det en slik 'mistanke' befolkningen uttrykte gjennom en del av sine utspill i debatten? Kanskje var det på samme måte en manglende tiltro til at de var i en reell forhandlingsposisjon som førte til at lokalbefolkningen boikottet prosessen de ble tilbudt? En manglende tro på at de var i en reell forhandlingsposisjon kan også ha hatt sammenheng med at de ikke opplevde at de hadde noe av 'riktig type' verdi (fastsatt i kroner og øre) å forhandle med? Dette er noe Callon (1998) hevder er nødvendig for at det skal kunne forhandles rundt overflyt.

For å belyse hvordan prosessen i Hardangermastsaken 'sporet av', analyserte jeg i andre del av oppgaven den 'offentlige' prosessen, slik den kom til uttrykk i media. Her så vi at en rekke forskjellige aktører kom på banen og protesterte mot utbyggingen. Aktørene kom dessuten med 'motforslag' til luftledningen Statnett hadde lagt fram, og primært innebar disse å føre kabel i tunnel, jord- og/ eller sjø, eller å iverksette energiøkonomiseringstiltak i BKK-området i så stor grad at behovet for en nettførsterkning falt bort. Nå deltok både enkeltpersoner, organisasjoner, kommuner og øvrige politikere, og de brukte en rekke forskjellige strategier for å nå fram med sine budskap. Aksjoner og demonstrasjoner ble avholdt, organisasjoner dannet, og politiske lokallag oppløst. Kjente norske artister spilte inn støtte-CD for

Hardanger, og Facebook-sider ble opprettet. Ved siden av å bruke massemedia som 'talerstol', gikk aksjonistene i tillegg inn i de 'lukkede rom', og drev lobbyvirksomhet både på fylkesplan og nasjonalt nivå. En tredje sentral del av deres prosess, var dessuten å 'hale ut' den formelle saksgangen gjennom å benytte seg av alle tilgjengelige ankemuligheter. Slik designet de sin egen prosessinnramming.

Statnett, på sin side, forholdt seg lenge til sin 'fastlagte' prosessinnramming, i stor grad uten å skjele til hva som foregikk i media. I det temperaturen i debatten begynte å stige, fikk de imidlertid større og større press på seg fra mange aktører, og havnet på sett og vis i en forsvarsposisjon. De ble nærmest drevet fra skanse til skanse, og slik gikk både prosjekt- og prosessinnrammingen 'varm' for dem. For motstanderne av utbyggingen hadde imidlertid prosjektet vært 'varmt' allerede fra første øyeblikk. Prosessinnrammingen Statnett hadde foreslått hadde de imidlertid avvist å forholde seg til, og til å begynne med eksisterte det for dem verken noen 'kald' eller 'varm' prosess. Deres egen prosessinnramming utviklet seg under vegs i konsesjonsprosessen, og derfor tok det noe tid før den ble synlig over hodet. Etter hvert som den utkrystalliserte seg i media, gikk den imidlertid varm også for dem.

I det 'kokende' «hybride forumet» som nå var oppstått, tok både utbyggersiden og motstanderne av kraftlinja i bruk eksperter og ekspertkunnskap for å belegge og validere sine påstander, noe som er et kjennetegnende trekk ved kontroverser. I den tredje delen av oppgaven analyserte jeg derfor hvordan eksperter på forskjellige fagfelt trådte inn i debatten, og med delvis stor grad av uenighet delte av sin kunnskap. Den opprinnelige frontlinjen mellom partene i «Monstermastsaken» gikk mellom natur og teknologi. Da kontroversen tok av, var det imidlertid i begrenset grad argumenter rundt naturvern som ble flagget. Eksperter på store energisystemer fikk heller ikke mye plass, og selv om teknologer på kabelteknologi i noen grad kom til orde, var det i overveiende grad økonomene og spørsmål omkring samfunnsøkonomi som dominerte debatten. Fra å dreie seg om et verdispørsmål satt opp mot et 'teknologispørsmål', flyttet debatten seg nå til å handle om samfunnsøkonomi. Til syvende og sist ble det altså samfunnsøkonomenes analyser av kraftsystemet og den framtidige utviklingen som ble avgjørende, og i det lå det også at det å bygge SVC-anlegg var den beste løsningen med hensyn til å trygge strømforsyningen til Bergen. Dette til tross for at ingen av dem hadde med seg eksperter på energisystemer i arbeidet med sine analyser.

7.2. Hvorfor stilnet det?

Et relevant spørsmål å stille nå til slutt i denne oppgaven er så hvorfor det nokså plutselig ble stille rundt saken kort tid etter at de fire sjøkabelutvalgene var nedsatt, sensommeren 2010. Man skulle tro det ga aksjonistene vind i seilene at de nok en gang hadde greid å trenere saken med mer enn et halvt år, men i media roet saken seg raskt ganske kraftig³⁷. På tross av at Hardangeraksjonen sommeren 2010 skiltet med 2 600 kampklare aksjonister, var det da utbyggingen startet et par måneder senere kun

³⁷ Med bakgrunn i søk i Retrievers ATEKST

12 aksjonister som møtte opp for å blokkere vegen for Statnett. Avstanden mellom trusler gitt på forhånd, og faktiske handlinger kunne synes merkelig stor? Dagen etter kom Statnett i gang med arbeidet, kun en dag senere enn planlagt. I forbindelse med markeringen uttalte Frank Aarebrot til NRK at aksjonistene framsto som «*puslete og barnslige*» (Lervik, NRK-H 19.10.2010). Kan hende fikk dette magre oppmøtet flere enn Aarebrot til å oppfatte demonstrantene som litt 'puslete og barnslige', og dermed bli mer negativt innstilt til aksjonene deres?

Sommeren 2010, da resultatet av ankebehandlingen hos OED ble kjent, var det hele 5 år siden saken for første gang ble kjent for lokalbefolkningen i Hardanger, og de mest aktive og synlige motstanderne av linja, hadde da gått i møter, drevet lobbyvirksomhet, ledet mer eller mindre spektakulære aksjoner, kampanjer og demonstrasjoner relativt jevnlig hele vegen. Selv for de mest iherdige «*Monsternastmotstandere*» begynte det kanskje å bli i lengste laget? Kanskje kunne det med andre ord være en form for utmattelse blant de anførende motstanderne og aksjonistene som slo inn etter at sjøkabelutvalgene var nedsatt, og utbyggingen igangsatt?

Som Nelkin (1995) sier, er det nødvendig for aksjonister i en kontrovers å fange pressens oppmerksomhet for å lykkes i sin kamp, og kanskje ble også dette tungt etter hvert? Etter som sagt å ha aksjonert og demonstrert i flere år, begynte presseoppslagene etter hvert kun å inneholde 'gammelt nytt', og ble dermed av begrenset 'førstesideverdi' for media. Et annet 'nedkjølende' moment knyttet til medias rolle i kontroversen kan ha vært at det meste jo etter hvert *var* sagt. Ikke bare hadde svært mange fått komme til orde, slik at saksinformasjonen begynte å bli uttømt, diskusjonen hadde også blitt mer balansert, i og med at også *tilhengere* av linja etter hvert hadde fått mer plass i media. Et annet moment som også hadde kommet til syne var dessuten at de *teknologiske* mulighetene for å velge sjø- og jordkabel ikke nødvendigvis var så avklarte som det først kunne synes.

Vinteren 2009/10 kom tidlig, ble sjelden lang og kald - og representerte dermed høye strømpriser for befolkningen på Vestlandet. Dette var sannsynligvis en medvirkende årsak til at TNS Gallup i oktober 2010 kunne fortelle at de sjelden hadde registrert endrede holdninger hos folk så raskt og så markant, i løpet av så kort tid, som det folk nå hadde gjort *til fordel* for kraftlinja. Hele 62 prosent av befolkningen, også på steder som ble berørt av utbygginger, hadde nå uttrykt at naturvern hensyn om nødvendig måtte vike for klimahensyn. Motstanderne av utbyggingen hadde plutselig åpenbart ikke befolkningen med seg lenger.

I en så stor og kompleks sak som utbyggingssaken i Hardanger etter hvert ble, er det lite trolig noen enkeltårsak som lå til grunn for at kontroversen ebbet ut relativt raskt etter regjeringens 'snuoperasjon' sist i august 2010. Mer sannsynlig er det at flere elementer spilte inn samtidig. For å få vite mer om hvilke av disse momentene som i realiteten har hatt mest å si, måtte man eventuelt i en videre studie intervjuet noen av de berørte partene i saken.

7.3. En lang gang

Konsesjonsprosessen for Sima-Samnangerutbyggingen ble etter hvert en svært lang og tung prosess. Før søknaden gikk til behandling hos NVE ble det på bakgrunn av motstandernes stadig nye krav til utredninger, nødvendig med flere ekstra utredninger og høringsrunder. Etter at konsesjonsvedtaket var gjort ble saken så ankebehandlet i mer enn 2 år hos OED og Sivilombudsmannen, før det til slutt altså ble nedsatt fire sjøkabelutvalg som skulle utrede saken i ytterligere et halvt år. Gjennom denne 'uthalingen' av prosessen, klarte motstanderne av kraftlinja å trenere og forsinke utbyggingen ganske kraftig i forhold til det som først var planlagt fra Statnetts side. Riktig nok innebar det en god mulighet for Statnett og NVE til å få hørt alle potensielt berørte parter i saken, og som vi har sett, jobbet utbyggerne hele vegen aktivt for i så stor grad som mulig å få dette til. Å gi alle mulighet for å bli hørt er et godt prinsipp (perpleksitet), og helt sentralt i en demokratiserende prosess (Latour, 2004). På tross av den ekstensive prosessen med høringer og møter hevdet imidlertid motstanderne likevel at de ikke ble hørt, men tvert imot overkjørt.

Det som kanskje er mest interessant å legge merke til, med hensyn til denne forlengede prosessen, er imidlertid hvor *lite* som faktisk kom ut av den når det kom til stykket. Motstanderne hadde jobbet intenst med saken, over lengre tid. De hadde fått på plass politiske vedtak mot linja flere steder, og de hadde fått store økonomiske midler til støtte for å gjennomføre arbeidet sitt. Ut over at de i august 2010 lyktes med å forlenge den ordinære saksgangen med et halvår, gjennom å få nedsatt fire eksterne sjøkabelutvalg, hadde de imidlertid i svært liten grad fått forandret på noe som helst med hensyn til de vedtakene som var gjort. Alt forble i realiteten som det var blitt bestemt. Med det i tankene kan man jo spørre seg hvorvidt forsøkene på demokratiske beslutningsprosesser faktisk var 'ekte', eller om det var snakk om 'skinnprosesser' som enkelte hevdet. I så fall hadde motstanderne rett i å frykte at de stod opp mot en uovervinnelig overmakt i forhandlingene rundt prosjektet.

7.4. Hva nå?

Hvor står så «Monstermastsaken» i skrivende stund, i mai 2012? I følge Statnetts hjemmesider (Red., Statnett 21.04.2012) er selve utbyggingen nå godt i gang. Linjestrekk pågår allerede i stor monn, og en hel rekke mast- og stålmonter er ferdige. Det er med andre ord nå opplagt 'ingen veg tilbake' for kraftlinja i luftspenn i Hardanger.

På tross av dette ble siste demonstrasjon fra motstandernes side i følge hjemmesidene til Hardangeraksjonen gjennomført så sent som 19.05.2012. Da ble «Årets aksjonssommer» 'åpnet' under en markering med rundt 70 deltakere. I følge aksjonistene var det fremdeles viktig å vise motstand mot utbyggingen, på tross av at de hadde 'tapt'. Det ble til og med også nå invitert til sivil ulydighet når enkelte sentrale master senere skulle bygges. Saken om «Monstermastene» i Hardanger er med andre ord ikke lukket fra motstandernes side.

Enkelte har spådd at om linja gjennom Hardanger blir bygget, kommer det til å bli den siste større kraftlinjeutbyggingen i Norge som blir ført i luftspenn. Med bakgrunn i linjeføringer som blir konfliktfylte i møte med lokalbefolkningen, stiller mange – ikke bare i Hardanger - krav om at det må gjøres en endring i energipolitikken som gir rom for mer kabling (Granbo m.fl. NRK 11.08.2010). Hvorvidt disse spådommene holder stikk gjenstår å se.

8. Litteratur

Bøker og artikler:

- Aune, Margrethe (2010): Vitenskap og samfunn II: Teknokratiproblemet og demokratiske utfordringer Vitenskapelige og teknologiske kontroverser Powerpointpresentasjon fra forelesning. Trondheim: NTNU
- Aune, Margrethe, Ryghaug, Marianne og Godbolt, Åsne Lund. (2011): *Comfort, consciousness and costs – transitions in Norwegian energy culture 1991-2010*. European council for an energy efficient economy.
- Brochman, Georg (1930): *Hjemmet, byen og samfundet*. Bind IV i De store oppfinnelser. Oslo: Nasjonalforlaget A/S
- Callon, Michel (1998): An essay on framing and overflowing: economic externalities revisited by sociology i *The Editorial Board of The Sociological Review 1998*, Oxford: Blackwell Publishers
- Knudsen, Erik (2011): *Monsterjournalistikken – Pressens rolle i Hardangersaken En kvantitativ innholdsanalyse av VG, Aftenposten og BTs dekning av kraftlinjesaken Sima-Samnanger* Bergen: UiB
- Latour, Bruno (2004): *Politics of nature – How to bring the science into democracy*. Cambridge: Harvard university press.
- Nelkin, Dorothy(1995): Science Controversies –The Dynamics of Public Disputes in the United States i *Handbook of science and technology studies*, Thousand Oaks/ London/ New Delhi: Sage Publications, Inc.
- Ruud, Audun (2011): ”Case Hardanger” *En analyse av den formelle konsesjonsprosessen og mediedekningen knyttet til den omsøkte luftledningen Sima-Samnanger*, SINTEF
- Schively, Carissa (2007): Understanding the NIMBY and LULU Phenomena: Reassessing Our Knowledge Base and Informing Future Research i *Journal of Planning Literature*, Vol. 21, No. 3 s. 255-264 Sage Publications
- Sørensen, Knut H. (2008): Fra «hvite kull» til grønn varme? Utfordringer for energi i Aune, Margrethe og Sørensen, Knut (red.), *Mellom Klima og komfort. Utfordringer for en bærekraftig energiutvikling*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Rapporter, brev, presentasjoner o.a.:

- Aarrestad, H (2006): *SIMA - SAMNANGER 420 KV SJØ- OG LANDKABEL I HARDANGER -Mulighetsstudie for Statnett*, Multiconsult.
- Andersen, Christian (2009): *Kommentarer til den samfunnsøkonomiske analysen av 420 kV ledning Sima-Samnanger*, Bergen: Samfunns og næringslivsforskning AS.
- Bjørnstad, Ingunn (2006): *420 kV ledning Sima – Samnanger Konsekvenser for landbruk* Lysaker: Sweco Grøner AS

- Bysveen, Steinar, Lier-Hansen, Stein, Storødegård, Merethe og Ytreberg, Toril (2010): Utvikling av kritisk infrastruktur i strømmettet – Sima-Samnanger og Ørskog-Fardal. [brev til olje- og energiminister Terje Riis-Johansen], NHO, Norsk Industri, Energi Norge.
- Colman, Jonathan og Eftestøl, Sindre (2006): *Konsekvensutredning 420 kV ledning Sima- Samnanger - Villrein og tamreinlag*
- Eggan, Tormod (2006): 420 kV kraftledning – Sima - Samnanger – Krav om tilleggsutredninger – vedlegg til *Tilleggsutredninger 420 kV-ledning Sima-Samnanger*. Oslo: Statnett
- Eggan, Tormod (2007): 420 kV kraftledning Sima – Samnanger – Krav om tilleggsopplysninger – vedlegg til *Tilleggssøknad 420 kV-ledning Sima-Samnanger Omlegging av eksisterende 300 kV-ledning Mauranger-Samnanger*. Oslo: Statnett
- Eggan, Tormod (2008a): *Bakgrunn for vedtak Statnett SF – 420 kV kraftledning fra Sima kraftverk til Samnanger transformatorstasjon*. Oslo: NVE
- Eggan, Tormod (2008b): *Statnett SF — 420 kV kraftledning fra Sima kraftverk til Samnanger transformatorstasjon. Sammenfatning og vurdering av klager på NVEs vedtak om konsesjon og ekspropriasjonstillatelse*. Oslo: NVE
- Faanes, Hans H. (2009): Notat om Konsekvensutredning av 420 kV-ledningen Sima – Samnanger, Bærum: Hans H. Faanes.
- Fliflet, Arne (2010): Sak om konsesjon til bygging av kraftledning mellom Sima og Samnanger, Oslo: Sivilombudsmannen.
- Grønstedt, Anders E. og Rue, Øivind (2010): Notat -Oppdatert vurdering av forsyningsikkerheten inn mot Bergensområdet vinteren 2009-2010.
- Hardangeraksjonen (2005): Vedtekter for: Folkeaksjonen i Hardanger for kraftoverføring med sjøkabel, Øystese; Folkeaksjonen i Hardanger.
- International Energy Agency IEA (2011): *Key World Energy Statistics*
- Karlstrøm, Henrik (2012): *Empowering markets?*, Trondheim: NTNU-trykk.
- Knutsen, Rolv Geir og Rue, Øivind (2005): 420 kV ledning Sima-Samnanger Melding med forslag til utredningsprogram, Oslo: Statnett.
- Knutsen, Rolv Geir og Rue, Øivind (2006): *420 kV ledning Sima-Samnanger Søknad om konsesjon, ekspropriasjonstillatelse og forhåndstiltredelse Konsekvensutredning*, Oslo: Statnett.
- Løvås, Gunnar G.(2008): Uttalelse fra Statnett til klager på NVEs konsesjonsvedtak 420 kV Sima-Samnanger, Oslo: Statnett.
- Løvås, Gunnar G. (2010): Notat fra Statnett til OED, rundt de tre samfunnsøkonomiske rapportene fra DNT i 2009, Oslo: Statnett.
- Moe, Bjørn og Spikkeland, Ole Kristian (2006): *420 kV-kraftledning Sima-Samnanger Biologisk mangfold naturtyper, vegetasjon og fauna* Konsekvensutredning Bergen: Ole Kristian Spikkeland Naturundersøkelser; Botanisk Utredning
- OED (2000–2001): *St.prp. nr. 19 Om endringer av løyvingar på statsbudsjettet for 2000 m.m. under Olje- og energidepartementet*, Oslo

- OED (2008-2009): *St.prp. nr. 62 Om lov om endringer i energiloven Olje- og energidepartementet*, Oslo
- Olsen, Arne (2006): *Statnett SF - Melding om 420 kV kraftledning fra Sima til Samnanger. Sammenfatning av høringsuttalelser og fastsetting av utredningsprogram*. Vedlegg 13 til konsesjonssøknad av mai 2006, Oslo: Statnett
- Rieck, Nina Astrid (2006): *420 kV ledning Sima – Samnanger Friluftsliv Sandvika: Asplan Viak*
- Riis-Johansen, Terje (2011): *Sima-Samnanger* [Powerpointpresentasjon fra pressekonferansen ved OEDs andre og endelige vedtak om opprettholdelse av konsesjonsvedtak], Oslo: OED
- Risser, Sonja, m.fl. (2010): *Vurdering av strømforsyningen til BKK-området Fellesutredning BKK/ Statnett*. Offisiell versjon 2010, BKK/ Statnett.
- Skaug, Aase (2006): *420 kV ledning Sima – Samnanger Konsekvenser for landskap Sandvika: Asplan Viak*
- Skjerving, Nina (2006): *Konsekvensutredning 420 kV-kraftledning Sima kraftstasjon – Samnanger transformatorstasjon Tema: Kulturminner/Kulturmiljøer* Oslo: NIKU
- Solli, Harald og Høisveen, Per Håkon (2010): *Statnett SF - 420 kV kraftledning Sima kraftverk i Eidfiord kommune til Samnanger transformatorstasjon i Samnanger kommune i Hordaland - klage*
- Statnett SF Teknologidivisjonen (2004): *Ny innføringsledning til BKK-området Kommentirutgave forprosjektrapport Forprosjekt*, Oslo: Statnett.
- Strøm, Steinar og Rasmussen, Ingeborg (2009): *Kraftledninger over Hardangerfjorden – Lønnsomhet og alternativer Vista Analyse AS*
- Thema Consulting Group (2011): *Nett og verdiskaping*
- Wold, Bjørn og Olsen, Arne (2006): *Statnett SF – 420 kV kraftledning Sima-Samnanger. Fastsetting av utredningsprogram*, Oslo: NVE
- Aas, Øystein (2006): *Konsekvensutredning: 420 kV ledning Sima – Samnanger Konsekvenser Tema: Reiseliv og turisme* Lillehammer: Norsk institutt for naturforvaltning, NINA

Andre kilder:

Nærum, Knut (2010): *Nytt på nytt på NRK 1, 3.12.10 kl. 20:55.*

Kildemateriale, referert:

De følgende 9 sider er oversikt over kildemateriale som det refereres direkte til i teksten.

Referanse	Dato	Forfatter	Tittel	Lenke
Aftenposten (AP) (Sand og Christensen, AP, 22.07.2006)	22.07.2006	Sand, Lars Nehru; Christensen, Marte	Kraftledning truer idyllen	http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1396078.ece
(Red., AP, 22.07.2006)	22.07.2006	Redaksjonell artikkel	Vil presse Regjeringen	http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Vil-presse-Regjeringen-6407367.html
(Sand, AP, 23.07.2006)	23.07.2006	Sand, Lars Nehru	Krever ny kraftpolitikk	http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article1396526.ece
(Nygaard, AP, 18.06.2007)	18.06.2007	Nygaard, Ole	Åpner for bruk av kabel	http://www.aftenposten.no/iriks/Åpner-for-bruk-av-kabel-6469483.html
(Svendby, AP, 07.07.2010)	07.07.2010	Svendby, Rannveig	Monstre truer Hardanger	http://blogg.aftenposten.no/svendby/2010/07/07/monstre-truer-hardanger/
(NTB, AP, 24.07.2010)	24.07.2010	NTB	Mulig å legge kabel i Hardangerfjorden	http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3744063.ece
(Magnus, AP, 27.07.2010)	27.07.2010	Magnus, Gunnar	Marsjerer i protest mot kraftledning	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
(Sørliie m.fl., AP, 10.08.2010)	10.08.2010	Sørliie, Eivind; Akerhaug, Lars; Holgersen, Jon Dagsland	Regjeringen gir etter i kraftlinje-saken	http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3763781.ece
(Salvesen, AP, 13.08.2010)	13.08.2010	Salvesen, Geir	Sjøkabel betyr ikke fred	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
(Hegtun, AP, 13.08.2010)	13.08.2010	Hegtun, Halvor	Nasjonale monstre	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
(Salvesen, AP, 14.09.2010)	14.09.2010	Salvesen, Geir	Kabel kan koste 8 mrd	http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3811564.ece
(Hornburg, AP, 03.02.2011)	03.02.2011	Hornburg, Thomas Boe	Konflikt. Surt klima blant miljøaktivister	http://www.aftenposten.no/fakta/innsikt/Konflikt-Surt-klima-blant-miljoaktivister-5109349.html
Avisa Hordaland (AH) (Red., AH, 19.04.2005)	19.04.2005	Redaksjonell artikkel	Kraftig uro over ny kraftledning	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
(Red., AH, 16.07.2005)	16.07.2005	Redaksjonell artikkel	Folkeaksjon mot kraftlinje	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
(Red., AH, 20.06.2006)	20.06.2006	Redaksjonell artikkel	Folkeaksjonen åtarar mot trasé-debatt	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
(Red., AH, 04.10.2007)	04.10.2007	Redaksjonell artikkel	Vardebrenning mot kraftline	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
BKK AS (BKK) (Red., BKK, 15.01.2010)	15.01.2010	Redaksjonell artikkel	Stiller spørsmål ved BTs analyse	http://www.bkk.no/om_oss/media/Nyheter_og_pressemeldinger/article26909.ece
(Red., BKK, 08.10.2010)	08.10.2010	Redaksjonell artikkel	Fremtidig forbruksutvikling	http://www.bkk.no/om_oss/anlegg-utbygging/Kraftnett/forsyningssikkerhet/article29795.ece
(Red., BKK, 29.12.2011)	29.12.2011	Redaksjonell artikkel	30.000 berørt av strømbrudd	http://www.bkk.no/om_oss/media/Nyheter_og_pressemeldinger/article33567.ece
Bergens Tidende (BT) (Mjørt, BT, 07.09.2005)	07.09.2005	Mjørt, Kjersti	Trekk heile kraftlinjemeldinga!	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
(Red., BT, 19.07.2005)	19.07.2005	Redaksjonell artikkel	Nyheter Notiser	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
(Red., BT, 23.07.2005)	23.07.2005	Redaksjonell artikkel	Vil stoppe kraftledning i Hardanger	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
(Mjørt, BT, 17.08.2005)	17.08.2005	Mjørt, Kjersti	Kamp mot gigant-kraftline	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Kamp-mot-gigant-kraftline-2304839.html

Referanse	Dato	Forfatter	Tittel	Lenke
(Red., BT, 17.08.2005)	17.08.2005	Redaksjonell artikkel	Sjøkabel blir 4-5 ganger så dyrt	Retrivers arkivjeneste ATEKST
(Mjør, BT, 18.08.2005)	18.08.2005	Mjør, Kjersti	Motstand mot kraftline blir valkampsak	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Motstand-mot-kraftline-blir-valkampsak-2304895.html
(Østerbø, BT, 19.08.2005)	19.08.2005	Østerbø, Kjell	- Uten ny kraftlinje går Bergen i svart	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/-Uten-ny-kraftlinje-gar-Bergen-i-svart-2305005.html
(Mjør, BT, 20.08.2005)	20.08.2005	Mjør, Kjersti	Statnett snur, vil vurdere sjøkabel likevel	http://old.bt.no/nyheter/lokalt/Statnett-snur.-vil-vurdere-sjoekabel-likevel-200873.html
(Lindebotten, BT, 23.08.2005)	23.08.2005	Lindebotten, John	Hardanger vil ikke diskutera luftspenn	http://www.bt.no/nyheter/klima/Hardanger-vil-ikke-diskutera-luftspenn-2305279.html
(Rugland, BT, 23.08.2005)	23.08.2005	Rugland, Ingvid	Massiv motstand mot kraftplanar i Ulvik	Retrivers arkivjeneste ATEKST
(Red., BT, 28.09.2005)	28.09.2005	Redaksjonell artikkel	-Statnett driv splitt og hersk	Retrivers arkivjeneste ATEKST
(Lindebotten, BT, 26.10.2005)	26.10.2005	Lindebotten, John	Blankt nei til høgspennline i luft	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Blankt-nei-til-hogspennline-i-luft-2321683.html
(Østerbø, BT, 22.05.2006a)	22.05.2006	Østerbø, Kjell	- Høyere nettleie	http://www.bt.no/ha24/--Hoyere-nettleie-1803755.html
(Østerbø, BT, 22.05.2006b)	22.05.2006	Østerbø, Kjell	To års kamp	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/To-ars-kamp-1803703.html
(Red., BT, 26.05.2006)	26.05.2006	Redaksjonell artikkel	- Oljeindustrien må betale	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/--Oljeindustrien-ma-betale-1804240.html
(Lindebotten, BT, 07.06.2006)	07.06.2006	Lindebotten, John	Til Oslo for å stoppa Statnett	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Til-Oslo-for-a-stoppa-Statnett-1805350.html
(Red., BT, 21.04.2007)	21.04.2007	Redaksjonell artikkel	Utfordrar sine egne på miljøvern	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Utfordrar-sine-egne-pa-miljovern-1841717.html
(Kobbeltveit, BT, 09.02.2007)	09.02.2007	Kobbeltveit, Olav	Mobilisering mot nye kraftliner	http://www.bt.no/meninger/kommentar/kobbeltveit/Mobilisering-mot-nye-kraftliner-1834340.html
(Hofseth, BT, 30.05.2008)	30.05.2008	Hofseth, Arne	Får bygge gigant-kraftline	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Far-bygge-gigant-kraftline-1781897.html
(Valestrand, BT, 04.12.2009)	04.12.2009	Valestrand, Terje	Kraftrop mot kraftmaster	http://www.bt.no/nyheter/innenriks/Kraftrop-mot-kraftmaster-1781901.html
(Lindebotten, BT, 21.04.2009)	21.04.2009	Lindebotten, John	Hardanger lovar varm velkomst for kraftbyråkratane	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Hardanger-lovar-varm-velkomst-for-kraftbyrkratane-1921758.html
(Hjertenes, BT, 08.06.2009)	08.06.2009	Hjertenes, Øyulf	Kommuner går glipp av milliarder	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Kommuner-gar-glipp-av-milliarder-1925017.html
(Red., BT, 09.09.2009)	09.09.2009	Redaksjonell artikkel	Kraftig protest frå unge bunadsjenter	Retrivers arkivjeneste ATEKST
(Engesether, BT, 11.09.2009)	11.09.2009	Engesether, Pål	Tida jobbar for Hardanger	http://www.bt.no/meninger/leder/Tida-jobbar-for-Hardanger-1932249.html
(Ulvedal, BT, 20.11.2009)	20.11.2009	Ulvedal, Terje	Tar krafttak mot kraftlinje	Retrivers arkivjeneste ATEKST
(Gaasemyr, BT, 25.11.2009)	25.11.2009	Gaasemyr, Magne	Protesterer foran Stortinget	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Protesterer-foran-Stortinget-1939246.html
(Gaasemyr, BT, 16.01.2010)	16.01.2010	Gaasemyr, Magne	Inn til dette området har man to hovedåter	http://www.bt.no/nyheter/innenriks/faktasjekk/Inn-til-dette-området-har-man-to-hovedarter-for-forsyning-av-strom-De-gar-i-disse-dager-rodglodende-De-har-alksa-ikke-mer-kapasitet-enn-det-1768929.html
(Akselsen, BT, 19.01.2010)	19.01.2010	Akselsen, Tor Inge	BT bommer som «kraftekspert»	http://www.bt.no/nyheter/innenriks/faktasjekk/BT-bommer-som-kraftekspert-1768570.html
(Red., BT, 03.03.2010)	03.03.2010	Redaksjonell artikkel	Vil ha dialog i siste liten	Retrivers arkivjeneste ATEKST

Referanse	Dato	Forfatter	Tittel	Lenke
(Skirbekk, BT, 03.08.2010)	03.08.2010	Skirbekk, Gunnar	Alternative løysingar og globalt klima	http://www.bt.no/meninger/kronikk/Alternative-loysingar-og-globalt-klima-1781544.html
(Strand, BT, 27.04.2010a)	27.04.2010	Strand, Tron	La kraftlinjealternativer i skuffen	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/La-kraftlinjealternativer-i-skuffen-177512.html
(Strand, BT, 27.04.2010b)	27.04.2010	Strand, Tron	Nekter å svare BT om kraftlinjen	http://www.bt.no/lokallokal/arnaogosteroy/kommentar/Nekter-a-svare-BT-om-kraftlinjen-2340010.html
(Hope, BT, 28.04.2010)	28.04.2010	Hope, Einar	Kraften kan gå andre veier enn gjennom Hardanger	http://www.bt.no/meninger/kronikk/Kraften-kan-ga-andre-veier-enn-gjennom-Hardanger-177537.html
(Strand, BT, 29.04.2010)	29.04.2010	Strand, Tron	Åsen-Sammanger er utredet siden 1999	http://www.bt.no/nyheter/innenriks/Asen-Sammanger-er-utredet-siden-1999-177597.html
(Red., BT, 05.03.2010)	05.03.2010	Redaksjonell artikkel	Kraftdemonstrasjon	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
(Red., BT, 22.05.2010)	22.05.2010	Redaksjonell artikkel	Når Statnett mørklegger	http://www.bt.no/meninger/leder/Nar-Statnett-morklegger-177217.html
(Riis-Johansen, BT, 06.07.2010)	06.07.2010	Riis-Johansen, Terje	En nødvendig kraftledning	http://www.bt.no/meninger/En-nodvendig-kraftledning-1780225.html
(Red., BT, 21.06.2010)	21.06.2010	Redaksjonell artikkel	Viktig utval - med manglar	http://www.bt.no/meninger/leder/Viktig-utval---med-manglar-1779319.html
(Sandven, BT, 07.07.2010)	07.07.2010	Sandven, Ståle	Sakshandsaminga vantar legitimitet	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
(Henriksen, BT, 22.07.2010)	22.07.2010	Henriksen, Per Rune	Et velbegrunnet vedtak	http://www.bt.no/meninger/kronikk/Et-velbegrunnet-vedtak-1781039.html
(Red., BT, 26.07.2010)	26.07.2010	Redaksjonell artikkel	-Sjøkabel kan bli ødelagt av skred	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
(Hofseth, BT, 31.08.2010)	31.08.2010	Hofseth, Arne	Boikottar Statnett	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/haardangermastene/Boikottar-Statnett-1783054.html
(Odfjell, BT, 17.09.2010)	17.09.2010	Odfjell, Johan Fr.	Ti forslag som kan forhindre strømkrise	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/haardangermastene/Kronikker-om-kraftmas-tene/Ti-forslag-som-kan-forhindre-stromkrise-1784138.html
(Bruaset, BT, 11.03.2010)	11.03.2010	Bruaset, Ingvild	Krever ny Hardanger-utredning	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Krever-ny-Hardanger-utredning-1772469.html
(Valestrand, BT, 28.01.2011)	28.01.2011	Valestrand, Terje	Kloke bergensere kan bevare Hardanger	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Kloke-bergensere-kan-bevare-Hardanger-1754774.html
(Eriksen og Larsen, BT, 25.07.2012)	25.07.2012	Eriksen, Kent-Amar; Larsen, Bjørn Erik	- Vi kan ta regningen	Retrivers arkivtjeneste ATEKST
(Neteland, BT, 23.08.2012)	23.08.2012	Neteland, Atle	Mens vi venter på de andre ekspertene	http://www.bt.no/meninger/kronikk/Mens-vi-venter-pa-de-andre-ekspertene-1782573.html
Bergensavisen				
(NTB, BA, 03.05.2009)	03.05.2009	NTB	Omkamp om kraftlinje i Hardanger	http://www.ba.no/nyheter/article4302871.ece
(Bjørndal, BA, 09.07.2010)	09.07.2010	Bjørndal, Dag	Samler massiv lenkegjeng	http://www.ba.no/nyheter/article5186923.ece
Bevar Hardanger				
(Bevar Hardanger, 30.10.2009)	30.10.2009		VEDTEKTER BEVAR HARDANGER AS	http://www.bevarhardanger.no/om-bevar-hardanger/vedtekter
(Bevar Hardanger, 2012)	2012		Om oss	http://www.bevarhardanger.no/om-bevar-hardanger

Referanse	Dato	Forfatter	Tittel	Lenke
Dag og tid (DT) (Todal, DT, 24.06.2006)	24.06.2006	Todal, Per Anders	Raudgrøn moistand mot luftpenn	http://www.dagogtid.no/nyhet.cfm?nyhetid=769
Dagbladet (DB) (NTB, DN, 30.05.2008)	30.05.2008	NTB	En strøm av klager til Haga	http://www.dn.no/forsiden/politikk/Samfunn/article1414119.ece
(Blindheim, DB, 16.11.2009a)	16.11.2009	Blindheim, Anne Marte	Dette frykter de for Hardangerfjorden	http://www.dagbladet.no/2009/11/16/nyheter/miljo/kraftlinjer/kraftlinjesak/en/hardanger/9065306/
(Blindheim, DB, 16.11.2009b)	16.11.2009	Blindheim, Anne Marte	- Rett og slett uredelig	http://www.dagbladet.no/2009/11/16/nyheter/miljo/naturvern/kraftlinjesaken/hardanger/9070634/
(Blindheim, DB, 17.11.2009)	17.11.2009	Blindheim, Anne Marte	Krever at disse bildene trekkes	http://www.dagbladet.no/2009/11/17/nyheter/miljo/innenriks/energi/politikk/kraftlinjesaken/9080460/
(Red., DN, 21.07.2010)	21.07.2010	Redaksjonell artikkel	Økonomer ut mot Statnett	http://www.dn.no/energi/article1951204.ece
(NTB, DN, 08.08.2010)	08.08.2010	NTB	Feil på alle Statnetts sjøkabler	http://www.dn.no/energi/article1951204.ece
(NTB, DB, 17.08.2010)	17.08.2010	NTB	- Sjøkabler kan øke CO2-utslippene	http://www.dagbladet.no/2010/08/17/nyheter/hardanger/kraftlinjesaken/kraftlinjer/naturvern/12988403/
(Kristiansen, DB, 18.10.2010)	18.10.2010	Kristiansen, Arnhild Aass	Statnett utsetter kraftmastbygging etter aksjoner	http://www.dagbladet.no/2010/10/18/nyheter/innenriks/statnett/13888254/en
Dagsavisen (DA) (Therkelsen, DA, 02.02.2011)	02.02.2011	Therkelsen, Håvard	Hardanger splitter Miljøbevegelsen	Retrivers arkivjeneste ATEKST
ECgroup AS (Red., ECgroup AS)	udatert	Redaksjonell artikkel	-	http://ecgroup.no/
Energi Norge (Red., Energi Norge, 18.06.2010)	18.06.2010	Redaksjonell artikkel	Nøytralt ekspertutvalg skal se på driften av kraftsystemet	http://www.energinorge.no/nyheter-om-nett-og-system/noeytralt-ekspertutvalg-skal-se-paa-driften-av-kraftsystemet-article7973-239.html
(Red., Energi Norge, 02.07.2010)	02.07.2010	Redaksjonell artikkel	Regjeringen sier ja til Sima - Samnanger	http://www.energinorge.no/nyheter-om-nett-og-system/regjeringen-sier-ja-til-sima-samnanger-article8004-239.html
(Red., Energi Norge, 18.10.2010)	18.10.2010	Redaksjonell artikkel	Folk positive til møster	http://www.energinorge.no/nyheter-om-nett-og-system/folk-positive-til-master-article8155-239.html
Energifakta.no (Red., energifakta.no)	udatert	Redaksjonell artikkel	Vannkraft og elektrisitet i historisk perspektiv	http://www.energifakta.no/documents/Miljo%20og%20velferd/Samfunn/Hi-storie.htm
Hardanger folkeblad (HaF) (Gabrielsen og Løken, HaF, 23.11.2009)	23.11.2009	Gabrielsen, Jenny Tommsdatter; Løken, Hans Henrik	Bevar Hardanger med egen nettside	http://www.hardanger-folkeblad.no/hfn/vhende/article4720443.ece
(ANB-NTB, HaF, 18.10.2010)	18.10.2010	ANB-NTB	Flertall sier ja til kraftmaster	http://www.hardanger-folkeblad.no/Innenriks/article5349742.ece

Referanse	Dato	Forfatter	Tittel	Lenke
Hardangeraksjonen (Hardangeraksjonen, 2005) (Red., Hardangeraksjonen)	2005	Redaksjonell artikkel	Vedtekter Kraftlinjepolitikken... stoda i dag.	http://www.hardangeraksjonen.no/index.php/omoss/vedtekter http://www.stoppkraftlinja.no/index.jsp?pid=5602&info=stoda%20i%20da
(Red., Hardangeraksjonen) (Red., Hardangerrådet)	udatert udatert udatert	Redaksjonell artikkel Redaksjonell artikkel Redaksjonell artikkel	Om oss 420 kV kraftline gjennom Hardanger.	http://hardangeraksjonen.no/index.php/omoss http://www.hardangerradet.no/tips.asp?dok=137&siste=0
Høyskolen i Oslo (HIO) (Høyer, HIO, 11.08.2010)	11.08.2010	Høyer, Karl Georg	Luftspenn, søkabler, eller? Det er en tredje vei	http://hio.no/index.php/hio/content/download/341147/2169067/version/1/file/Luftspenn%2520eller+KGH+Dagbladet.pdf
Hordaland folkeblad (HF) (Linga, HF, 08.05.2009)	08.05.2009	Linga, Sigbjørn	Motstand i reprise	Retrivers arkivjeneste ATEKST
Lovdata (Lovdata, 26.06.2009) (Lovdata, 29.06.1990) (Lovdata, 25.10.2011)	26.06.2009 29.06.1990 25.10.2011	Forskrift Lov Forskrift	Forskrift om konsekvensutredninger Energiloven Delegering av myndighet etter energiloven til Norges vassdrags- og energidirektorat	http://www.lovdata.no/cgi-wif/ldles?doc=sf/sf-20090626-0855.html http://www.lovdata.no/all/hl-19900629-050.html http://lovdata.no/cgi-wif/wifldles?doc=/app/gratis/www/docroot/for/sf/dl/oe-20111024-1043.html
Multiconsult (Red., Multiconsult)	udatert	Redaksjonell artikkel	VA-teknikk	http://multiconsult.no/Om_Multiconsult/Kompetanse/VA/
Nasjonen (N) (Red., N, 23.07.2005) (Red., N, 12.06.2006) (Harstad og Nykvist, N, 07.02.2007) (Aalborg, N, 28.08.2007) (Hatlevik, N, 02.07.2010) (Huseby, N, 06.07.2010) (Borgen, N, 21.07.2010) (Elle, N, 13.08.2010) (Barstad, N, 11.02.2011)	23.07.2005 12.06.2006 07.02.2007 28.08.2007 02.07.2010 06.07.2010 21.07.2010 13.08.2010 11.02.2011	Redaksjonell artikkel Redaksjonell artikkel Harstad, Lisbet; Nykvist, Kato Aalborg, Berit Strøyer Hatlevik, Svein Egil Huseby, Pernille Borgen, Gøril Frømyr Elle, Maria Barstad, Haakon	Høyspent krangel på bygda Folkeaksjon utfordrar Statnett Legger kraftlinjene til Stortinget Støtter monster-utspill Sier ja til kraftlinje i Hardanger Hardanger er bare en vond start Turistforeningen klager på monstermaster - Sjøkabel kan true småkraft Ministeren fra monsterdalen	Retrivers arkivjeneste ATEKST Retrivers arkivjeneste ATEKST Retrivers arkivjeneste ATEKST Retrivers arkivjeneste ATEKST http://www.nasjonen.no/2010/07/02/politikk/kraftlinje/hardanger/regjeringe/n/6048288/ http://www.nasjonen.no/2010/07/06/politikk/kommentar/energi/miljo/6053163/ http://www.nasjonen.no/2010/07/21/politikk/hardanger/kraftutbygging/6072868/ http://www.nasjonen.no/2010/08/13/nyheter/monstermaster/energi/kraftlinje/hardanger/6105636/ http://www.nasjonen.no/2011/02/11/politikk/hardanger/terje_riis-johansen/monstermaster/sjokabel/6446124/

Referanse	Dato	Forfatter	Tittel	Lenke
Naturvernforbundet (Red., NVF, 01.06.2007)	01.06.2007	Redaksjonell artikkel	- Forurensere må betale - også i kraftlinjepolitikken!	http://naturvernforbundet.no/nyheter/forurensere-maa-betale-ogsaa-i-kraftlinjepolitikken-article8081-796.html
(Pedersen, NVF, 11.08.2010)	11.08.2010	Pedersen, Anne-Merethe	Energieffektivisering kan minske Bergens kraftbehov radikalt	http://naturvernforbundet.no/energi/energiparing/energieffektivisering-kan-minske-bergens-kraftbehov-radikalt-article17121-123.html
(Gjærum, NVF, 23.08.2010)	23.08.2010	Gjærum, Ingeborg	Bjergvin-biskopen støtter Naturvernforbundets krav	http://naturvernforbundet.no/nyheter/bjoergvin-biskopen-stoetter-naturvernforbundets-krav-article17183-166.html
(Red., NVF, 2010)	2010	Redaksjonell artikkel	Slaget om Hardanger	http://naturvernforbundet.no/kraftlinjer-i-hardanger/slaget-om-hardanger-article17166-1626.html
New York Times (Tagliabue, NYT, 10.11.2010)	10.11.2010	Tagliabue, John	Opposition to Power Line at a Fjord Runs Deep	http://www.nytimes.com/2010/11/11/world/europe/11norway.html
Nexans (Red., Nexans)	udatert	Redaksjonell artikkel	Kort om selskapet	http://www.nexans.no/eservice/Norway-no_NO/navigate_142538/Kort_om_selskapet.html
NHO Reiseliv (Red., NHO Reiseliv, 05.07.2010)	05.07.2010	Redaksjonell artikkel	Kritiske til regjeringens beslutning om kraftledning i Hardanger	http://www.nho-reiseliv.no/nyheter/kritiske-til-regjeringens-beslutning-om-kraftledning-i-hardanger-article2737-601.html
Norges Miljøvernforbund (Red., Norges Miljøvernforbund)	udatert	Redaksjonell artikkel	Prestisje-måster gjennom Hardanger	http://www.nmf.no/underside.aspx?articleid=2680&pageId=13&news=1
Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) (Red., NVE, 19.01.2009)	19.01.2009	Redaksjonell artikkel	Systemansvar	http://www.nve.no/no/Energi/Kraftsystemet/Systemansvar/
(Red., NVE, 11.02.2009)	11.02.2009	Redaksjonell artikkel	Tilsyn, kontroll og møter	http://www.nve.no/no/Energi/Kraftsystemet/Systemansvar/Tilsyn-kontroll-og-moter/
NRK (Hovstad og Moe, NRK, 26.04.2007)	26.04.2007	Hovstad, Kristian; Moe, Tom Arne	- Olje kan betale straukabel	http://www.nrk.no/nyheter/1.2311542
(Granbo m. fl., NRK, 11.08.2010)	12.08.2010	Granbo, Kristin; Heyerdahl, Sindre; Dørum, Dag	Frykter Hardanger-avgjørelse vil bre seg til resten av landet	http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7244285
(Gansmo, NRK, 12.08.2010)	12.08.2010	Gansmo, Arne Kristian	Hardanger blir kostbart for alle	http://www.nrk.no/nyheter/1.7246679
NRK Hordaland (NRK-H) (Mjanger og Bjelland, NRK-H, 21.10.2005)	21.10.2005	Mjanger, Guro; Bjelland, Eli	Alle vil ha sjøkabel	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.208066
(Orset og Løland, NRK-H, 06.02.2007)	06.02.2007	Orset, Anders Kleivenes; Løland, Leif Rune	Vil betale for å slippe luftlinje	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.1776541

Referanse	Dato	Forfatter	Tittel	Lenke
(Staude, NRK-H, 02.07.2010)	02.07.2010	Staude, Tone	- Valses over Hardanger	http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7194848
(Granli og Rønning, NRK-H, 06.07.2010)	06.07.2010	Granli, Lene; Rønning, Helena	Kraftlinjer er bra for miljøet	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7199790
(NTB, NRK-H, 14.07.2010)	14.07.2010	NTB	Melder seg ut av Ap og SV i protest	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7209191
(Berget, NRK-H, 13.08.2010)	13.08.2010	Berget, Eva Cathrine	Sju av ti krever sjøkabel	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7247024
(Vallestad og Nedkvitne, NRK-H, 26.08.2010)	26.08.2010	Vallestad, Aleksander; Nedkvitne, Steinar	Mat kan gje Bergen strauum	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7264215
(Rykkje og Berget, NRK-H, 07.09.2010)	07.09.2010	Rykkje, Ann Kristin; Berget, Eva Cathrine	Protesterer mot kraft med musikk	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7281555
(Strøm og Olsen, NRK-H, 14.08.2010)	14.08.2010	Strøm, Siri Kleiven; Olsen, Ragnhild Osnes	Fleire hundre i protestmarsj	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7248439
(Lervik, NRK-H, 18.10.2010)	18.10.2010	Lervik, Helene Vassbotten	Statnett utsetter byggestart	http://nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7340029
(Lervik, NRK-H, 19.10.2010)	19.10.2010	Lervik, Helene Vassbotten	– De ødelegger for seg selv	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7341660
PR-operatørene				
(Red., PR-operatørene, 29.12.2010)	29.12.2010	Redaksjonell artikkel	Nyhетene som gjorde inntrykk	http://pr-o.no/agentatracker/askeskyen-og-haiti-katastrofen-gjorde-st%C3%B8rst-inntrykk
Regjeringen				
(Riis-Johansen, Regjeringen, 29.07.2010)	29.07.2010	Riis-Johansen, Teije	Mye feilaktig om kraftledningen i Hardanger	http://www.regjeringen.no/nb/dep/osd/aktuelt/taler_artikler/minister/olje-og-energi/minister-terje-riis-johan/2010/mye-feilaktig-om-kraftledningen-i-hardan.html?id=611781
(Red., Regjeringen)	udatert	Redaksjonell artikkel	Høringer	http://www.regjeringen.no/nb/dok/hoeringer.html?id=1763
Småkraftforeningen				
(Red., Småkraftforeninga, 09.08.2010)	09.08.2010	Redaksjonell artikkel	Fortsatt usikkert rundt Sima-Sammanger konsesjonen	http://kraftverk.net/visartikkel.php?id=1871
Statnett				
(Red., Statnett, 12.06.2006)	12.06.2006	Redaksjonell artikkel	Statnett lanserer energioptionsordning i forbruk	http://www.statnett.no/no/Nyheter-og-media/Nyhetsarkiv/Nyhetsarkiv---2006-/Statnett-lanserer-energioptionsordning-i-forbruk/
(Red., Statnett, 31.08.2010)	31.08.2010	Redaksjonell artikkel	Statnett styrker Kommunikasjonsavdelingen	http://www.statnett.no/no/Nyheter-og-media/Nyhetsarkiv/Nyhetsarkiv---2010/Statnett-styrker-informasjonsavdelingen/
(Statnett, 29.06.2011)	29.06.2011		Vedtekter	http://www.statnett.no/no/Om-Statnett/Eierskap-og-rammer/Vedtekter/
(Red., Statnett, 01.12.2011)	01.12.2011	Redaksjonell artikkel	Status anleggsarbeider 01.12.11	http://www.statnett.no/Prosjekter/Sima---Sammanger/Statusmeldinger/Status-anleggsarbeider-011211/
(Red., Statnett, 21.04.2012)	21.04.2012	Redaksjonell artikkel	Kart - hvor pågår det arbeid?	http://www.statnett.no/Prosjekter/Sima---Sammanger/Statusmeldinger/Kart-status/
(Red., Statnett)	udatert	Redaksjonell artikkel	Hvem gjør hva?	http://www.statnett.no/Om-Statnett/Om-kraftsystemet/Hvem-hor-ansvar-for-hva/

Referanse	Dato	Forfatter	Tittel	Lenke
Norsk telegrambyrå (NTB) (NTB, SA, 01.02.2011)	01.02.2011	NTB	Mastemotstanderne: - Dette styrker vår sak	http://www.aftenbladet.no/nyheter/innenriks/Mastemotstanderne-----Dette-styrker-yr-sak-1826415.htm
Store norske leksikon (SNL) (Red., SNL)	udatert	Redaksjonell artikkel	Norge – energi	http://snl.no/Norge/energi
Teknisk ukeblad (TU) (Helgesen, TU, 25.08.2006)	25.08.2006	Helgesen, Ole K.	Ruster seg til krig mot kraftlinjer	http://www.tu.no/energi/2006/08/25/ruster-seg-til-krig-mot-kraftlinjer
(Hovland, TU, 01.10.2009)	01.10.2009	Hovland, Kjetil Malkenes	Krever kraftkabler	http://www.tu.no/nyheter/2009/10/01/krever-kraftkabler
(Hovland og Sprenger, TU, 26.10.2009)	26.10.2009	Hovland, Kjetil Malkenes; Sprenger, Mona	-Større inngrep enn istiden	http://www.tu.no/energi/2009/10/26/-storre-inngrep-enn-istiden
(Hovland, TU, 10.11.2009)	10.11.2009	Hovland, Kjetil Malkenes	Hardanger samler underskrifter	http://www.tu.no/energi/2009/11/10/hardanger-samler-underskrifter
(Sprenger, TU, 30.12.2009)	30.12.2009	Sprenger, Mona	- Statnett tar feil	http://www.tu.no/energi/2009/12/30/-statnett-tar-feil
(Sprenger, TU, 12.01.2010)	12.01.2010	Sprenger, Mona	Frykter mørklegging	http://www.tu.no/energi/2010/01/12/frykter-morklegging
(Gram, TU, 24.02.2010)	24.02.2010	Gram, Trond	- Kan skremme bedrifter ut	http://www.tu.no/industri/2010/02/24/-kan-skremme-bedrifter-ut
(Sprenger, TU, 07.06.2010)	07.06.2010	Sprenger, Mona	Vurderer reservekraftverk	http://www.tu.no/energi/2010/06/07/vurderer-reservekraftverk
(Sprenger, TU, 21.06.2010)	21.06.2010	Sprenger, Mona	Slaget om Hardanger	http://www.tu.no/energi/2010/06/21/slaget-om-hardanger
(Sprenger, TU, 29.06.2010A)	29.06.2010	Sprenger, Mona	Ny kabelteknologi ikke klar for Hardanger	http://www.tu.no/energi/2010/06/29/ny-kabelteknologi-ikke-klar-for-hardanger
(Sprenger, TU, 29.06.2010B)	29.06.2010	Sprenger, Mona	Derfor er kabel ikke et alternativ	http://www.tu.no/energi/2010/06/29/derfor-er-kabel-ikke-et-alternativ
(Sprenger, TU, 11.08.2010)	11.08.2010	Sprenger, Mona	Kraftstriden i Hardanger- - Ja takk, begge deler	http://www.tu.no/energi/2010/08/11/kraftstriden-i-hardanger--ja-takk-begge-deler
(Nielsen, TU, 12.08.2010)	12.08.2010	Nielsen, Jannicke	Nexans: - Sjøkabelen er velkjent teknologi	http://www.tu.no/energi/2010/08/12/nexans--sjokabelen-er-velkjent-teknologi
(Sprenger, TU, 23.08.2010)	23.08.2010	Sprenger, Mona	Hvor mye er du villig til å betale?	http://www.tu.no/energi/2010/08/23/-hvor-mye-er-du-villig-til-a-betale
(NTB, TU, 24.08.2010)	24.08.2010	NTB	- Mastene bygges for å selge strøm	http://www.tu.no/energi/2010/08/24/-mastene-bygges-for-a-selge-strom
(Valmøt, TU, 29.09.2010)	29.09.2010	Valmøt, Odd Richard	Høyspent til besvær	http://www.tu.no/energi/2010/09/29/hoyspent-til-besvar
(Sprenger, TU, 30.09.2010)	30.09.2010	Sprenger, Mona	- Må si ja til neste generasjons sentralnett	http://www.tu.no/energi/2010/09/30/-ma-si-ja-til-neste-generasjons-sentralnett
Den norske turistforening (DNT) (Habberstad, DNT, 16.06.2007)	16.06.2007	Habberstad, Merete	Nei til monstermaster i fjell og fjordlandskap	http://www.turistforeningen.no/article.php?ar_id=11758
(Blåsmo, DNT, 23.08.2007)	23.08.2007	Blåsmo, Trude	Massemønstring mot monstermaster	http://www.turistforeningen.no/article.php?ar_id=12277&fo_id=8822
(Habberstad, DNT, 27.08.2007)	27.08.2007	Habberstad, Merete	DNT og NHO Reiseliv sammen mot kraftutbygging	http://www.turistforeningen.no/article.php?ar_id=12305

Referanse	Dato	Forfatter	Tittel	Lenke
(Maske, DNT, 14.06.2008)	14.06.2008	Maske, Julie	Maner til kamp mot monstermaster	http://www.turistforeningen.no/article.php?ar_id=15231&fo_id=8822
TV2				
(Henschien, TV2, 06.08.2010)	06.08.2010	Henschien, Siren	Victor Normann klar for lenke-aksjon mot monstermaster	http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/victor-normann-klar-for-lenkeaksjon-mot-monstermaster-3260710.html
Verdens gang (VG)				
(Skjeggstad, VG, 02.07.2010)	02.07.2010	Skjeggstad, Helene	Regjeringen sier ja til monstermaster i Hardanger	http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10009939
(Nielsen, VG, 03.07.2010)	03.07.2010	Nielsen, Andreas	Varsler aksjoner mot master	Retriever
(NTB, VG, 15.07.2010)	15.07.2010	NTB	Avskriver Hardanger fra verdensarvlisten	http://www.vg.no/reise/artikkel.php?artid=10003751
(Diskusjoninnlegg, VG, 05.08.2010A)	05.08.2010	Slapp a litt a!	Kraftlinjene i Hardanger	http://www.vg.no/protokoll/?pid=724&fylke=00&start=3100
(Diskusjoninnlegg, VG, 05.08.2010B)	05.08.2010	Galskap	Kraftlinjene i Hardanger	http://www.vg.no/protokoll/?pid=724&fylke=00&kommune=0&start=3400
(Diskusjoninnlegg, VG, 05.08.2010C)	05.08.2010	Ikke til å tro	Kraftlinjene i Hardanger	http://www.vg.no/protokoll/?pid=724&fylke=00&kommune=0&start=3400
(Norman m.fl., VG, 05.08.2010)	05.08.2010	Norman, Mona Grivi; Bouhlou, Nadia; Tjernsland, Jonas; Drefvelin, Caroline	Folket sier nei til Hardanger-mastene	http://www.vg.no/nyheter/innenriks/norsk-politikk/artikkel.php?artid=10017493
(Nielsen og Glomnes, VG, 07.08.2010)	07.08.2010	Nielsen, Andreas; Glomnes, Lars M.	Arbeiderpartiet vakler i kraftlinje-saken	http://www.vg.no/nyheter/innenriks/norsk-politikk/artikkel.php?artid=10026011
(Diskusjoninnlegg, VG, 09.08.2010)	09.08.2010	Tilpassing?	Kraftlinjene i Hardanger	http://www.vg.no/protokoll/?pid=724&fylke=18&kommune=1804
(Diskusjoninnlegg, VG, 13.08.2010A)	13.08.2010	Hysteri	Kraftlinjene i Hardanger	http://www.vg.no/protokoll/?pid=724&fylke=00&kommune=0&start=100
(Diskusjoninnlegg, VG, 13.08.2010B)	13.08.2010	Kraftlinjer er nødvendig og oppfattes nødvendigvis ikke som monstre	Kraftlinjene i Hardanger	http://www.vg.no/protokoll/?pid=724&fylke=00&kommune=0&start=100
Zero Emission Resource Organisation (Zero)				
(Finstad, WWF, 02.07.2010)	02.07.2010	Finstad, Ingeborg Wessel	Raserer norske naturperler	http://www.wwf.no/bibliotek/nyheter_fakta/?30420
(Nordby, Zero, 11.11.2010)	11.11.2010	Nordby, Kaja	ZEROs vurdering av kraftledningen i Hardanger	http://www.zero10.no/fornytbar-energi/hva-zero-vurdering-av-kraftledningen-i-hardanger?set_language=no
(Buch, Zero, 14.04.2011)	14.04.2011	Buch, Cato	ZERO	http://www.zero.no/om-zero

Kildemateriale, ureferert:

De følgende 15 sider er oversikt over kildemateriale som ligger til grunn for oppgaven, men som det ikke refereres direkte til.

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
08-03-2005	Byggeindustrien	Redaksjonell artikkel	Ny kraftledning mellom Eidfjord og Sannanger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
23-06-2005	NRK-H	Isdahl, Jan; Hovda, Elin	Turlag protesterer	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.206706
17-08-2005	DN	NTB	Gigantisk kraftledning tvers gjennom Hardanger	http://www.dn.no/forsiden/article573136.ece
18-08-2005	BT	NTB	Fakta - kraftlinjen i Hardanger	http://www.bt.no/nyheter/menneriks/Fakta---kraftlinjen-i-Hardanger-2526970.html
18-08-2005	BT	Mjør, Kjersti	Motstand mot kraftline blir valkampsak	http://www.bt.no/nyheter/lokkalt/Motstand-mot-kraftline-blir-valkampsak-2304895.html
19-08-2005	BT	Redaksjonell artikkel	Kraft til Bergen	http://old.bt.no/meninger/leder/Kraft-til-Bergen-201004.html
19-08-2005	NRK-H	Gundersen, Olaf Erlend; Bjelland, Eli	Open for kabel i sjøen	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_hordaland/4982035.html
19-08-2005	NA	Borum, Kristen	- Bergen går i svart	http://pub.nettavisen.no/nettavisen/ibergen/article440686.ece
20-08-2005	BT	Mjør, Kjersti	- Før krafta fram i tunnel!	http://old.bt.no/meninger/--Foer-krafta-fram-i-tunnel-200930.html
21-08-2005	BT	Lindebotten, John	Sjøkabel vert løysinga; fakta_ny kraftline i Hardanger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
21-08-2005	BT	Lindebotten, John	Sponheim lovar sjøkabel til Bergen	http://www.bt.no/nyheter/lokkalt/Sponheim-lovar-sjokabel-i-Bergen-2305091.html
22-08-2005	TU	Aadland, Camilla	Vurderer sjøkabel i Hardanger	http://www.tu.no/nyheter/energi/2005/08/22/vurderer-sjokabel-i-hardanger
24-08-2005	BT	Lindebotten, John	Vegvesenet og Statnett må samarbeida i Hardanger	http://www.bt.no/nyheter/klima/--Vegvesenet-og-Statnett-ma-samarbeida-i-Hardanger-2305362.html
24-08-2005	BT	Redaksjonell artikkel	Fakta/kraft og veg i Hardanger	http://www.bt.no/nyheter/klima/Faktakraft-og-veg-i-Hardanger-2305368.html
24-08-2005	BT	Lindebotten, John	Spleiselag er mogleg mellom kraft og veg	http://www.bt.no/nyheter/lokkalt/Spleiselag-er-mogleg-mellom-kraft-og-veg-2305357.html
22-09-2005	BT	Lindebotten, John	Statnett mjukar opp hardingane med kaffi	http://www.bt.no/nyheter/lokkalt/Statnett-mjukar-opp-hardingane-med-kaffi-2316645.html
26-09-2005	AH	Redaksjonell artikkel	-Kraftlinesaka er ikkje løyst	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
28-10-2005	BT	Lindebotten, John	Fylket er mot luftline og for gasskraftverk	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
04-12-2005	BT	Rasmussen, Klaus	Hardanger og Statnett ...	http://www.bt.no/meninger/Hardanger-og-Statnett-2325747.html
06-01-2006	NVF	Redaksjonell artikkel	Vil skåne stort urørt naturområde for kraftlinje og krever kabel i stedet	http://naturvernforbundet.no/nyheter/vil-skaane-stort-uroert-naturomraade-for-kraftlinje-og-krever-kabel-i-stedet-article7325-796.html
18-01-2006	BT	Lindebotten, John	Statnett ser på sjøkabel i Hardanger	http://www.bt.no/nyheter/lokkalt/Statnett-ser-pa-sjokabel-i-Hardanger-1791362.html
23-01-2006	AH	Redaksjonell artikkel	Statnett lagar utgreiing om sjøkabel i Hardangerfjorden	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
20-03-2006	BT	Hofseth, Arne	Musikk mot kraftline	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
21-04-2006	BT	Selsvold, Astrid; Seim, Olav; Hegseth, Jon Olav	Framgang og optimisme i Hardanger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
22-05-2006	BT	Østerbø, Kjell	Fire til seks ganger dyrere	http://www.bt.no/nyheter/lokkalt/Fire-til-seks-ganger-dyrene-1803705.html
22-05-2006	BT	Østerbø, Kjell	- Høyere nettleie	http://www.bt.no/na24/--Hoyere-nettleie-1803755.html
22-05-2006	BT	Østerbø, Kjell	To års kamp	http://www.bt.no/nyheter/lokkalt/To-ars-kamp-1803703.html
26-05-2006	BT	Redaksjonell artikkel	Nok et energidilemma	http://www.bt.no/leder/Nok-et-energidilemma-1804118.html
26-05-2006	BT	Redaksjonell artikkel	- Oljeindustrien må betale	http://www.bt.no/nyheter/lokkalt/--Oljeindustrien-ma-betale-1804240.html

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
07-06-2006	NVE	Redaksjonell artikkel	Folkemøte om 420 kV kraftleidning Sima - Samnanger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
12-06-2006	N	Redaksjonell artikkel	Folkeaksjon utfordrar Statnett	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
22-06-2006	AH	Redaksjonell artikkel	Hardinger set sin lit til politikarane	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
24-06-2006	DOT	Undheim, Eva Aalberg	Hardanger kan snu kraftpolitikken	http://www.dagogtid.no/nyhet.cfm?nyhetid=768
30-07-2006	AP	Sand, Lars Nehru; Georgsen, Tone	Varsler kamp om kraftlinjer	http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Varsler-kamp-om-kraftlinjer-5590926.html
12-08-2006	DOT	Undheim, Eva Aalberg	Skuldar på forbruksauken	http://www.dagogtid.no/nyhet.cfm?nyhetid=817
18-08-2006	BT	Polden, Torunn Pedersen	Må eg øva meg på å ikkje sjå?	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
18-08-2006	N	Sondbø, Sølve	Ny kraftlinjepolitikk trengs nå	http://www.nationen.no/meninger/leserbrev/article2244063.ece
24-08-2006	TU	Redaksjonell artikkel	Langt dyrere med kabel	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
25-08-2006	TU	Helgesen, Ole K.	Ruster seg til krig mot kraftlinjer	http://www.tu.no/energi/2006/08/25/ruster-seg-til-krig-mot-kraftlinjer
20-09-2006	BT	Børtsheim, Johan	Statnett har no ute til høyring	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
21-09-2006	N	Børtsheim, Johan	Kraftlina i Hardanger	http://www.nationen.no/meninger/Replikk/article2304017.ece
27-09-2006	AH-	Redaksjonell artikkel	Ulvik uttalar seg berre om kabel-løysingar	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
27-09-2006	Fylkesmannen i Hordaland	Friis, Anniken	Utgreiingsplikta ikkje oppfylt for kraftline gjennom Hardanger	http://www.fylkesmannen.no/hoved.aspx?m=1166&amid=1315790
28-09-2006	NRK-H	Rydland, Sølve; Bjelland, Eli	Kritisk til kraftline	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.1049104
05-10-2006	AH	Redaksjonell artikkel	- «Ikke godt nok av Statnett i Hardanger»	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
14-10-2006	BT	Redaksjonell artikkel	Statnett vil fortsatt bygge i Hardanger	http://www.bt.no/nyheter/lokkalt/Statnett-vil-fortsatt-bygge-i-Hardanger-1819332.html
14-10-2006	NRK-H	Kalstveit, Karoline; Torvund, Solfriid	Usamde om ekstra kraftlinje	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.1120807
16-11-2006	BT	Rugland, Ingwild	Spår kraftkrise i fylket	http://www.bt.no/na24/article315825.ece
29-11-2006	BT	Olderkjær, Ove Arne	Kjem med nye krav til kraftlina i Hardanger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
11-12-2006	NVF	Redaksjonell artikkel	Lufsspenn eller kabel? - Krafttak for ny nasjonal nettpolitikk	http://naturvernforbundet.no/nyheter/lufsspenn-eller-kabel-krafttak-for-ny-nasjonal-nettpolitikk-article7853-796.html
20-01-2007	AH	Redaksjonell artikkel	Kraftline i hardt vær	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
03-02-2007	N	Redaksjonell artikkel	Tvers gjennom gården	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
05-02-2007	AH	Redaksjonell artikkel	- Har funne nytt alternativ til kraftlina i Hardanger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
06-02-2007	NRK-H	Orset, Anders Kleivenes; Ervik, Kristian	Vil ha kraftledning i tunnel	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.1768607
06-02-2007	NRK-H	Orset, Anders Kleivenes; Løland, Leif Rune	Vil betale for å slippe luftlinje	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.1776541
07-02-2007	N	Harstad, Lisbet; Nykvist, Kato	Legger kraftlinjene til Stortinget	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
07-02-2007	NRK Sogn og fjordane	Gilleshammer, Terje	Trur på kraftlinje i kabel	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_sogn_og_fjordane/1.1777643

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
09-02-2007	BT	Kobbeltveit, Olav	Mobilisering mot nye kraftlinjer	http://www.bt.no/meninger/kommentar/kobbeltveit/Mobilisering-mot-nye-kraftlinjer-1834340.html
28-02-2007	BT	Wold, Bjørn	Dyre jordkabler	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
10-03-2007	BT	Redaksjonell artikkel	Hardangerrådet står fast på kabelløsning	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
19-03-2007	Forskning.no	Elden, Gro	Fjordlandskap trues av kraftlinjer	http://www.forskning.no/artikler/2007/mars/1173702011.96
17-04-2007	TU	Nilsen, Jannicke	Vil ha flere strømkabler under jorda	http://www.tu.no/energi/2007/04/17/vil-ha-flere-stromkabler-under-jorda
21-04-2007	BT	Redaksjonell artikkel	Utfordrar sine egne på miljøvern	http://www.bt.no/nyheter/lokal/Utfordrar-sine-egne-pa-miljovern-1841717.html
23-04-2007	BT	Redaksjonell artikkel	Lunken kraftlinjemotstand	http://www.bt.no/meninger/leder/Lunken-kraftlinjemotstand-1841829.html
25-04-2007	NRK-H	Hovstad, Kristian; Flekke, Bernt Ove	Hordalendingane kan få straumprissjokk	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.2298900
26-04-2007	NRK-H	Hovstad, Kristian; Moe, Tom Arne	Olje kan betale straumkabel	http://www.nrk.no/nyheter/1.2311542
27-04-2007	AH	Redaksjonell artikkel	- NVE ynskjer justeringar på kraftlina i Hardanger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
14-05-2007	N	Oma, Lars A.	Kjempar for Hardanger-naturen	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
01-06-2007	NVF	Redaksjonell artikkel	- Forurensar må betale - også i kraftlinjepolitikken!	http://naturvernforbundet.no/nyheter/forurensar-maa-betale-ogsaa-i-kraftlinjepolitikken-artikle8081-796.html
13-06-2007	BT	Hofseth, Arne	Frykt for gigant på «Skogen»	http://www.bt.no/nyheter/lokal/Frykt-for-gigant-pa-Skogen-1847492.html
13-06-2007	BT	Hofseth, Arne	Gigantfrykt på Kvamskogen	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
16-06-2007	AP	Ramsdal, Roald	Kjemper mot gigantledninger	http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Kjemper-mot-gigantledninger-6469147.html
16-06-2007	DNT	Habberstad, Merete	Nei til monsternaster i fjell og fjordlandskap	http://www.turistforeningen.no/article.php?ar_id=11758&fo_id=8822
16-06-2007	BT	NTB	Turistforeningen imot nye kraftlinjer	http://www.bt.no/nyheter/innenriks/Turistforeningen-imot-nye-kraftlinjer-1847905.html
16-06-2007	Fi	NTB	Turistforeningen imot nye kraftlinjer	http://www.firda.no/Innenriks/article2828770.ece
18-06-2007	AP	Nygaard, Ole	Åpner for bruk av kabel	http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/pner-for-bruk-av-kabel-6469483.html
19-06-2007	AP	Gray, Gøri; Engesvik, Martin	- Gigantlinje unødvendig	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
19-06-2007	BT	Kristoffersen, Asbjørn	Kraftoppør på Vestlandet	http://www.bt.no/meninger/kommentar/kristoffersen/Kraftoppør-pa-Vestlandet-1848150.html
19-06-2007	TU	Nilsen, Jannicke	- Oljebransjen bør betale kraftkabling	http://www.tu.no/energi/article106538.ece
19-06-2007	VG	Anonym	Legg kabel!	http://7046.vgb.no/2007/06/19/legg-kabel/
22-06-2007	BT	Ulvedal, Terje	Kraftlinjer kan gje milliardrap	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
23-06-2007	AP	Gray, Martin	Du får regningen på 70 milliarder	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
08-07-2007	BT	Redaksjonell artikkel	Kraftlinjer og verdsarv	http://www.bt.no/meninger/leder/article380928.ece
23-08-2007	DNT	Blåsmo, Trude	Massemonstring mot monsternaster	http://www.turistforeningen.no/article.php?ar_id=12277&fo_id=8822
25-08-2007	N	Aalborg, Berit Strøyer	Megabøff om master	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
26-08-2007	BT	Lønningen, Petter	Til kamp mot monsternaster	http://www.bt.no/nyheter/innenriks/Til-kamp-mot-monsternaster-1781896.html
26-08-2007	DB	Pettersen, Trond Erling	Greetings from Norway	http://www.dagsbladet.no/nyheter/2007/08/25/510002.html
27-08-2007	DNT		DNT og NHO Reiseoliv sammen mot kraftutbygging	http://www.turistforeningen.no/article.php?ar_id=12305&fo_id=8822

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
28-08-2007	AP	NTB	Opprør mot «monstermaster» i naturen	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
28-08-2007	BT	Tron Strand	Tror kabel vil erstatte master	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Tror-kabel-vil-erstatte-master-1855335.html
28-08-2007	N	Aalborg, Berit Strøyer	Støtter monster-utspill	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
29-08-2007	BT	Marifjæren, Per	- Kraftlinestriden ein demokratisk test	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/--Kraftlinestriden-ein-demokratisk-test-1855124.html
30-08-2007	BT	Redaksjonell artikkel	Bort med monstermastene	http://www.bt.no/meninger/leder/Bort-med-monstermastene-1855244.html
31-08-2007	BA	NTB	Liker ikke kraftlinje-kampanje	http://www.ba.no/nyheter/irix/article2962975.ece
31-08-2007	TU	Nilsen, Jannicke	Krangler om bildebruk av kraftlinjer	http://www.tu.no/energi/2007/08/31/krangler-om-bildebruk-av-kraftlinjer
01-09-2007	N	NTB	Refser DNTS kraftkampanje	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
11-09-2007	TU	Helgesen, Ole K.	Mye dyrere strøm med kraftkabler	http://www.tu.no/energi/2007/09/11/mye-dyrere-strom-med-kraftkabler
19-09-2007	NRK-H	Morland, Johannes	Ordfører opprør mot kraftliner	http://www.nrk.no/nyheter/disrikt/hordaland/1_3516002
04-10-2007	AH	Redaksjonell artikkel	- Vardebrønning mot kraftline	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
07-10-2007	BT	Håland, Maia	Fortvilet over kraft-avslag	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Fortvilet-over-smakraft-avslag-1861857.html
26-10-2007	BT	Håland, Maia; Døhlte, Kjartan Hjermand	Strid om småkraft-nei	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Strid-om-smakraft-nei-1862404.html
12-12-2007	TU	Dalløkken, Per Erihen; Helgesen, Ole K.	Grønn energi tvinger fram svarte master	http://www.tu.no/energi/2007/12/12/gronn-energi-tvinger-fram-svarte-master
16-12-2007	BT	Inderberg, Tor Håkon; Eikeland, Per Ove	Norske kabler i norsk klima	http://www.bt.no/meninger/kromikk/article459388.ece
27-02-2008	AB	Andreassen, Kolbjørn	Grønmmaler kraftmaster	http://www.aftenbladet.no/energi/article602729.ece
31-03-2008	BT	Andersson, Atle; Lindebotten, John	Ny kabelteknologi erstatter «monstermastene	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
10-04-2008	BT	Valestrand, Terje	Langt frem til bakkekabler	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
30-05-2008	BT	Hofseth, Arne	Får bygge gigant-kraftline	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Far-bygge-gigant-kraftline-1781897.html
30-05-2008	DN	NTB	En strøm av klager til Haga	http://www.dn.no/forsiden/politikkSamfunn/article1414119.ece
30-05-2008	HF	Hoaa, Silje Andvik	Protesterer mot monstermaster	http://www.hardanger-foelkeblad.no/hfny/hende/eidfjord/article3576110.ece
30-05-2008	Klimafokus-	Redaksjonell artikkel	Ja til kraftledning i Hardanger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
30-05-2008	NRK	Sertem, Johan B; Reinholdtsen, Linda	Får bygge monstermaster i Hardanger	http://mrk.no/okonomi/far-bygge-monstermaster-i-hardanger-1_5839279
30-05-2008	TU	NTB	Krysser Hardanger med høyspentledninger	http://www.tu.no/eljaden/2008/05/30/krysser-hardanger-med-hoyspentledninger
30-05-2008	TV2	Ervik, Kristian	- Voldtekt av hele Hardanger	http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/-voldtekt-av-hele-hardanger-1948295.html
03-06-2008	H	Redaksjonell artikkel	Sterke reaksjonar om kraftlina	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
15-10-2008	Hordaland fylkeskommune	Hauge, Stanley	Miljøprisen 2007 til «Hardingar for sjøkabel»	http://www.hordaland.no/Hordaland-fylkeskommune/Regional-utvikling/Miljo/Miljoprisen/Hordaland-fylkeskommune-sin-miljopris/Miljoprisen-2007-Hardingar-for-sjokabel/
29-10-2008	BT	Edwardsen, Espen	Monstrene kommer!	http://www.bt.no/meninger/kromikk/article652095.ece
31-10-2008	BT	Redaksjonell artikkel	- Alternativet til luftspenn er ingenting	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
02-11-2008	BT	Redaksjonell artikkel	Raudgrønt rop frå Hardanger	http://www.bt.no/meninger/leder/Raudgront-rop-fra-Hardanger-1905340.html

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
08-11-2008	BT	Lindebotten, John	Aktar ikkje å tapa luftspenn-kampen	http://www.bt.no/nyheter/lokal/Aktar-ikkje-a-tapa-luftspenn-kampen-1905895.html
13-12-2008	BT	Lindebotten, John	Døra på gløtt for kabel	http://old.bt.no/nyheter/lokal/Doera-paa-gloett-for-kabel--675222.html
31-03-2009	TU	Hovland, Kjetil Malkenes	Krever mer kabling	http://www.tu.no/energi/2009/03/31/krever-mer-kabling
20-04-2009	AH	Redaksjonell artikkel	- Misnøye hjå kraftline-motstandar	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
06-05-2009	NRK-H	Sevheim, Tore; Strand, Rebecca	Frykter for kulturlandskapet	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.6596508
08-05-2009	HF	Linga, Sigbjørn	Motstand i reprise	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
10-06-2009	BT	Kristoffersen, Asbjørn	Innelåst energi – innelåste pengar	http://www.bt.no/kristoffersen/Innelast-energi---innelaste-pengar-1925182.html
01-10-2009	WWF Norway	Redaksjonell artikkel	Nei til monsternester!	http://www.wwf.no/dette_jobber_med/hav_og_kyst/?26340/Nei-til-monsternester-i-unikkystnatur
03-10-2009	BT	Redaksjonell artikkel	- Malar fanden på vegg	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
03-10-2009	BT	Ulvedal, Terje	Vestlandet kan bli mørklagt	http://www.bt.no/nyheter/lokal/Vestlandet-kan-bli-morklagt-1934839.html
03-10-2009	NRK	NTB	Kapasiteten er sprengt	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.6802298
04-10-2009	BT	Redaksjonell artikkel	Usikre kostnader med Hardangerlinja	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
23-10-2009	HF	Lund, Eli	Folkeaksjon vil bruke kåring	http://www.hardanger-folkeblad.no/hfinyhende/article4661805.ece
31-10-2009	BA	Redaksjonell artikkel	Å skule bort arvesølvet	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
03-11-2009	WWF	Redaksjonell artikkel	Ja til kraftkabler - bevar verdifull natur	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
17-11-2009	NRK-H	Agdesteen, Gunhild; Leirvik, Jan Børge	- Grov manipulasjon	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.6869789
20-11-2009	BT	Ulvedal, Terje	Tar krafttak mot kraftlinje	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
25-11-2009	BT	Redaksjonell artikkel	- Kraftlina kan gje stor inntekt for BKK	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
25-11-2009	BT	Gaasemyr, Magne	BKK-sjef frykter strømkollaps	http://www.bt.no/nyheter/lokal/BKK-sjef-frykter-strømkollaps-1939229.html
25-11-2009	BT	Redaksjonell artikkel	Fare for strømmstans	http://www.bt.no/meninger/leder/Fare-for-strammstans-1939198.html
26-11-2009	BT	Kristoffersen, Asbjørn	Bortkasta energi	http://www.bt.no/meninger/kommentar/Kristoffersen/Bortkasta-energi-1939299.html
26-11-2009	BT	Lont, Auke	Kabel er intet alternativ Av	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
01-12-2009	BT	Ulvedal, Terje	Stoppargumenta for kraftlinja	http://www.bt.no/nyheter/lokal/Stoppargumenta-for-kraftlinja-1939698.html
01-12-2009	NRK	Finstad, Ann-Iren; Hverven, Marit	TV 2 utfordrer reklameforbud	http://www.nrk.no/nyheter/1.6889967
02-12-2009	BT	Redaksjonell artikkel	Sprekker i monstrene	http://www.bt.no/meninger/leder/Sprekker-i-monstrene-1939806.html
02-12-2009	KK	Devold, Kristin Krohn; Haltbrekken, Lars; Oppgård, Bjarne; Hansson, Rasmus; Solheim, Hilde	Bevar Hardanger!	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
		Charlotte; Heimdal, Lasse		
04-12-2009	BT	Ulvedal, Terje	- Brua kan svekke kraftlinje-kampen	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
04-12-2009	NVF	Ødegaard, Martin	Tydelig nei til monsternester	http://naturvernforbundet.no/nyheter/tydelig-nei-til-monsternester-article9447-166.html

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
04-12-2009	NRK	Senel, Emrah;	Strid om kraftlinjer	http://www.nrk.no/nyheter/1.6895061
04-12-2009	TU	Reinholdtsen, Linda	- Nei til monstermaster	http://www.tu.no/energi/2009/12/04/-nei-til-monstermaster
04-12-2009	NRK-H	Sprenger, Mona	- Demonstrerte mot kraftlinje	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.6896720
05-12-2009	KK	Granli, Lene	Kraftledning er en del av klimaløsningen	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
05-12-2009	VL	Akselsen, Tor Inge	Når staten kjøper seg omdømme	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
09-12-2009	AH	Bjåen, Bjørgulv K.	Gratiskonsert mot monstermaster	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
15-12-2009	BT	Redaksjonell artikkel	Vi må ha et robust nok linjenett	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
15-12-2009	BT	Meldal, Irene	Se lyset før perlen er ødelagt	http://www.bt.no/meninger/kronikk/Se-lyset-for-perlen-er-odelagt-1940887.html
19-12-2009	BT	Redaksjonell artikkel	Me må ha ein robust folkemotstand	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
22-12-2009	NRK-H	Jørdre, Ivar	Kraftkamp i turlandskap - 90 kilometer konflikt	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.6882170
26-12-2009	TU	Duesund, Jenny	Ønsker kraftlinjer velkommen	http://www.tu.no/energi/2009/10/26/onsker-kraftlinjer-velkommen
11-01-2010	TU	Hovland, Kjetil Malkenes	Hardanger samler underskrifter	http://www.tu.no/energi/2009/11/10/hardanger-samler-underskrifter
13-01-2010	BT	Kjetil Malkenes	Sjøkabel helt uaktuelt	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
13-01-2010	BT	Hovland	Statnets ord holder ikke	http://www.bt.no/meninger/leder/Statnets-ord-holder-ikke-1768175.html
13-01-2010	BT	Valestrand, Terje;	Direktiv kan tvinge frem kraftlinje	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.6945310
14-01-2010	NRK	Østerbø, Kjell	Statnett og BKK krisemaksimerer	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
19-01-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Statnetts troverdighet	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
19-01-2010	BT	Ebbesvik, Jan Inge;	Held fast ved mastene	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
22-01-2010	BT	Degnepoll, Lars Petter	Uenighet om hva som er glødende kraftlinjer	http://www.bt.no/nyheter/lokal/Uenighet-om-hva-som-er-glodende-kraftlinjer-1768894.html
25-01-2010	N	Klaus Rasmussen	Unødvendig å rasere Hardanger	http://www.nationen.no/meninger/Kronikk/article4824565.ece
29-01-2010	BT	Aas, Agnar	Vi bygger mest mulig skånsomt	http://www.bt.no/meninger/kronikk/Vi-bygger-mest-mulig-skansomt-1769448.html
31-01-2010	BT	Ulvedal, Terje	Arkitektar inn i kraftlinjesaka	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
01-02-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Kraftliner for amatørar	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
02-02-2010	BT	Ulvedal, Terje	Statnett avviser arkitektkritikk	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
03-02-2010	TU	Sprenger, Mona;	Kan mørklegge Bergen	http://www.tu.no/energi/2010/02/03/kan-morklegge-bergen
08-02-2010	BT	Hovland, Kjetil Malkenes	Staten må spele på lag med landskapet	http://www.bt.no/meninger/kronikk/Staten-ma-spele-pa-lag-med-landskapet-1770073.html
11-02-2010	NRK-H	Fauske, Bård Magnus	Frykter mørklagt Bergen	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.6988190
20-02-2010	BT	Elliott, Stig Erik; Reinholdtsen, Linda ; Agdesteen, Gunhild Redaksjonell artikkel	Statnett fremstår som komiske Ali	Retrievers arkivtjeneste ATEKST

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
28-02-2010	BT	Gaasemyr, Magne	Ber om ny kraftlinje- vurdering	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
03-03-2010	BT	Ulvedal, Terje; Valestrand, Terje	Vil skåne naturen viss det er mogleg	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
03-03-2010	N	Redaksjonell artikkel	Vurderer å legge vekk kraftlinje i Hardanger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
04-03-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Fornuftig av statsråden	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
04-03-2010	DN	Grande, Arne	Flere nye år med usikkerhet	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
06-03-2010	KK	Bore, Thor Bjørne	Verdensarv i vest	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
08-03-2010	TU	Sprenger, Mona	– Fremtiden blir elektrisk	http://www.tu.no/energi/2010/03/08/-fremtiden-blir-elektrisk
12-03-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Ta tiden til hjelp, statsråd	http://www.bt.no/meninger/leder/Ta-tiden-til-hjelp_-statsrad-1772496.html
16-03-2010	NRK-H	Granli, Lene	–Sier ja til kraftlinje i Hardanger	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7040151
17-03-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Tør ikkje gamble med kraftforsyninga	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Tor-ikkje-gamble-med-kraftforsyninga-1781904.html
17-03-2010	KK	Viken, Anne	Vil lokke med kraftlinjer	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
17-03-2010	WWF	Redaksjonell artikkel	Kraftlinje raserer natur	http://www.wvf.no/bibliotek/nyheter_fakta/nyhetssaker/?29180/Stoppp-rasering-av-norske-naturperler-med-grsdagens-teknologi
18-03-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Fornuft - ikke gambling	http://www.bt.no/meninger/leder/Fornuft---ikke-gambling-1772865.html
18-03-2010	BT	NTB	Kan bli utsatt	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Kan-bli-utsatt-1772933.html
18-03-2010	BT	Strand, Tron	Mastene nærmer seg	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
18-03-2010	NRK-H	Hessevik, Jørund; Reinholdtsen, Linda	Hardanger-kraftlinje kan bli utsett	http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7043702
18-03-2010	TU	NTB	Kraftlinje kan bli utsatt	http://www.tu.no/energi/2010/03/18/kraftlinje-kan-bli-utsatt
19-03-2010	NRK	Carlsen, Helge	Ber Regjeringen stanse høyspentmast i Hardanger	http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7046740
22-03-2010	EN	Redaksjonell artikkel	Behov for nye kraftlinjer	http://www.energinorge.no/nyheter-om-nett-og-system/behov-for-nye-kraftlinjer-article7832-239.html
22-03-2010	TU	Gram, Trond	- Velfungerende strømmett nødvendig	http://www.tu.no/energi/2010/03/22/--velfungerende-stromnett-nodvendig
24-03-2010	BA	Miljeteig, Oddny	Monstermaster - nei takk!	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
26-03-2010	TU	Sprenger, Mona	Deadline for Sima-Sammanger	http://www.tu.no/energi/2010/03/26/deadline-for-sima-sammanger
29-03-2010	BT	Ystad, Vidar	Kalla Statnett overflatisk	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Kalla-Statnett-overflatisk-1773613.html
29-03-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Må søkje om løyve hos Riksantikvaren	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
05-04-2010	NRK-H	Elliott, Stig Erik	Omstridte master ut på anbud	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7067006
06-04-2010	NRK-H	Madsen, Elin; Morland, Johannes	Raser mot Statnett og maste-anbud	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7067337
07-04-2010	N	Aspen, Janne Grete	Statsråden avviser ja til Statnett	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
12-04-2010	BT	Eide, Espen Drønen	Hardanger må blø	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
14-04-2010	DN	NTB	- Bergen var truet av strømkollaps	http://www.dn.no/forsiden/politikkSamfunn/article1876701.ece
15-04-2010	BT	Gaasemyr, Magne; Østerbø, Kjell	- Skremsler fra Statnett	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
21-04-2010	TU	NTB	Norge på strømpristoppen	http://www.tu.no/energi/2010/04/21/norge-pa-strompristoppen

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
26-04-2010	BT	Strand, Tron	Til leserne: Vi beklager!	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
27-04-2010	BT	Strand, Tron	- Hardanger kan reddes for småpenger	http://www.bt.no/nyheter/lokal/---Hardanger-kan-reddes-for-smapenger-1775481.html
27-04-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Statnett vil ikke svare	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
27-04-2010	NRK-H	NTB	Vurderer å forkaste to alternativer	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7098700
27-04-2010	TU	NTB	Ignorerer naturvennlige kraft-traseer	http://www.tu.no/miljo/2010/04/27/ignorerer-naturvennlige-kraft-traseer
28-04-2010	BT	Strand, Tron	Statnett offentliggjør rapport	http://www.bt.no/nyheter/lokal/Statnett-offentliggjor-rapport-1775648.html
28-04-2010	BT	Redaksjonell artikkel	«Energilovens far» ut mot Hardanger-linjen	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
01-05-2010	BT	Angelshaug, Terje	Nødvendig journalistikk	http://www.bt.no/blogg/leserombudet/Nodvendig-journalistikk-1775821.html
08-05-2010	BT	Løvås, Gunnar G.	Vi tar ansvar for det vanskelige valget	http://www.bt.no/meninger/kronikk/Vi-tar-ansvar-for-det-vanskelige-valget-1776269.html
19-05-2010	BT	Strand, Tron	Kraftlinjen ulønnsom	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
07-06-2010	TU	Sprenger, Mona	- Statnett driver utpressing	http://www.tu.no/energi/2010/06/07/-statnett-driver-utpressing
08-06-2010	NRK-H	Torpe, Ingvil Aaen	Skulda for politisk sommel	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7158000
09-06-2010	BT	Støllås, Rune	Vil kjøpe seg ut av kraftkonflikten	http://www.bt.no/nyheter/lokal/Vil-kojpe-seg-ut-av-kraftkonflikten-1778542.html
09-06-2010	NRK-H	Torpe, Ingvil Aaen; Rydland, Sølve	Ønsker internasjonal ekspertise i kraftlinje-strid	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7159569
13-06-2010	TU	NTB	Venstre krever sjøkabel	http://www.tu.no/energi/2010/06/13/venstre-krever-sjokabel
17-06-2010	TU	Haugstad, Tormod	Statnett risikerer evig sår i Hardanger	http://www.tu.no/meninger/tumener/2010/06/17/statnett-risikerer-evig-sar-i-hardanger
20-06-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Livet etter Riis-Johansen	http://www.bt.no/meninger/kommentar/kobbeltveit/Livet-etter-Riis-Johansen-1779281.html
02-07-2010	AP	Tufto, Jon; Strand, Tron	Godkjenner omstridt kraftlinje i Hardanger	http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3717449.ece
02-07-2010	AP	Redaksjonell artikkel	Stoltenberg: - Nødvendig beslutning	http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3717974.ece
02-07-2010	BT	Lura, Christian	- En svart dag	http://www.bt.no/nyheter/innenriks/--En-svart-dag-1780076.html
02-07-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Trist dag for Hardanger	http://www.bt.no/nyheter/lokal/Trist-dag-for-Hardanger-1780077.html
02-07-2010	BT	Tufto, Jon; Strand, Tron	Ja til mastene	http://www.bt.no/nyheter/innenriks/Ja-til-mastene-1781907.html
02-07-2010	DB	Blindheim, Anne Marte	Åpen konflikt om kraftlinjene	http://www.dagbladet.no/2010/07/02/nyheter/miljo/politikk/kraftlinjesaken/innenriks/12400353/
02-07-2010	NRK	Heljesen, Vilde	Lokalsamfunnet måtte vike	http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7194771
02-07-2010	NRK	Heljesen, Vilde	- Regjeringen har gitt etter for lett LO: - Nødvendig tiltak	http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7195223
02-07-2010	NTB	NTB		Retrievers arkivtjeneste ATEKST
02-07-2010	TU	Nilsen, Jannicke	- Jens Stoltenberg er feig	http://www.tu.no/energi/2010/07/02/-jens-stoltenberg-er-feig
02-07-2010	TU	Sprenger, Mona	- Kan ikke gamble med forsyningsikkerheten	http://www.tu.no/energi/2010/07/02/-kan-ikke-gamble-med-forsyningsikkerheten
02-07-2010	VG	Kippernes, Geir Arne	Varsler ny Altaaksjon	http://www.vg.no/nyheter/utenriks/klimatrusselelen/artikkel.php?artid=10009990
02-07-2010	Hjorten.org	Johansen, Arne Hjorth ,	Monstermaster i Hardanger	http://hjorten.org/?p=10234
03-07-2010	ABC nyheter	Redaksjonell artikkel	Hva vil den rødgrønne regjeringen med Vestlandet?	http://www.abenyheter.no/borger/100703/hva-vil-den-rodgronne-regjeringen-med-vestlandet
03-07-2010	AP	Magnus, Gunnar	- Trist for Hardanger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
03-07-2010	VG	Nielsen, Andreas	Varsler aksjoner mot master	Retrievers arkivtjeneste ATEKST

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
04-07-2010	BT	Røli, Olav	To linjer i turområde	http://old.bt.no/nyheter/lokalt/To-linjer-i-tuomraade-1114698.html
05-07-2010	AP	Redaksjonell artikkel	En beklagelig nødvendighet	http://www.aftenposten.no/meninger/leder/article3720124.ece
05-07-2010	BT	Eriksen, Kent-Amar; Mandal, Fredrik	- Kraftlinjen er et klimatilak	http://www.bt.no/nyheter/lokal/--Kraftlinjen-er-et-klimatilak-1780157.html
06-07-2010	DN	Grande, Arne	Strøm imot kraftlinje	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
07-07-2010	BA	Redaksjonell artikkel	«Alle» vil lenke seg fast i Hardanger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
07-07-2010	NRK-H	Stavenes, Torill; Strøm, Siri Kleiven	Vil laga pene kraftmaster	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7200539
07-07-2010	OED	Redaksjonell artikkel	Saksgangen i utbyggingssaker	http://www.regjeringen.no/nb/dep/ocd/aktuelt/nyheter/2010/saksgangen-i-utbyggingssaker.html?id=611180
08-07-2010	Dag og Tid	Dypvik, Astrid S.	- Vi må tole nye kraftlinjer	http://www.dagogtid.no/nyhet.cfm?nyhetid=1804
09-07-2010	BA	Redaksjonell artikkel	Bare synsing?	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
09-07-2010	Nettavisen	Bjørndal, Dag	Flere tusen vil lenke seg fast	http://www.nettavisen.no/nyheter/article2942381.ece
11-07-2010	BT	Mandal, Fredrik	- Dårlig håndverk	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
12-07-2010	BA	Redaksjonell artikkel	- Må godta at vi tapte	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
12-07-2010	BA	Redaksjonell artikkel	Advarer aksjonistene	www.ba.no/nyheter/politikk/article5189756.ece
12-07-2010	N	Redaksjonell artikkel	Dagens Gjest	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
14-07-2010	BT	Hallvard C. Hanssen	Bærkraft i volt	http://www.bt.no/lokalkal/arnaogosteroy/kommentar/Bærkraft-i-volt-1780636.html
16-07-2010	MB	Redaksjonell artikkel	For klima, mot miljø	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
17-07-2010	BA	Tor Inge Akselsen	Riksantikvaren feilinformerer	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
17-07-2010	BT	Terje Angelshaug	Fakta og følelser	http://www.bt.no/blogg/leserombudet/Fakta-og-folelser-1780821.html
18-07-2010	BT	Marius H. Hilton	Bare det ikke er stygt	http://www.bt.no/meninger/kronikk/Bare-det-ikke-er-stygt-1780861.html
19-07-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Avklaring i Hardanger	http://www.bt.no/meninger/leder/Avklaring-i-Hardanger-1780899.html
21-07-2010	TU	Mona Sprenger	- Statnett må kontrolleres	http://www.tu.no/energi/2010/07/21/-statnett-ma-kontrolleres
22-07-2010	BT	Olav Røli	Skuffet over Jens	http://www.bt.no/nyheter/lokal/Skuffet-over-Jens-1781049.html
23-07-2010	BT	Christian Gundersen	- Kampanjejournalistikk mot master?	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
23-07-2010	BT	Stian Hæreid Espeland	Tar parti med kraftselskap	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
23-07-2010	DN	Einar Hope	Stopp hardangerlinjen!	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
24-07-2010	BT	Vidar Ystad; Kent-Amar Eriksen	- Fullt moeleg å leggje sjøkabel	http://old.bt.no/nyheter/lokal/--Fullt-moeleg-aa-leggje-sjoekabel--1125318.html
24-07-2010	DN	Redaksjonell artikkel	- For dårlig utredet	http://www.dn.no/forsiden/politikk/Samfunn/article1942548.ece?WT.mc_id=dn_rss
25-07-2010	VG	Morten Fjell Rasmussen	Monstermaster og bergensere	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
26-07-2010	DN	Redaksjonell artikkel	Ledningskrøll	http://avis.dn.no/artikler/avis/article402892.ece
26-07-2010	TU	Mona Sprenger	- Hardangertragedien kunne vært unngått	http://www.tu.no/energi/2010/07/26/-hardangertragedien-kunne-var-t-unn-gatt
26-07-2010	WWF	Redaksjonell artikkel	Omkamp om Hardanger!	http://www.wwf.no/bibliotek/nyheter_fakta/nyhetssaker/?30641/Omkamp-om-Hardanger
26-07-2010	Forskning.no	Einar Hope	Energiforsyning og miljøhensyn	http://www.forskning.no/artikler/2010/juli/256225
27-07-2010	DN	Sofie Mathiasen	På innsiden: Hør på økonomene!	http://www.dn.no/forsiden/kommentarer/article1943661.ece?WT.mc_id=dn_rss
29-07-2010	VG	Terje Riis-Johansen	Luftlinje gir best forsyningsikkerhet	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
30-07-2010	DN	Tor Inge Akselsen	Høyspenste påstander	Retrievers arkivtjeneste ATEKST

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
30-07-2010	NRK-H	Tone Staude; Kjetil Kjær Andersland Stein Jarle Olsen	- Lokaldemokratiet valset ned	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7229630
30-07-2010	TU		Opposisjonen krever Hardanger- redegjørelse	http://www.tu.no/energi/2010/07/30/opposisjonen-krever-hardanger-redegjorelse
30-07-2010	TV2	Redaksjonell artikkel	Sivilombudsmannen sjekker Hardanger	http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/sivilombudsmannen-sjekker-hardanger-3256487.html
31-07-2010	BT	Karl Eirik Schjøtt- Pedersen	Sikrer lys og varme	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
31-07-2010	VG	Olav Versto	Det er kraft i sivil ulydighet	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
01-08-2010	BT	NTB	Mohn krever omkamp	http://www.ba.no/nyheter/article5208512.ece
01-08-2010	BT	NTB	Krever omkamp	http://www.bt.no/nyheter/lokal/Krever-omkamp-1781460.html
02-08-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Monstermastene i Hardange	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
03-08-2010	BA	Odd E. Rambøl	Monstermastene en nasjonal sak	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
03-08-2010	BT	Gunnar Løkkebø Dokka	Alle som uttaler seg synest ov	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
03-08-2010	BT	Gunnar Skirbekk	Når det gjeld den offentlige d	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
03-08-2010	DB	Mikal Hem	Sier NEI til monstermaster, men JA til monsterbru	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
03-08-2010	Regjeringen	Terje Riis-Johansen	Politikk er å ta ansvar	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
03-08-2010	TU	NTB	Vil endre energiloven for Hardanger	http://www.tu.no/energi/2010/08/03/vil-endre-energiloven-for-hardanger
04-08-2010	N	Pernille Huseby	Kjempene i Hardanger	http://www.nationen.no/2010/08/04/politikk/kommentar/hardanger/kraftlinje/kraft/6092081/
04-08-2010	NTB	NTB	Ap-ledere tror ikke kraftlinjen skader partiet	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
05-08-2010	BT	Sverre Dinnessen	Jeg må gratulere Bergens Tidene	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
05-08-2010	NRK-H	Redaksjonell artikkel	Folket sier nei til kraftlinjer	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7236924
05-08-2010	VG	Ingunn Andersen	Hardanger-ordfører: - Sterkt å få så mye støtte	http://www.vg.no/nyheter/norsk-politikk/artikkel.php?artid=10017522
06-08-2010	AP	Martin Skjæraasen , Mari Torsdatter Hauge	Inviterer til Hardanger-høring	http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3759275.ece
06-08-2010	BA	Trond Lepperød	- Sjøkabler kan gi langvarige strømbrudd	http://www.ba.no/nyheter/politikk/article5214380.ece
06-08-2010	DB	NTB	Anklager distriktene for «gnål» om kraftlinjer	http://www.dagbladet.no/2010/08/06/nyheter/innenriks/kraftlinjer/12850913/
06-08-2010	DN	Håkon Borgen	Andre traseer har blitt vurdert	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
06-08-2010	NA	Trond Lepperød	Tok tre måneder å reparere sjøkabel	http://www.nettavisen.no/nyheter/article2957661.ece
06-08-2010	NTB	NTB	Statnett forsvarer kraftlinjer	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
06-08-2010	VG	Jonas Tjersland , Ingunn Andersen , Tom Byermoen , Dan Kåre Engebreitsen Og Kenneth Lauveng	Her er alternativene til monstermastene	http://www.vg.no/nyheter/innenriks/norsk-politikk/artikkel.php?artid=10017679
07-08-2010	ABC	NTB	- Hardangerlinjen må vurderes av tredjepart	http://www.abenyheter.no/nyheter/miljo/100807/hardangerlinjen-ma-vurderes-av-tredjepart

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
07-08-2010	AP	Salvesen Geir	En uke til kraftslaget om Hardanger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
07-08-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Følsomme vestlendinger har latt seg forføre av populistene	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
07-08-2010	DN	Tor Inge Akselsen	Venteiden er over	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
07-08-2010	VG	Andreas Nielsen Og Lars M. Glomnes	Arbeiderpartiet vakler i kraftlinjesaken	http://www.vg.no/nyheter/innenriks/norsk-politikk/artikkel.php?artid=10026011
08-08-2010	ABC	Redaksjonell artikkel	Kjendisenes egoistiske uhygge.	http://www.abenyheter.no/borger/100808/kjendisenes-egoistiske-uhygge
08-08-2010	AP	NTB	Tilbake til jobb - og kraftlinjestorm	http://old.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3761662.ece
08-08-2010	DN	NTB	- Må ha tredjepartsvurdering av Hardangerlinjen	http://www.dn.no/forsiden/politikk/Samfunn/article1951019.ece
09-08-2010	BT	Fredrik Mandal	Mastene kan være grunnlovsstridig	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/hardangermastene/Mastene-kan-vare-grunnlovsstridig-1781891.html
09-08-2010	EN	Redaksjonell artikkel	- Vedtaket må gjennomføres	http://www.energinorge.no/nyheter-om-nett-og-system/vedtaket-maa-gjennomfoeres-article8015-239.html
09-08-2010	DB	NTB	Navarsete villig til å revurdere Hardanger-avgjørelsen	http://www.dagbladet.no/2010/08/09/nyheter/innenriks/miljo/hardanger/12882619/
09-08-2010	TU	Joachim Seehusen	Hardanger-debatt uten teknologer	http://www.tu.no/meninger/kommentar/2010/08/09/hardanger-debatt-uten-teknologer
09-08-2010	WWF	Redaksjonell artikkel	Ignorerer naturkonsekvenser	http://www.wwf.no/bibliotek/nyheter_fakta/nyhetssaker/?30742/Naturargumenter-fravrende
10-08-2010	AP	Redaksjonell artikkel	Lytt til Vestlandet	http://old.aftenposten.no/meninger/leder/article3763100.ece
10-08-2010	DN	Arne Grande	Feil kan gi omkamp	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
10-08-2010	DN	Eystein Gjelsvik	Overdrivelser og realiteter	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
10-08-2010	N	Ingunn Haraldsen	- Historisk seter for Hardanger	http://www.nationen.no/2010/08/10/politikk/hardanger/kraftlinje/monstermaster/energi/6101412/
10-08-2010	NRK-H	Gunhild Agdesteen	Disse vil Stoltenberg snakke med	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7242862
10-08-2010	NTB	Flemming Trondsen	- Regjeringen vil utrede sjøkabel	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
10-08-2010	TV2	Redaksjonell artikkel	Skeptisk optimisme hos Bevar Hardanger	http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/skeptisk-optimisme-hos-bevar-hardanger-3262680.html
10-08-2010	VL	Redaksjonell artikkel	Pengestyrt monstermaster	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
11-08-2010	AP	Salvesen Geir, Strand Eva Marie	Folkelig press ga halv retreat	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
11-08-2010	AP	Harstad Bård	Nyttige signaler	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
11-08-2010	NRK	Paal Wergeland; Fredrik Solvang	Åpen strid i regjeringen	http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7245045
11-08-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Klippfast i 39 dager	http://old.bt.no/nyheter/lokalt/hardangermastene/Klippfast-i-39-dager-1133136.html
11-08-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Linjens kronglete vei	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
11-08-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Politisk kraftkrise	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/hardangermastene/ledere/Politisk-kraftkrise-1781972.html
11-08-2010	BT	Trond Olav Skrunes; Terje Valestrand;	Protestene fikk Stoltenberg til å snu	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
11-08-2010	BT	Fredrik Mandal	Ungdommene i Granvin lover videre aksjoner	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
11-08-2010	BT	Redaksjonell artikkel		

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
11-08-2010	NRK	Gunn-Mari Eliseussen	Ordførere frykter sjøkabel-debatten forsinker ny kraftlinje i nord	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.7245001
11-08-2010	NRK	Eva Cathrine Berget	Planlegger fremdeles lenkegjeng	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7244440
11-08-2010	TU	Camilla Aadland; Mona Sprenger	Ja til bro, nei til kraftlinjer	http://www.tu.no/energi/2010/08/11/ja-til-bro-nej-til-kraftlinjer
11-08-2010	TV2	Redaksjonell artikkel	Naturvernforbundet: – Riis-Johansen driver skremsepropaganda	http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/politikk/naturvernforbundet-riisjohansen-driver-skremsepropaganda-3263890.html
12-08-2010	KR	NTB	Bra for Hardanger, men dårlig for oss	http://www.kommunal-rapport.no/artikkel/bra_for_hardanger_men_darlig_for_oss
12-08-2010	NRK-H	Eva Cathrine Berget; Marion Solheim	Kjendiser og monsternast ble suksess	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7245545
12-08-2010	NTB	NTB	- Utenlandske eksperter må utrede sjøkabel	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
12-08-2010	VG	Redaksjonell artikkel	«Populær» høyspent natur	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
13-08-2010	DN	NTB	- Ville overdrivelser i Hardangersaken	http://www.dn.no/forsiden/politikkSamfunn/article1954955.ece?WT.mc_id=dn_rss
13-08-2010	MB	Aslak Bonde	Folkets seier over ekspertene	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
13-08-2010	TV2	Redaksjonell artikkel	Frykter sjøkabel vil gi sjøkkpris på strøm	http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/politikk/frykter-sjoekabel-vil-gi-sjokkpris-paa-stroem-3265531.html
13-08-2010	VG	Bjørn Haugan	- Sjøkkabler vil koste deg 3000 kroner i året	http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10035408
13-08-2010	VG	Redaksjonell artikkel	Aksjonister klare for protest i Hardanger	http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10035489
13-08-2010	NRK-H	Eva Cathrine Berget; Marion Solheim	Hordalendinger snur ryggen til Ap	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7246069
14-08-2010	BA	Erling Gjelsvik	Natur kontra klima	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
14-08-2010	BT	Trine Eilertsen	Uforstandens glis	http://www.bt.no/meninger/kommentar/eilertsen/Uforstandens-glis-1782143.html
14-08-2010	VG	Bjørn Haugan	- MÅ LEVE med master	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
14-08-2010	TV2	Redaksjonell artikkel	Stoler ikke på Stoltenberg	http://www.tv2.no/nyheter/magasinet/stoler-ikke-paa-stoltenberg-3265476.html
15-08-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Bergen har nok strøm	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
15-08-2010	BT	Redaksjonell artikkel	I full marsj mot langt luftspenn	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
15-08-2010	DB	Redaksjonell artikkel	Protestmarsj mot master i Hardanger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
15-08-2010	TV2	Redaksjonell artikkel	Navarsete ønsker mer åpen saksbehandling i framtida	http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/navarsete-oensker-mer-aapen-saksbehandling-i-framtida-3266176.html
16-08-2010	AP	NTB	Riis-Johansen: – Vi har aldri lovet et utvalg	http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3770387.ece
16-08-2010	DB	Dag Øistein Endsjø	Nasjonalromantikk	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
16-08-2010	NRK-H	Aleksander Vallestad	Skal det vera ei menneskemast?	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7250616
16-08-2010	NRK	NTB	Statnett forsvarer kraftlinjer	http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7238215
16-08-2010	RA	Per A. Thorbjørnsen	Monsternotstand i Hardanger	http://www.rogalandsavis.no/meninger/kommentar/article5224221.ece
17-08-2010	NRK	Oddvin Aune; Vilde Hølljesen	Sjøkkabel kan gi store ekstrautslipp	http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7250705

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
17-08-2010	VG	Bjørn Haugan; Jonas Tjersland	Slik kan Bergen mørklegges	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
18-08-2010	AP	Lars Inge Staveland, Rune Støjlås, Arne Hofseth	Krever enda en Hardanger-utredning	http://old.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3773648.ece
19-08-2010	DN	NTB	Åpner for monsternast-kompromiss	http://www.dn.no/forsiden/politikkSamfunn/article1957945.ece
19-08-2010	TU	Joachim Seehusen	Kraftlinjer kan legges i tunnel	http://www.tu.no/bygg/2010/08/19/kraftlinjer-kan-legges-i-tunnel
20-08-2010	AP	Redaksjonell artikkel	Monsterspråket tar oss!	http://www.aftenposten.no/meninger/kommentatorer/stanghelle/article3777072.ece
20-08-2010	MB	Aslak Bonde	Energi uten politikk	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
20-08-2010	NRK-H	Eva Cathrine Berget; Steinar Nedkvitne	- Hardangerlinja er sløsing av strøm	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7256362
21-08-2010	BT	Terje Angelschaug	Berettiget tvil	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
21-08-2010	DN	Eystein Gjelsvik	Skivebom av Strøm	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
21-08-2010	N	Kato Nykvist	Perspektiv	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
22-08-2010	BT	Svein Ivar Angell; Ole Andreas Brekke	Kraftpolitikk i endring	http://www.bt.no/meninger/kronikk/Kraftpolitikk-i-endring-1782605.html
24-08-2010	AP	Mariussen Mina	Svinedyr naturvern	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
24-08-2010	BT	Lars Inge Staveland	- Ugyldig	http://www.bt.no/nyheter/lokal/hardangermastene/--Ugyldig-1782665.html
24-08-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Kraften skal selges utenlands	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
24-08-2010	NTB	NTB	Hevder mastene bygges for å selge strøm	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
26-08-2010	BT	Heidi Ryste	Fikk master og flere turister	http://www.bt.no/nyheter/okonomi/Fikk-master-og-flere-turister-1783888.html
26-08-2010	TU	Mona Sprenger	Kabelrapporten som forsvant	http://www.tu.no/energi/2010/08/26/kabelrapporten-som-forsvant
27-08-2010	ABC	Thomas Vermes	- Miljøvernere er miljøets verste fiender	http://www.abenya.no/nyheter/miljo/100827/miljovernere-er-miljoets-verste-fiender
31-08-2010	BT	Arne Hofseth	Boikottar Statnett	http://www.bt.no/nyheter/lokal/hardangermastene/Boikottar-Statnett-1783054.html
31-08-2010	DN	Kari Vårdal Riise	Disse trenger hjelp	http://www.dn.no/forsiden/politikkSamfunn/article1966343.ece
31-08-2010	NA	Trond Lepperød	Utredner har Statnett som kunde	http://www.nettavisen.no/nyheter/article2973130.ece
31-08-2010	NRK-H	Roy Hilmar Svendsen; Linda Ekeland	- Burde vært gjort for lenge siden	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7272081
31-08-2010	NRK-H	Roy Hilmar Svendsen; Lene Granli	Oppretter fire sjøkabelutvalg	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7271644
31-08-2010	NTB	Per Christensen	Ekspert uten skjult agenda	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
31-08-2010	Sogn Avis	Redaksjonell artikkel	Hva dreier "monsternast-debatten" seg egentlig om?	http://origo.no/-/bulletin/show/592456_hva-dreier-monsternast-debatten-seg-egentlig-om
31-08-2010	TU	Kjetil Malkenes Hovland	Trekker seg fra utvalg	http://www.tu.no/energi/2010/08/31/trekker-seg-fra-utvalg
01-09-2010	AP	Heidi Fikke	Mer motstand mot master	http://www.aftenposten.no/nyheter/oslo/article3792762.ece
01-09-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Ulvik boikotta Statnett	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
01-09-2010	NRK-H	Roy Hilmar Svendsen; Lene Granli	Han vil redde Hardanger	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7273787

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
01-09-2010	TU	Jannicke Nilsen	Får eksperthjelp etter monstersonner	http://www.tu.no/energi/2010/09/01/far-ekspert hjelp-etter-monstersonner
02-09-2010	AP	Salvesen Geir	Kraftkrangel. Et monsterstøt til nye debatter	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
02-09-2010	EN	Redaksjonell artikkel	Kommentar fra Brussel: Agurktid og grønne kabler	http://www.energinorge.no/nyheter-internasjonale-energisaker/kommentar-fra-brussel-agurktid-og-groenne-kabler-article8069-441.html
03-09-2010	TU	Kjetil Malkenes Hovland	Statsekretær kjempet for sjøkabel	http://www.tu.no/energi/2010/09/03/statsekretar-kjempet-for-sjokabel
07-09-2010	BA	Jorg Ordemann	Monstermaster til besvær	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
09-09-2010	NRK-H	Aleksander Vallestad	- Me vil vera førebudd	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7285007
10-09-2010	AP	Anne Viken	Monsterstrøk	http://www.aftenposten.no/mening/kronikker/article3806065.ece
13-09-2010	BA	Monica Mæland	Når BA ikke vil vite	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
14-09-2010	BT	Tron Strand	Dette sier utredningene	http://www.bt.no/nyheter/lokal/Dette-sier-utredningene-1783902.html
15-09-2010	BT	Heidi Torkildson Ryste	Strømbrudd kan få fatale følger	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
15-09-2010	Industri Energi	Redaksjonell artikkel	Ikke behov for Hardangermastene	http://www.industrienergi.no/modules/m02/article.aspx?ArtId=21041
16-09-2010	BT	Tron Strand	Kraft for 25 mill. ut i havet	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
16-09-2010	NRK	Johan B Sættem; Linda Reinholdtsen	Statnett sier nei til strøm på Troll A	http://nrk.no/okonomi/sier-nei-til-strom-pa-troll-a-1.7293625
16-09-2010	TU	Kjetil Malkenes Hovland	Sima-Sammanger før Troll	http://www.tu.no/industri/2010/09/16/sima-sammanger-for-troll
23-09-2010	BT	Hans E. H. Jacobsen	Noe for Hardanger?	http://www.bt.no/nyheter/lokal/hardangermastene/Noe-for-Hardanger-1784604.html
26-09-2010	BT	Pål Andreas Mæland, Håkon Glai ved-Prahl	Hytteere maner til kamp	http://www.bt.no/nyheter/lokal/Hytteere-maner-til-kamp-2340309.html
26-09-2010	NRK-H	Kjetil Kjær Andersland	Demonstrer mot Stoltenberg	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7309341
26-09-2010	NTB	Per Christensen	Stoltenberg til Hardanger for å se og lære	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
27-09-2010	BT	Rune Stølås, Heidi Ryste	Fikk endelig møte Jens	http://www.bt.no/nyheter/lokal/hardangermastene/Fikk-endelig-mote-Jens-1784817.html
27-09-2010	NRK-H	Hanne Marie Molde; Oddgeir Øystese	Statsministeren kom til slutt	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7311471
29-09-2010	TU	Arne Th. Rønning	Statnett fortjener støtte	http://www.tu.no/mening/leserinlegg/2010/09/29/statnett-fortjener-stotte
29-09-2010	TU	Arne Kjeldsen	Trenger vi Hardanger-traseen?	http://www.tu.no/mening/leserinlegg/2010/09/29/trenger-vi-hardanger-traseen
30-09-2010	NRK-H	Helene Vassbotten Lervik	Ber mostanderne besinne seg	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7316501
30-09-2010	Statnett	Pressemelding	Verdiskaping på Vestlandet avhenger av nytt strømnett. Ny nettviklingsplan presentert i dag.	http://www.ntbinfo.no/Statnett/Verdiskaping-pa-Vestlandet-avhenger-av-nytt-stromnett-Ny-nettviklingsplan-presentert-i-dag.15975?type=bysector&searchKey=c30d8c25-e250-11df-8686-efcc40b66667&rubricId=7&pageIndex=1
30-09-2010	VG	Redaksjonell artikkel	Bellona ber mastemotstanderne besinne seg	http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10033468
01-10-2010	Bellona	Andreas Kokkvoll Tveit	Vil styrke kraftnettet	http://www.bellona.no/nyheter/nyheter_2010/kraftnettbygging_klima
01-10-2010	TU	Mona Sprenger	Ny linjeteknologi tredobler kapasiteten	http://www.tu.no/energi/2010/10/01/ny-linjeteknologi-tredobler-kapasiteten
07-10-2010	BT	Jorg Ordemann	Ubalansert om «monstermaster»	Retrievers arkivtjeneste ATEKST

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
07-10-2010	NRK-H	Ingvil Aaen Torpe	Ingen master denne veka	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7325591
07-10-2010	TNS Gallup	Redaksjonell artikkel	Kraftbransjen sett fra husholdningskundene oktober 2010	http://www.tns-gallup.no/?did=9095073
08-10-2010	BKK	Redaksjonell artikkel	Kraftforsyning i BKK-området	http://www.bkk.no/vannkraft/article29788.ece
10-10-2010	BT	Skjalg Fremo	Foreslår alternativ til omstridte kraftlinjer	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Foreslar-alternativ-til-omstridte-kraftlinjer-1785645.html
11-10-2010	AP	NTB	Grunneiere i Hardanger nekter Statnett tilgang	http://www.dagbladet.no/2010/10/11/nyheter/innenriks/hardanger/kraftlinjer/13792201/
11-10-2010	BT	Petter Lønningen	Klisjeer og nerve	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
11-10-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Kraft til eksport	http://www.bt.no/meninger/leder/Kraft-til-eksport-1785602.html
11-10-2010	BT	Magne Gaasemyr	Nå begynner de å bygge mastene	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/hardangermastene/Na-begynner-de-a-bygge-mastene-1785644.html
11-10-2010	NRK-H	Lene Granli	Starter byggingen mandag	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7330900
12-10-2010	BT	Tron Strand	Styrer mot strid i retten	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/hardangermastene/Styrer-mot-strid-i-retten-1785682.html
13-10-2010	NRK-H	Helene Vassbotten Lervik	Legger strategien for aksjon	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7334301
13-10-2010	TU	Mona Sprenger	- Ja til mer nett	http://www.tu.no/energi/2010/10/13/-ja-til-mer-nett
14-10-2010	HF	Jenny Tommsdatter Gabrielsen	Varsler aksjoner mot kraftlinjer	http://www.hardanger-folkblad.no/hfnyhende/article5346352.ece
14-10-2010	NA	Trond Lepperød	4000 vil aksjonere mot mastene	http://www.nettavisen.no/nyheter/article3004608.ece
14-10-2010	NVE	Pressemelding	Skal vi tilpasse oss kraftsystemet, eller kraftsystemet tilpasses oss?	http://www.ntbinfo.no/Norges-vassdrags--og-energidirektorat-NVE/Skal-vi-tilpasse-oss-kraftsystemet-eller-kraftsystemet-tilpasses-oss.16071/?type=bysector&searchKey=d5eeeb2f-84e4-11e1-9598-cfae9ee4901&rubicId=7&pageIndex=8
15-10-2010	BT	Gordon Andersen, Heidi Ryste	Bergenspolitiet inn i kraftkamp	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Bergenspolitiet-inn-i-kraftkamp-1785914.html
15-10-2010	TU	Mona Sprenger	Statnetts planer tvinger folk til å flytte	http://www.tu.no/energi/2010/10/15/statnetts-planer-tvinger-folk-til-a-flytte
17-10-2010	TU	Eystein Røssum, Tron Strand	Vil fastsette kostnad for naturinngrep	http://www.bt.no/nyheter/Vil-fastsette-kostnad-for-naturinngrep-1786034.html
18-10-2010	AP	Tjernshaugen Karen	Sivilombudsmannen avslår Hardanger-klage	Retrievers arkivtjeneste ATEKST
18-10-2010	BT	Øyvind Lefdal Eidsvik, Alice Bratshaug	Hit - men ikke lenger	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Hit---men-ikke-lenger-1786102.html
18-10-2010	DN	NTB	Bevar Hardanger: - Ikke nye aksjoner nå	http://www.dn.no/energi/article1999060.ece?WT.mc_id=dn_rss
18-10-2010	EN	Redaksjonell artikkel	Folk positive til master	http://www.energinorge.no/nyheter-om-nett-og-system/folk-positive-til-master-article155-239.html
18-10-2010	NRK	Kristian Aanensen	Håper demonstrantene forstår konsekvensene	http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7340202
18-10-2010	Statnett	Pressemelding	Hardangermastene deler Norge	http://www.statnett.no/no/Nyheter-og-media/Nyhetsarkiv/Nyhetsarkiv---2010/Hardangermastene-deler-Norge/
19-10-2010	NRK-H	Helene Vassbotten Lervik	Arbeidet er i gang i Hardanger	http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.7341819

Dato	Publikasjon	Forfatter	Tittel	Lenke
19-10-2010	BT	Målfrid Bordvik	Aksjonistene har dratt hjem	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/hardangermastene/Aksjonistene-har-dratt-hjem-1786129.html
19-10-2010	BT	Øyvind Lefdal Eidsvik	Her skal kraftmasten bygges	http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Her-skal-kraftmasten-bygges-1787871.html
19-10-2010	BT	Redaksjonell artikkel	Sivil ulydighet	http://www.bt.no/meninger/leder/Sivil-ulydighet-1786119.html
19-10-2010	KK	Brox, Johan	- Betalte og inhabile	http://www.klassekampen.no/58078/article/item/null/-betalte-og-inhabile
19-10-2010	TU	Jannicke Nilsen	Hva skjedde med Sima-Sammanger?	http://www.tu.no/energi/2010/10/19/hva-skjedde-med-sima-sammanger

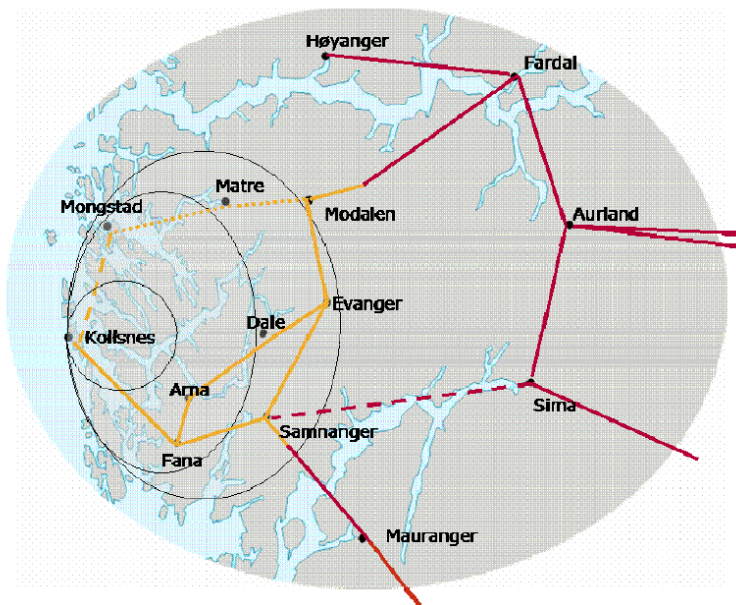
VEDLEGG 1

BKK-området:

Kilde: *Nett og verdiskaping* (Thema Consulting Group, 2011)

Kraftlinjer i BKK-området:

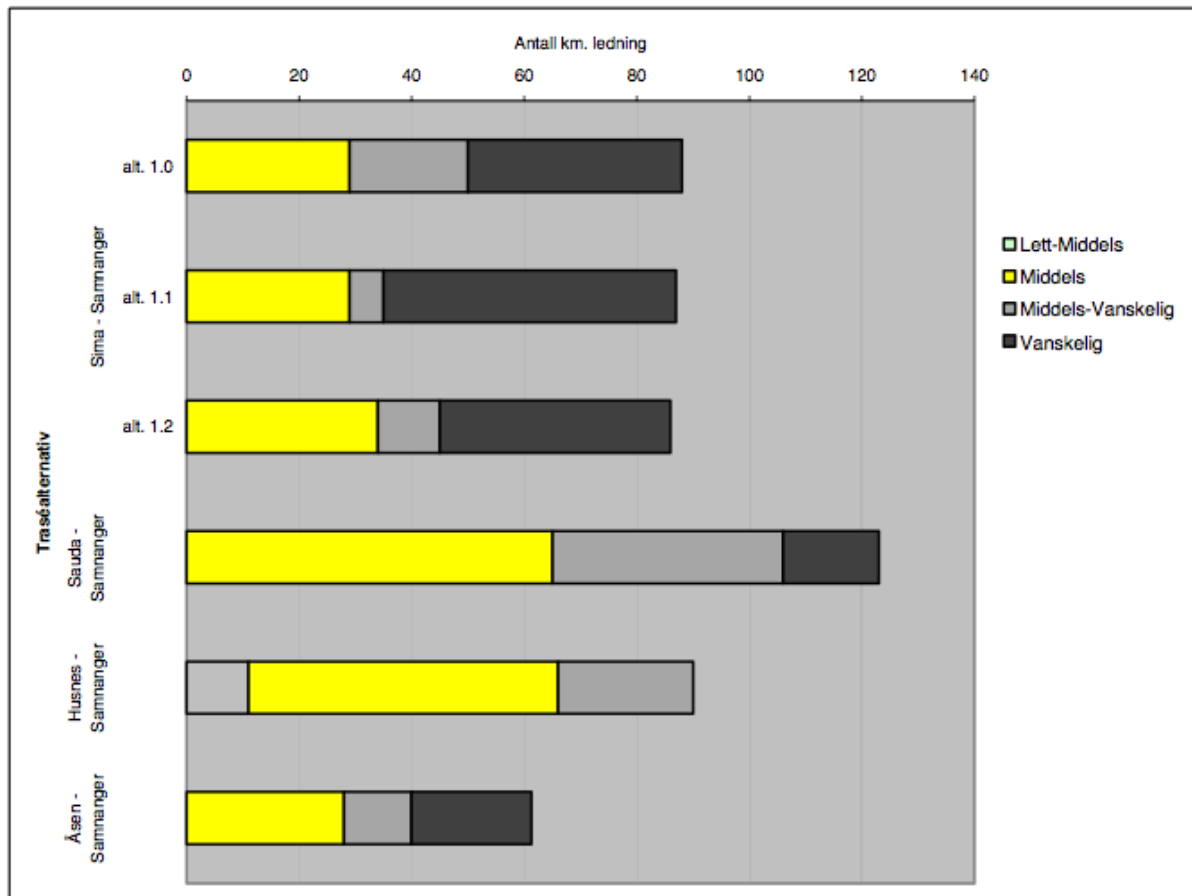

Kilde: BKK.no

http://www.bkk.no/om_oss/anlegg-utbygging/Kraftnett/forsyningsikkerhet/article29796.ece

VEDLEGG 2

Alternative nye innføringsledninger til BKK-området. Total lengde og lengder fordelt på teknisk vanskelighetsgrad for ledningsframføring (gjelder bare strekningene med luftledning). Ingen av alternativene har delstrekninger som er karakterisert som ”lett”, jfr. Tabell 1.

Kilde: *Vurdering av strømforsyningen til BKK-området* (Risser, 2010)

VEDLEGG 3

Følgende instanser fikk meldingen til høring:

Eidfjord kommune,
Ulvik herad,
Granvin herad,
Kvam herad,
Samnanger kommune,
Ullensvang herad,
Voss kommune,
Fylkesmannen i Hordaland,
Hordaland fylkeskommune,
Direktoratet for naturforvaltning,
Riksantikvaren,
Fiskeridirektoratet,
Kystdirektoratet,
Kystverket vest,
Forsvarsbygg Eiendomsutvikling,
Luftfartstilsynet,
Statens strålevern,
Statens landbruksforvaltning,
Norges Naturvernforbund,
Naturvernforbundet i Hordaland,
Natur og Ungdom,
Norges Miljøvernforbund,
Bellona,
Friluftslivets fellesorganisasjon,
Norsk Ornitologisk Forening,
Norsk Ornitologisk Forening –
Hordaland,
Den Norske Turistforening,
Norges Jeger- og fiskeforbund,
Norges Jeger- og fiskeforbund –
Hordaland,
Hardangervidda villreinutvalg,
Oksenhalvøya villreinlag,
Lokalforening RBL Hordaland,
Hordaland Bondelag,
Hordaland Bonde- og småbrukarlag,
Bergen Turlag,
Kvamskogen Vel,

Statens Vegvesen, region vest,
Telenor, servicesenter for
nettutbygging,
BKK Nett AS,
Voss Energi AS,
Kvam kraftverk AS,
Indre Hardanger Kraftlag AS,
Statkraft.

I tillegg ble meldingen sendt på orientering til:

Olje- og energi-departementet,
Miljøverndepartementet,
Direktoratet for samfunns-sikkerhet og beredskap,
NIBR (Norsk institutt for by- og regionforskning)

Utsending av melding,
utlegging av melding til offentlig ettersyn og
innbydelse til offentlig møte

ble kunngjort i
Norsk lysingsblad og
Samningen,

og to ganger i
Avisa Hordaland,
Hardanger Folkeblad,
Hordaland Folkeblad og
Bergens Tidende.

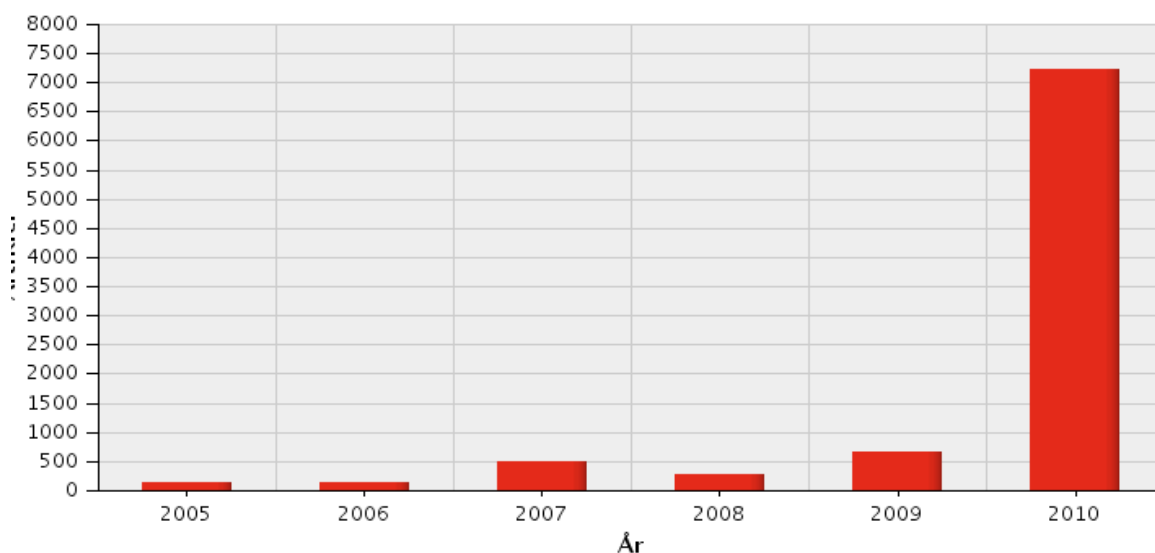
Kilde: konsesjonssøknad (Knutsen og Rue, 2006)

VEDLEGG 4

Medieomtale 2005 > 2010

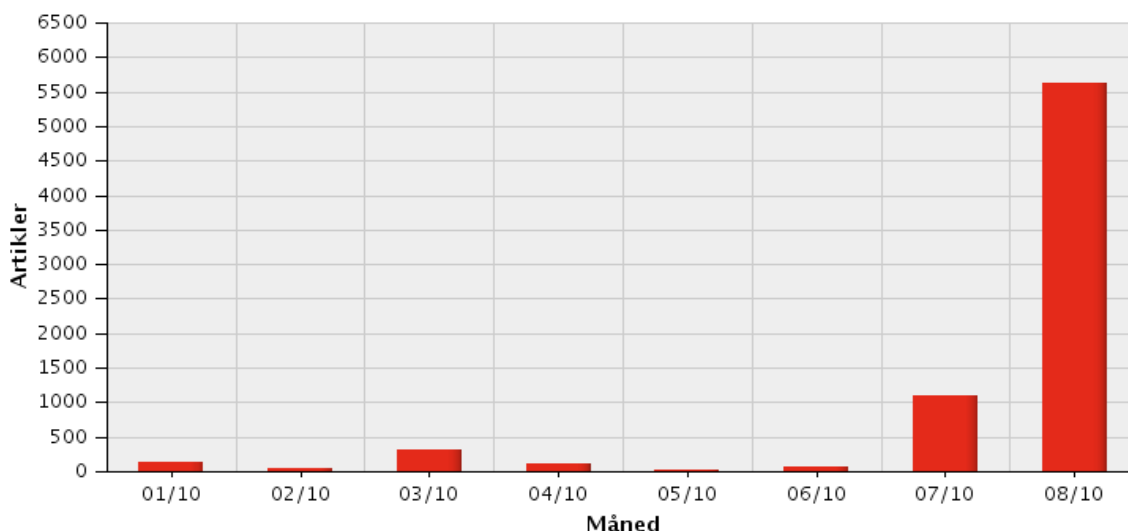
Hentet fra CEDRENrapporten

Grafen viser perioden fra tiltakshaver Statnett meldte luftledningen første gang i 2005 til regjeringen formelt nedsatt de fire ekspertutvalgene i august 2010.

Figur 1 Mediedekningen av Sima Samnanger 1.1.2005-31.8.2010. Utvalget er begrenset til papir- og nettaviser i Retrievers mediearkiv ATEKST

Brytes medieomtalen i 2010 ned og fordeles på oppslag per måned kan man av figuren under se at det spesielt var etter OEDs vedtak 2. juli at medieomtalen økte kraftig.

Figur 2 Mediedekningen fordelt per måned i 2010 frem til 31.8.2010